

Ismerjük
meg
EGYMÁST!

A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és
Nemzeti Közösségi – Nemzeti Kisebbségi Titkárság

A MULTIKULTURALIZMUS ÉS A TOLERANCIA
ÉRVÉNYESÍTÉSE VAJDASÁGBAN
projektum

ISMERJÜK MEG EGYMÁST!

A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

Újvidék
2017.

Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi – Nemzeti
Kisebbségi Titkárság

A MULTIKULTURALIZMUS ÉS A TOLERANCIA
ÉRVÉNYESÍTÉSE VAJDASÁGBAN
projektum

ISMERJÜK MEG EGYMÁST!

A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

Szerzők:

Milan Micić

Dr. Pál Tibor

Kalman Kuntić

Dr. Mészáros Zoltán

Papp Árpád

Mirko Grlica

Ózer Ágnes

Olgica Ninkov Kovačev

Milkica Popović

Ljubica Otić

Dr. Janko Ramacs

Mircea Măran mgr.

Jaroslav Miklović

Fordította:

Hubert Éva

Az illusztrációkat Ivan Kukurov bocsátotta
rendelkezésre személyes fotóarchívumából

Újvidék
2017.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK.....	4
ELŐSZÓ	10
BEVEZETŐ	11
1. VAJDASÁG ESZMÉJE, NEVE, FOGALMA ÉS HATÁRAI.....	11
1. 1. A vajdaság megteremtésének az eszméje.....	11
1. 2. A Vajdaság név eredete.....	12
1. 3. Vajdaság határai.....	12
2. A MAJDANI VAJDASÁG TERÜLETÉNEK TÖRTÉNETE A TÖRÖKÖK MEGJELENÉSÉIG	13
2. 1. Vajdaság történelmének rövid áttekintése a 9. század végéig.....	13
2. 2. Vajdaság a magyarok honfoglalásától a török hódításokig.....	15
I. FEJEZET	17
A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL II. JÓZSEF CSÁSZÁR HALÁLÁIG (1459– 1790).....	17
I. A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL (1459) A MOHÁCSI CSATÁIG (1526)....	17
1. 1. Az oszmán-törökök előrenyomulása és következményei	17
1. 2. Szerémség és Bánát is megismerkedik a török csapásokkal	17
1. 3. Az első szerb despota Magyarországon	18
1. 4. A szerb hűbérurak magyar nemessé válása és magyarországi birtokaik; az első szerb vándorlások	18
1. 5. A közös harc emlékei a történelemben és a mítoszokban.....	18
1. 6. Nándorfehérvár /Belgrád/ védelme és a rá való emlékezés	19
1. 7. A független Szerbia bukása és következményei.....	19
1. 8. A katonai életmód a szerbek vérévé válik	19
1. 9. Magyarország magára marad a törökellenes harcban; szerb despoták Magyarországon	20
1. 10. A magyar király szolgálatában levő szerbek más harctereken	21
1. 11. Megjelenik a vallási tolerancia első sugara, és folytatódik a szerbek letelepedése 21	
1. 12. A fejedelmi cím megszűnése; szerb–vlach/havasalföldi és szerb–horvát kapcsolatok.....	21
1. 13. Dózsa György parasztháborúja.....	22
1. 14. A középkori Magyarország bukása, a déli végvárok és Nándorfehérvár elvesztése	22
1. 15. A mohácsi csata, Magyarország széthullása.....	23
2. A MOHÁCSI CSATÁTÓL (1526) A KARLÓCAI BÉKÉIG (1699).....	23
2. 1. Jovan Nenad császár	23
2. 2. Bécs ostroma 1529-ben; a magyar ellenállás letörése	24
2. 3. A szerb és a szláv elemek továbbberősödése a Délvidéken; állandó hadiállapot	24
2. 4. Buda elfoglalásának következményei	24
2. 5. További török hadjáratok	25
2. 6. A mai Vajdaság területe a Török Birodalomban	25
2. 7. Az első törökellenes szerb felkelés és a maradék Magyarország szervezett védelme	25
2. 8. A vallási tolerancia első hivatalos kihirdetése.....	26
2. 9. A Habsburgok törökellenes háborúinak időszaka.....	26
2. 10. A tizenöt éves háború (1593–1606) és a szerbek felkelései.....	26
2. 11. A felkelés visszhangja.....	27
2. 12. A bánáti felkelés leverése	27

2. 13. Emlékezés a bánáti felkelésre	28
2. 14. Fordulat a Habsburg–török viszonyban	28
2. 15. A török kiűzése Közép-Európából (1683–1699)	29
2. 16. A szerbek szerepe a török kiűzésében	29
2. 17. Osztrák hadvezérek jutnak el a Balkán szívébe	29
2. 18. A szerbek vándorlása, befogadásuk a Délvidéken és Horvátországban, kiváltságaik	30
2. 19. Đorđe Branković – vizionárius, tudós, történész, író	30
2. 20. Új menekülthullám	31
2. 21. A háború lefolyása és következményei	31
2. 22. A zentai csata	31
2. 23. A karlócai béke	31
3. A KARLÓCAI BÉKÉTŐL (1699) II. JÓZSEF HALÁLÁIG (1790)	32
3. 1. Új kihívások és új helyzetek a 18. században	32
3. 3. A szerbek otthonra lelnek az új térségben	33
3. 3. A mai Vajdaság térsége az új történelmi helyzetben	33
3. 4. Az ortodox egyház szerepe a szerb társadalomban	33
3. 5. A pátriárka és a nagygyűlések szerepe	34
3. 6. A bécsi udvar szerbpolitikája, a szerb egyházi hierarchia és a bécsi udvar kapcsolata	34
3. 7. A barokk Vajdaságban	35
3. 8. A vallási tolerancia kérdése	35
3. 9. Szerb–oroszkulturális és vallási kapcsolatok	36
3. 10. A szerbek kapcsolata Közép-Európával és az itt élő népekkel	36
3. 11. Megjelenik az új szerb elit: a nemesség	37
3. 12. A szerb polgárság és az írásbeliség (a szerb nyelv több variánsa)	37
3. 13. A katonai határőrvidék létrehozása	38
3. 14. A határőrvidék élete	38
3. 15. A határőrök részvétele a háborúban	39
3. 16. A Rákóczi-szabadságharc	39
3. 17. A 18. század háborúi: a pétervárad háború	40
3. 18. Háborúk a 18. században: az osztrák örökösödési háború	40
3. 19. Az osztrák–török háborúk és a térség békésebb időszakai	40
3. 20. Városok a határőrvidéken	41
3. 21. Civil vármegyei igazgatás a majdani Vajdaság területén	41
3. 22. A falusi lakosság kérdése	42
3. 23. Rablóbandák	42
3. 24. A szabad királyi városok	43
3. 25. A határőrvidék átszervezése és a reagálások	43
3. 26. A határőrök ellenállása a Magyarországhoz való visszacsatolás miatt	44
4. A TERÜLETEK BENÉPESEDÉSE	45
4. 1. Németek betelepítése	45
4. 2. Szerbek letelepedése	46
4. 3. Horvátok letelepedése	46
4. 4. Magyarok letelepedése	46
4. 5. Románok letelepedése	47
4. 6. Szlovákok letelepedése	48
4. 7. Ruszinok letelepedése	48
4. 8. Zsidók Vajdaságban	50
4. 9. A csak az emlékezetben élő (?) népek	50

4. 10. A romák letelepedése és eredete	50
4. 11. A majdani Vajdaság betelepítésének a következményei.....	51
5. A CIVILIZÁCIÓS ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉS A 18. SZÁZADBAN	51
5. 1. Az öntözés és az építkezés kezdetei.....	52
5. 2. Kulturális fejlődés	52
5. 3. A tanügy fejlődése Magyarország déli és más részein.....	53
5. 4. Irodalom	53
5. 5. Festészet	53
II. FEJEZET	54
A VAJDASÁGI NÉPEK TÖRTÉNELME_A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN (1790–1914).....	54
1. II. LIPÓT URALKODÁSÁTÓL AZ 1848-AS FORRADALOMIG	54
1. 1. A magyar nemesség és II. József összetűzése	54
1. 2. A magyar nemesi mozgalom	54
1. 3. II. Lipót uralkodása és a magyar jakobinus összeesküvés	55
1. 4. A temesvári nagygyűlés	55
1. 5. A francia polgári forradalom hatása.....	56
2. A NAPÓLEONI HÁBORÚK, A SZERB FORRADALOM, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLET	56
2. 1. A Habsburgok az új európai konstellációban	56
2. 2. A Habsburg Birodalom belső gondjai.....	56
2. 3. A Habsburgok válasza az új kihívásokra és az abszolutizmus.....	57
2. 4. Az utolsó osztrák–török háború és az első szerb felkelés	57
2. 5. A háborús idők gazdasági jellemzői és következményei, a nemesek helyzete	58
2. 6. A mezőgazdaság	58
2. 7. Kisipar és ipar	59
2. 8. Kereskedelem	59
2. 9. A magyar társadalom főbb jellemzői	60
3. A REFORMKOR, A NEMZETI ÉBREDÉS ÉS A MŰVELŐDÉSI ÉLET	60
3. 1. Széchenyi István gróf és reformeszméi.....	60
3. 2. Az első magyar reformországgyűlés	61
3. 3. Az 1832–1836-os országgyűlés és Kossuth Lajos fellépése	61
3. 4. Az utolsó rendi országgyűlés Magyarországon.....	62
3. 5. A nemzetiségi összetétel mint a nemzeti mozgalmak kialakulásának előfeltétele...62	
3. 6. A németek, románok, szlovákok, ruszinok és szerbek nemzeti öntudatra ébredése.63	
3. 7. A papság és az értelmiség szerepe a szerbek, románok, szlovákok és ruszinok nemzeti öntudatra ébredésében.....	63
3. 8. A horvát illírizmus	65
3. 9. A romák a <i>hosszú</i> 19. században	65
3. 10. A szerb nyelv reformja, Vuk Stefanović Karadžić	65
3. 11. A szerb kultúra fejlődése Magyarországon, a Szerb Matica és a Tekelijanum.....	66
3. 12. A kulturális fejlődés és az iskolarendszer javítása.....	67
3. 13. Fejezetvégi következtetések	67
4. A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC MAGYARORSZÁGON (1848/49).....	67
4. 1. Az 1848/49-es forradalmak kezdete Európában.....	67
4. 2. A bécsi forradalom.....	68
4. 3. A forradalomtól a szabadságharcig.....	68
4. 4. A pesti forradalom, dicső kezdet vérontás nélkül, az első felelős magyar kormány 68	
4. 5. A szerb értelmiségiek követelése és az első zavargások.....	69
4. 6. A vajdasági szerbek küldöttsége Pozsonyban	69

4. 7. A májusi gyűlés és a Szerb Vajdaság	69
4. 8. A fegyveres összecsapások kezdete	70
4. 9. A nemzetiségek az 1848/49-es forradalomban	70
5. HÁBORÚ MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A FÜGGETLENSÉG KIKIÁLTÁSA ÉS A BUKÁS	71
5. 1. A forradalom és a nemzetiségi kérdés	71
5. 2. Az osztrák udvar tervei a magyar forradalom letörésére és a támadás	71
5. 3. A forradalmi sereg első győzelmei és a hadiszerencse megfordulása	71
5. 4. Az új császár és a Habsburgok új sikerei	71
5. 5. A forradalmi sereg tavaszi hadjárata	72
5. 6. A trónfosztástól a szabadságharc bukásáig	72
5. 7. Önkényuralom Magyarországon	72
6. AZ ABSZOLUTIZMUS (1849–1860)	73
6. 1. A Bach-rendszer	73
6. 2. A Bach-rendszer válsága	73
6. 3. A magyar és a szerb politikai viszonyok a Bach-rendszerben	74
7. A PROVIZÓRIUM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYZÉS	74
7. 1. Korszerűsítés az abszolutizmus és a provizórium alatt	74
7. 2. A magyarok Schmerling rendszerében	75
7. 3. A magyarkérdés megoldásának tervei	75
7. 4. A szerbek mozgalma a 19. század hatvanas éveiben	75
7. 5. Az 1865-ös országgyűlés, az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezés	76
8. A DUALIZMUS KORA (1867–1918)	76
8. 1. A dualizmus rendszerének megszilárdulása és a politikai pártok	76
8. 2. A magyarországi szerbek közössége és autochton politikai élete	77
8. 3. A dualizmus, valamint a magyarországi politikai és jogi rendszer megszilárdulása	78
8. 4. A dualista rendszer válsága	78
8. 5. A nemzeti kérdés és kísérletek a nemzeti közösségek kérdésének megoldására	78
8. 6. A nem magyar nemzetek részvétele a politikában és a politikai elitek ellentétei	79
8. 7. Az első világháború előtti helyzet	80
9. TÁRSADALOM, GAZDASÁG, OKTATÁS ÉS MŰVELŐDÉS	81
9. 1. A magyar társadalom osztályai	81
9. 2. Az iparosodás	81
9. 3. A mai Vajdaság helyzete Magyarország gazdasági rendszerében	81
9. 4. Tanügy, felsőfokú oktatás és sport	83
9. 5. Tájaink hozzájárulása a művelődéshez	84
VÁROSOK	85
VÁROSOK ÉS TELEPÜLÉSEK RÉGI NEVE	94
SZEMÉLYISÉGEK	95

ELŐSZÓ

Vajdaság történelme specifikus, mert az évezredek, évszázadok során több etnikum, több vallás képviselői kapcsolódtak itt közösséggé. Ez ezt a területet igen összetetté, ugyanakkor színessé teszi. Ha többet tudunk meg Vajdaság létrejöttéről és fejlődéséről, magunk is színesebbé válunk. Hisszük, hogy ha az olvasó elmélyed a mai Vajdaság területén élő nemzetek történelmének rövid összefoglalójában, a történelmi példákban leszűrheti a jövőre is érvényes tanulságot, amely így foglalható össze: az itteni népek további együttélése a tolerancia, az együttműködés és a kölcsönös megbecsülés szellemében képzelhető el. Ha jobban megismerjük egymást, nemesebbé, gazdagabbá tesz bennünket a térség kulturális és történelmi hagyatéka. Az eltérő kultúrák és nyelvek alapos ismerete, a másság elfogadása olyan harmóniát eredményez, amely mindannyiunk számára csak jót hozhat.

Ez a szöveg elsősorban fiataloknak, jobban mondva tanulóknak készült, és az a fő célja, hogy rámutasson a hajdani és a mai Vajdaságban élő népek (németek, magyarok, szerbek, szlovákok, románok, ruszinok, zsidók stb.) közös történelmének egyes tényeire. A szerzők a szöveg összeállításakor abból az ötletből indultak ki, hogy az általánosan ismert (világ)történelmi eseményeken és folyamatokon kívül olyan sajátos részleteket is ismertetnek, amelyek kizárólag ehhez a térséghez fűződnek. Az ismertett tények és folyamatok az említett népek történelmének a tényei és folyamatai; ezek egyeseknek valószínűleg sok újdonságot tartalmaznak, de mindenképpen hozzájárulnak egymás jobb megismeréséhez. A szerzők a politikatörténeti ismertetőt úgy készítették, hogy az eseményeket társadalmi, gazdasági, kulturális szemszögből is megvilágítsák, mert csak így kapható teljes kép a történésekről. Az itteni népek hosszú együttélésük során gyakran keveredtek, általában jól együtt tudtak működni, de voltak igen nehéz időszakok is, különösen háborúk idején. A szerzők arra törekedtek, hogy a valóságunkban óhatatlanul jelentkező összetűzéseket is objektívan, több szempontból megvilágítsák. Azt is ki kell emelni, hogy még a nagyon súlyos körülményeknek is voltak emlékezetes pillanataik, voltak szép példák az együttműködésre.

A fordító előszava: A magyar nyelvű brosúra címe eltér a tévés vetélkedőnek az újságokban bejáródott címétől, mert így a logikusabb: először ismerjük meg egymást, azután kérdezzük, hogy mennyire. A közismert és hangalakjukban a szerbre utaló magyar településnevek mellett nincs magyarázat. Az eredeti szerb szöveg nem közli az egyes régi helyneveknél, hogy az a név azóta megváltozott-e, vagy esetleg meg is szűnt a település, és nem ismerteti, ha valamelyik helység ma más államhoz tartozik. A fordítás ezt igyekszik megoldani, de ha nem sikerül, akkor a helynév alá van húzva. Ugyanez a helyzet azokkal a személynevekkel is, amelyeket az idő rövidsége miatt nem sikerült azonosítani (a szerb szöveg nem mindig vagy nem pontosan közli az eredeti írásmódot). A fordító ezekért elnézést kér.

BEVEZETŐ

1. VAJDASÁG ESZMÉJE, NEVE, FOGALMA ÉS HATÁRAI

Vajdaság nevét és határait történelmi fejlődés eredményezte. A történelem folyamán különféle területeket neveztek *vajdaságnak* (a lengyelországi területi szervezet egy szintjének a mai napig ez a neve). A szerb történelemben a Vajdaságnak sajátos jelentése van, mert a szerbeknek azt a törekvését szimbolizálta, hogy autonómiához jussanak Magyarország területének egy részén.¹ Ez az eszme nem volt a szerbek számára idegen, mert bizonyos fokú autonómiát már az ilyen nevű területi egység kialakulása előtt is kaptak. Vajdaság nemcsak a szerbek számára fontos, a többi nemzet is elfogadta olyan tartományként, amelyben érvényesíthetik közös, de egyben különleges érdekeiket is.

1. 1. A vajdaság megteremtésének az eszméje

Az az eszme, hogy a Habsburg Birodalmon belül autonóm szerb területként vajdaságot kell létrehozni, abból az időből ered, amikor a szerbek III. Csernojevics Arzén pátriárka vezetésével erre a vidékre költöztek. Az eszme először az 1694. évi bajai nagygyűlésen fogalmazódott meg, majd az 1790. évi temesvári nagygyűlés mondta ki azt a fő követelést, hogy a szerbek a kiváltságaik alapján kapjanak külön területet. Erre az 1849 és 1860 közötti időszakban sor is került. A vajdaság tehát a maitól eltérő formában ugyan, de először a 19. században jött létre. Az akkori Szerb Vajdaság és Temesi Bánság csak a nevében volt szerb, ugyanis lakóinak zöme román, hivatalos nyelve a német, székhelye Temesvár volt. Meg kell említeni, hogy ez az abszolutizmus ideje volt (*Bach-korszak*), amikor a Habsburg Birodalomban, így a mai Vajdaság területén is központosítva volt a hatalom. *Bach abszolutizmusa* után megkezdődött a decentralizáció Ausztriában és Magyarországon, és egy rövid megtorpanást követően az *osztrák–magyar kiegyezés* után is folytatódott. Ekkor egész Magyarországot megyékre osztották fel, s a 19. század 70-es éveiben megszüntettek néhány olyan területi egységet, amely a kiváltságok alapján még a hűbériség idején jött létre (a mi térségünkben ilyen volt a katonai határőrvidék, a tiszai uradalmi kerület és a nagyikindai uradalmi kerület). A dualizmus korában Magyarországon, tehát területünkön is korszerűsödött az államigazgatás. Ugyanakkor bizonyos népgyűlési programok autonóm szerb területet követeltek, néha megyei szinten, néha pedig nagyobb területre vonatkozóan is. Ez a követelés a Boldogasszony napi gyűlésen és Miletić pártjának *nagybecskereki programjában* is megjelent, és a szerb nemzeti program alappillére maradt az első világháború végéig és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918. december 1-jei megalapításáig. A Vajdaság fogalmának jelentése és a névvel felölelt terület változott az idők folyamán. A délvidéki szerbeknek, később pedig velük együtt más népeknek a kulturális és politikai elitje nagy szerepet vállalt abban, hogy módosuljon ennek a fogalomnak a jelentéstartalma.

¹ A szerb szöveg megmagyarázza, hogy Magyarországot a szerb nyelvben kétféleképpen nevezik: Madarska és Ugarska. Nem szokatlan, hogy egy népnek vagy egy országnak több neve is van. Magyarország latinul Hungaria, de ez a magyar nyelvben nemigen használatos. Viszont sok nép ebből a latin névből eredeztette a nép és az ország nevét, így a szerbek is *Ugarit* és *Ugarskát* használták. A nép neveként ma már az *Ugari* nem használatos, az *Ugarska* kifejezés viszont megmaradt, és a szerb történetírásban az első világháború, pontosabban 1918 előtti magyar államot jelöli. Mivel államuk megjelölésére a magyarok sem használnak két elnevezést, ezért a szerző elfogadhatónak tartja, hogy a toleranciaja szellemében a továbbiakban csak a Madarska kifejezést használja, függetlenül a történelmi korszaktól, hiszen a magyarok számára is ez a megfelelő megoldás.

1. 2. A Vajdaság név eredete

A Vajdaság név az 1848. május 1-je és 3-a (azaz a Gergely-naptár szerint 13-a és 15-e) között Karlócán /Sremski Karlovci/ megtartott, ún. *májusi nemzetgyűlésen* született meg, amikor a nép képviselői kikiáltották a Szerb Vajdaságot, amelyet az 1849. március 4-i *oktrojált alkotmány* 72. törvénycikke *Szerb Vajdaság és Temesi Bánság* néven ismert el. A szerbek nem igazán élhettek területi autonómiájukkal. A *Bach-rendszer* bukása után megkezdődött a decentralizáció, Magyarországot és Horvátországot ismét megyékre osztották, a Szerb Vajdaságot pedig 1860. december 27-én megszüntették. **Svetozar Miletic** 1861 januárjában, a (szerb) karácsony böjtje előtti napon írt cikkében (*Tucindanski članak*) megfogalmazta követeléseiket, s ez lett a vajdasági szerbek programja, melyet ugyanebben az évben, április 2-án, a Boldogasszony napi gyűlésen ismertettek. A szerbek fő követelése ezen a gyűlésen az volt, hogy kapják vissza a Vajdaság szerb autonóm területet. Az 1869. évi *nagybecskereki program* csak utal a Boldogasszony napi szábor határozataira, de ezek a követelések a szerb nemzeti program alappillérei maradtak az első világháború végéig és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918. december 1-jei megalapításáig.

Az első délszláv állam megalakulása után a Vajdaság nevet az unitarizmus és a centralizmus ellenzői használták, akik Vajdaság nagyobb gazdasági önállóságáért és közigazgatási hatásköréért szálltak síkra. A vajdasági *Dunán és Száván túli mozgalom* (*Prečanski pokret*) vezetője egy pancsovai független demokrata ügyvéd, **Dušan Duda Bošković** volt.

A II. világháború után a Szerb Köztársaság részeként megalakult Vajdaság Autonóm Tartomány azzal a céllal, hogy őrizze Bácska, Bánát és Szerémség nemzeti és kulturális sokszínűségét.

1. 3. Vajdaság határai

Vajdaság határai a történelem során többször változtak. A Szerb Köztársaság, Magyarország és Románia határait az I. világháború után állapították meg. A határövezetet Baranyában, Bácskában és Bánátban 1919 és 1923 között jelölték ki. A Belgrádban 1918. november 13-án a szerb és a magyar katonaság által aláírt fegyverszüneti szerződés értelmében a szerb katonaság a Barcs–Pécs–Baja–Szeged, keleten pedig az Arad–Lugos /Lugoj–Karánsebes/Caransebeş–Mehádia–Orsova vonalon sorakozott fel.

A párizsi békeszerződés értelmében, melyet Magyarországgal 1920. június 4-én írtak alá Trianonban, a szerb egységeknek 1921. augusztus 20-áig el kellett hagyniuk Baranya nagyobb részét és az ún. *bajai háromszöget*. A döntéssel elégedetlen baranyai horvátok és szerbek kikiáltották a *független baranyai köztársaságot*, ezt azonban a szerb katonaság kivonulása után megszüntették. A szláv népesség egy része az SZHSZ Királyság mellett szállt síkra.

A Romániával való határrendezés 1923-ban fejeződött be, bár a határvonalakat már 1919-ben meghúzták. Az SZHSZ Királyság Bánát területének egyharmadát kapta meg a Tisza és a Duna mentén.

A Horvátországgal való egykori köztársasági, ma államhatárt a II. világháború befejezése után húzták meg. Akkor az etnikai többség elvét tiszteletben tartva Horvátország Baranya jugoszláviai részét és Nyugat-Szerémséget, Szerbia, azaz Vajdaság pedig Kelet-Szerémséget kapta meg.

A mai Vajdaság területe így olvadt be az új államba, amely később a Jugoszlávia nevet kapta. Vajdaság Autonóm Tartomány csak a II. világháború után alakult meg a Szerb Köztársaság részeként nemzeti, vallási, gazdasági stb. sajátosságainál fogva, azzal a céllal, hogy őrizze Bácska, Bánát és Szerémség nemzeti és kulturális sokszínűségét. Ez a Vajdaság ma is.

A tartománynak Szerbia központi része felé eső adminisztratív határát úgy határozták meg, hogy a délkelet-szerémségi Zimony /Zemun/ és Új-Belgrád /Novi Beograd/ községeket, továbbá a délnyugat-bánáti Palilula község egy részét Belgrád városhoz csatolták, Vajdaság pedig hat mácsvai falut kapott helyettük.

Az idők során számos irányból költözött lakosság Vajdaságba, ezért történelme csak úgy érthető meg, ha figyelembe vesszük az általános európai és balkáni történéseknek Szerbia és Magyarország, részben pedig Románia és Horvátország, illetve az itt élő összes nemzet történelmére való hatását.

2. A MAJDANI VAJDASÁG TERÜLETÉNEK TÖRTÉNETE A TÖRÖKÖK MEGJELENÉSÉIG

2. 1. Vajdaság történelmének rövid áttekintése a 9. század végéig

Vajdaság területe földrajzilag a Kárpát-medencéhez tartozik. Történelme szempontjából a Duna folyása, a Balkán-félsziget és a Kárpátok láncolatának közelsége meghatározó jelentőségű. Az őskorban leggyakrabban, de a későbbi korokban is igen gyakran éppen a Balkán-félszigetről költözött ide népesség. A pannon rónaságot átszelő folyók nagy része a Kárpátokban ered, és a Dunába torkollik, mely a legrégebbi időktől kezdve összekötötte Európa távoli térségeit.

Vajdaság területén nem bukkantak *paleolitikumi* emberi maradványokra, bár ilyen nyomokra leltek a Kárpát-medencében és a Balkánon. Habár vannak régebbi leletek is, az biztos, hogy a Neander-völgyi ősember i. e. 140–130 000 évvel érkezett a Kárpát-medencébe.

A *mezolitikum* kora a Kárpát-medencében i. e. 8000-től 3500-ig tartott. A Duna mellett fejlett volt a jól ismert *vinçai kultúra*, amely a *folyó felé fordult*, s amelynek a maradványai a Duna jobb partján vannak. I. e. kb. 3500-ban kezdődött a *Körös kultúra*, amelyben a halászaton kívül már a mezőgazdaság is megjelent. Mivel a Körös kultúra embere állattartással is foglalkozott, kultúrája terjedt, és valószínű, hogy a mai Vajdaság területe is akkor népesült be jobban.

A Kárpát-medencében az i. e. 26. és 19. század között jelentkezett a *rézkor*. E kor legjelentősebb kultúrái a *tiszapolgári* és később a *bodrogkeresztúri*.

A *bronzkor* kb. i. e. 1900-tól 900-ig tartott. Ebben a korban új népek jelentek meg a Kárpát-medencében, legjelentősebb kultúrája pedig a *Tószeg*. Akkor már kezdtek faekét használni a föld megművelésére, az állattenyésztés is fejlődött, és új gazdasági ágak jelentek meg: a kereskedelem és a kézműipar.

A *vaskor* vívmányai nyugatról érkeztek a Kárpát-medencébe. Ez a *halstatti kultúra*. E kultúra tanulmányozása nehézségekbe ütközik az akkori temetkezési mód miatt, a halottakat ugyanis elhamvasztották, s hamvaikat urnában a földbe ásták. Földvárakat építettek. Az akkori társadalomban már végbement a rétegződés: voltak az urak, a harcosok, a rabszolgák és a szolgák.

I. e. 550 körül szkíták jöttek a Kárpát-medencébe. Róluk már írásos emlékek is maradtak fenn – ezeket görögök írták. A Balkán keleti részén telepedtek meg, s nem irtották ki az őslakosokat, hanem asszimilálódtak.

I. e. 300 körül megjelentek a kelták, s közülük Vajdaság területe szempontjából a szkordiszkusz törzs jelentős. A kelták több ízben is befolyásolták a Kárpát-medence körülményeit. Kultúrájuk fejlett *La Téne-kultúra*. Acél sarlót és ekevasat használtak, fejlett volt a fazekasság, élénk kereskedelmet folytattak, különösen a rómaiakkal. Ebben az időszakban jelent meg a pannon nép, amelyről ez a vidék a nevét is kapta, azaz amelyről a rómaiak az újonnan megszerzett területet elnevezték. Az említettekén kívül a Kárpát-medencében még legalább tízféle nép élt.

A rómaiak az i. e. 1. században kiszélesítették és megerősítették hatalmukat a Balkánon és a Kárpát-medencében. Időszámításunk kezdetén a Dunáig terjedt fennhatóságuk, és lemészároltak mindenkit, akit az illírek és a kelták felkelésre buzdítottak. A Duna bal partján azonban nem tudták megvetni lábukat (kivétel Erdély, azaz Dácia, ahol több mint egy évszázadig uralkodtak), így Bácska nem tartozott a Római Birodalom fennhatósága alá. Az i. e. 1. században a Duna bal partjának egy része a **Boirebistas** (Burebista) dák király vezetésével létrejött dák törzsi szövetség uralma alá került. A keltákhoz hasonlóan a dákok is a *La Téne-kultúrához* tartoztak; a román nép őseinek tartják őket.

A római hódítók nem irtották ki az őslakosokat, azoknak azonban el kellett fogadniuk a római hatalmi rendet, s megkezdődött egy hosszan tartó romanizációs folyamat. A rómaiak tanultak a leigázottak kultúrájából, de azoknak is át kellett venniük a domináns római kultúra jellegzetességeit. A római igazgatás alatt levő területekre a birodalom szinte minden részéről érkeztek jövevények. A keletről érkező vallások nagyon jelentősek voltak. Pannonia tartomány virágzott, s az i. sz. 3. században döntő szerepet játszott a császári trón megszerzéséért folytatott állandó csatározások véres időszakában.

Ugyanakkor, már az i. sz. 20-as évektől a Római Birodalom határainál, különösen Bácskában megjelentek az iráni eredetű szarmaták és jazigok. Ezek a lovas népek törzsi rendszerben éltek, s általában egy törzsé volt a vezető szerep. Már az i. sz. 2. századtól nőtt a germán népek befolyása is. A rómaiak az i. sz. 2. században elfoglalták Daciát. Dacia római tartomány a mai Románia egyes részeit foglalta magában: Erdélyt, Bánátot és Olténiát. A mai Vajdasághoz tartozó területek közül Dacia Bánát déli részét kapta. A rómaiak 271-ben elvesztették Daciát (Erdélyt). Ezután a ma Vajdaságnak nevezett területen megjelent egy új nép, az alánok.

A rómaiaknak a 4. században le kellett mondaniuk Pannonia provinciáról, mivel újabb nagy népvándorlás indult a hunok vezetésével, akik 375-ben átkeltek a Volgán. A germán népeken kívül, melyek közül a legjelentősebbek a gótok, alánok is jöttek. Az 5. században egyre több a germán a pannon síkságon, de már az 5. század elejétől a hunoké a vezető szerep. A hunok 401 és 410 között elfoglalták az Alföldet, és központjukat a Duna–Tisza közére helyezték át. Attila halála után a germán népek önállósodtak, és felosztották maguk között a pannon alföldet. A hunok egysége is megbomlott, egy részük elhagyta a Kárpát-medencét, és keletre, illetve délre vándorolt.

Az osztrogótok 456-ban eluralkodtak az egész pannon alföldön, de már 471-ben, az Itália elleni támadás miatt le is kellett mondaniuk róla. Helyüket a gepidák vették át, őket viszont az avarokkal szövetkezett longobárdok győzték le 568-ban. A longobárdok (akikről Lombardia kapta a nevét) hamarosan tovább is álltak, mert félték az avaroktól.

Az avarok letelepedése viszonylagos stabilitást eredményezett. Amit a germánok a hunok számára jelentettek, azt jelentették a szlávok az avaroknak. A szlávok az avarokkal együtt jöttek a pannon alföldre, és együtt támadták Bizáncot. Az avarok 582-ben elfoglalták Sirmiumot, a kései Római Birodalom egyik székhelyét, amelyet **Ammianus Marcellinus** ismert történetíró *minden városok anyjának* nevezett.

Az avarok 626-ban vereséget szenvedtek Konstatinápolynál. A szlávok már korábban is letelepedtek a Balkán-félszigeten, sőt még a Peloponnészoszra is eljutottak. Habár az avar kaganátus nem bomlott fel, a szlávok az avaroktól függetlenül is szerveztek hadjáratokat, és

közben letelepedtek a Balkánon. A bolgár állam 680-ban jött létre. A bolgár nép, miután letelepedett, veszélyeztetni kezdte a bizánciakat és az avarokat. A frankok 796-ban döntő hadjáratot indítottak az avarok ellen, és leigázták belső viszályok gyengítette államukat. A frankok megszállták a Dunáig terjedő területeket, a bolgárok viszont kiterjesztették hatalmukat a Tiszáig. A két folyó köze a 9. században teljesen elnéptelenedett, bár akkor egy újabb szláv hullám érkezett. A szlávok a pannon alföld nyugati részén **Pribina** és **Kocel** vezetésével egy rövid életű államot hoztak létre (840–870). Valószínű, hogy a pannon alföldet a frankok és a bolgárok támadásai néptelenítették el. Az itt maradt avarok és szlávok laza közösségekben éltek, ami a magyarok számára lehetővé tette, hogy letelepedjenek, és gyorsan megszervezzék a hatalmat.

2. 2. Vajdaság a magyarok honfoglalásától a török hódításokig

A mai Vajdaság (Bácska, Bánát és Szerémség) területét a történelem során különféle népek számos nagy vándorlása érintette. Ez a terület a középkorban (a 896. évi magyar honfoglalástól) és az újkorban a török hódoltság éveinek (1526–1699) a kivételével 1918-ig a magyar királyság keretébe tartozott. A magyarok Délvidéknek nevezték, és a magyar vármegyerendszer részét képezte. Bánát a Krassó /Caras/, Keve /Kovin/, Temes és Torontál, Bácska a Bács-Bodrog, Szerémség a Szerém és Valkó /Vukovar/ vármegyéhez tartozott, de ezeknek a vármegyéknek a határa és neve többször változott. Ez a terület már a középkorban, de különösen a 18. századtól meglehetősen tarka volt nemzeti és vallási szempontból. Habár nincsenek megbízható adataink, feltételezhető, hogy ezen a területen magyar, szláv és román ortodox és katolikus népesség élt. Az is feltételezhető, hogy a szerbek főleg Dél-Bánátban és Szerémségben éltek, az i-ző nyelvjárást beszélő horvátok pedig Nyugat- és Észak-Szerémségben.

Magyarország a középkorban jelentős állam volt. Az Árpád-házi uralkodók igen jó politikai és családi kapcsolatokat alakítottak ki. Az első magyar király, **Szent István** (1000–1038) *Intelmek* című művében ezt írta fiának: *Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak...* És a történelmi források arra utalnak, hogy Magyarországra Európa minden tájáról szívesen jöttek, az Árpád-háziak pedig Európa-szerte családi kapcsolatokat létesítettek, így Szerbiában is. Még mielőtt Szerbia királyság lett volna, **II. (Vak) Béla** (1131–1141) feleségül vette **Uroš** nagyzsupán lányát, **Jelenát**, akit a magyarok Ilonának neveztek. Ilona és testvére, **Belos** fontos szerepet játszott a magyar udvarban, mivel **II. Béla** vak volt. Később, amikor **Dragutin** és **Milutin** között folyt a harc, **Dragutin** (1276–1282) az Árpád-háziak oldalára állt, és **Katalint** (Katarina) vette feleségül.

A szerb uralkodók gyakran vették feleségül a szomszédos országok uralkodójának vagy valamelyik nemesi családjának a leányát – ez megerősítette az államközi kapcsolatokat, s hozzájárult a jószomszédi viszonyok stabilizálásához. Határozottan állítható, hogy **Dragutin Nemanjić** házassága **Katalin** (Katarina) magyar hercegnővel a 13. században és **Mihajlo Obrenović** házassága **Hunyadi Júlia** magyar grófnővel a 19. században ilyen jellegű volt.

A kapcsolatok a középkorban gyakran változtak, ahogy Szerbia, Bulgária, Bizánc (vagy szövetségük) és Magyarország érdekei megkívánták, ezért az együttműködés és a harc időszakai gyorsan váltakoztak. Amikor azonban megjelentek az oszmán-törökök, Magyarország és Szerbia helyzete és kapcsolata lényegesen megváltozott. A török támadások következtében a Bizánci Birodalom fokozatosan gyengült, Bulgária megszűnt, Szerbia területeket veszített, s a középkori Szerbia központi része egyre nagyobb veszélybe került. A balkáni országok és Magyarország uralkodói rájöttek, hogy egyesíteni kell erőiket (bár a

törökök elég gyakran és elég sikeresen *osztották meg* őket), mert csak így védekezhetnek hathatósan. Az egyesítés eszméjét meglehetősen gyorsan valóra is váltották, de még az egyesített erők sem voltak képesek arra, hogy megállítsák a hatalmas és akkorra már nagyon fejlett és modern Török Birodalmat. Nehéz időszak köszöntött a Balkánra és Magyarországra. A szerb állam megszűnt, Magyarország elvesztette területeinek nagy részét, és a maradék állam beolvadt a Habsburg területbe. A migrációk megváltoztatták e területek etnikai összetételét, egykor népes vidékek teljesen elnéptelenedtek, a középkori Szerbia és Magyarország civilizációs vívmányai pedig jórészt feledésbe merültek.

Ebben a vészterhes időszakban a szerbek szerveződni kezdtek, egyházuk megváltoztatta szerepét, és lehetővé tette, hogy a nép állam nélkül is fennmaradjon több évszázadon át. A majdani Vajdaság területe eközben szinte teljesen elnéptelenedett az állandó hadjáratok és összetűzések miatt. Viszont ez a súlyos helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy Vajdaság az örökös vándorlások következtében multietnikus és sokvallású területté váljon.

I. FEJEZET

A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL II. JÓZSEF CSÁSZÁR HALÁLÁIG (1459–1790)

A csaknem három és fél évszázad nehéz időszak volt a mai Vajdaság területének akkori lakosai számára. A terület eleinte a Magyar Királysághoz tartozott, majd a mohácsi csata (1526) és a középkori magyar állam széthullása után török uralom alá került, s ez csaknem 150 évig tartott. A 17. század vége felé, az osztrák–török háború idején a két katonaság sok csatát folytatott e területen. A török hódoltság a 18. század elején szűnt meg, s azzal, hogy e terület is Habsburg fennhatóság alá került, elkezdődhetett az építés, a fejlődés, a kolonizálás.

I. A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL (1459) A MOHÁCSI CSATÁIG (1526)

1. 1. Az oszmán-törökök előrenyomulása és következményei

Azzal, hogy az oszmán-törökök a 14. század második felében betörték a Balkán-félszigetre, és romba döntötték a szerb feudális államot (maricai ütközet 1371-ben, rigómezei ütközet 1389-ben), megnyílt előttük az út Magyarország és Közép-Európa felé. A török támadások miatt a szerb népesség egyre északabbra, a Száván és a Dunán túlra, az akkori Magyarország, a mai Szerémség, Bánát és Bácska területére húzódott. Ezek a vándorlások a 14. század végétől a 18. század végéig tartottak, így a Balkán-félsziget és a Duna mente történelmének fontos állomásai. A törököknek a Kárpát-medencébe való beözönlése elmélyítette a keresztény és az iszlám civilizáció közötti évszázados ellentétet. Az 1396-ban a bolgár Nikápoly /ma: Nikopol/ városnál vívott csata után ennek a *világok harcának* a határa a Szávától és a Dunától északra és délre húzódott. A középkori elit vezette szerbek és magyarok a nikápolyi és a mohácsi csata közti időben (1396–1526) együttesen védekeztek Szerbiában (a Morava mentén) és a Délvidéken.

1. 2. Szerémség és Bánát is megismerkedik a török csapásokkal

Amikor az európai keresztiesek a Duna mellett, Nikápolynál vereséget szenvedtek, a török akindzsik (könnyű lovas egységek) betörték Szerémségbe, és letarolták Zimonyt /Zemun/ és Mitrovicát. Ez arra készítette **Zsigmond** magyar királyt, hogy elkezdje kiépíteni a védelem vonalát, mely Észak-Szerbiában, a Száva és a Duna mentén húzódott. Ennek a védelemnek az élő erejét a magyar hűbérurak csapatai, az egész Európából ide özönlő kalandorok és zsoldosok, valamint azok a szerbek alkották, akik a 15. század első felében földesurakkal együtt vagy pánikszerűen menekülve a török elől átkeltek a Száván és a Dunán, és a történelem szeszélyének köszönhetően határőrök lettek.

Bánátba 1395-ben megérkezett **Andrejaš** és **Dmitar, Vukašin** szerb király két fia, **Márkó** király (Kraljević Marko) testvérei. **Márkó** ebben az évben **Bajazid** szultán vazallusaként elesett a rovinei csatában. **Andrejaš** nevét utoljára 1399-ben említik, viszont

Dmitart az 1404 és 1407 közötti időszakban Zaránd vármegye ispánjaként és Világos (a mai Şiria nevű román város) várparancsnokaként emlegették.

1. 3. Az első szerb despota Magyarországon

Magyarország török elleni védvonalának a kialakításában akkor következett be változás, amikor 1403/04-ben **Stefan Lazarević** szerb despota **Zsigmond** magyar király vazallusa lett. Ez a vazallusi viszony azt jelentette, hogy a szerb és a magyar szövetség vezetősége közösen kapcsolódott be a védekezésbe. A szerződéssel két feudális állam egyesítette védelmi erőit az oszmán-török előrenyomulás ellen. A vazallusi viszony akkor vált igazán erőssé, amikor a szerb despota 1408-ban Budán a *Sárkányrend* lovagja lett, majd 1411-ben a szerb fejedelem magyar királyi birtokokat kapott. **Stefan Lazarević** despota Debrecen és Szatmár környéki birtokai mellé Torontál vármegyében (Becskerek /ma Zrenjanin/, Becse) és Bodrog vármegyében (Apatin, Aranjan) is kapott birtokokat. **Zsigmond** király később a Buda környéki Hévízvölgyet, Munkács /ma: Mukacsevo, Ukrajna/ és Bereg /Nagybereg, ma Berehi, Ukrajna/ városát, továbbá valószínűleg a Tisza felső folyásánál Tokajt, Tállyát és Régent is neki adományozta.

Stefan Lazarević példáját sok más szerb despota is követte, és magyar földesúrrá vált.

1. 4. A szerb hűbérurak magyar nemessé válása és magyarországi birtokaik; az első szerb vándorlások

A magyarországi szerb despoták és más szerb hűbérurak birtokára szerbek költöztek, és katonák, hivatalnokok, szolgák, kisiparosok, vámosok és bírák lettek. A szerb hűbérurak bánáti és szerémségi birtokai a 15. század folyamán egyre jelentősebb katonai szerepet kaptak a határokon folyó véres csatározásokban. A szerb despoták magyarországi birtokaira magyarok is álltak katonának vagy szolganak. **Đurađ Branković** despota szolgálatában álltak pl. a Kállay, Szakolyi és Cseholyi nemesi családok tagjai.

A 15. század elején a Száván és a Dunán át való szerb vándorlások nem voltak olyan tömegesek, mint a független Szerbia bukását (1459) követően. Ezek a migrációk alig észrevehetőek voltak, de növelték a Szerémségben és Bánátban élő szerbek számát. Egy 1433. évi dokumentum arról tanúskodik, hogy Kabol /Kovilj/, Kevevára /Kovin/ és Hram /egy Duna parti hely/ környékén vegyesen éltek katolikusok és ortodoxok. Amikor Szendrő /Smederevo/ első ízben esett török uralom alá (1439), a kevevári szerbek elhagyták lakóhelyüket, és Magyarországra, a Buda melletti Csepel-szigetre költöztek.

A szerb despoták azáltal, hogy magyarországi birtokokat kaptak, a magyar nemességhez tartoztak, tehát mindazok a jogok és kötelességek megillették őket, amelyekkel a magyar társadalom uralkodó rendje rendelkezett. Volt palotájuk Pesten, részt vettek a magyar király rendezte udvari ceremóniákban, **Stefan Lazarević** despota pedig Torontál, Bodrog és Szatmár vármegyék ispánja lett. A magyar uralkodó hadjárataiban vazallusként a szerb despoták is részt vettek, így pl. **Stefan Lazarević** despota csapatai 1421-ben a cseh husziták ellen is harcoltak. A középkori ideológia és értékrend alapja a vazallusi kötelezettségek teljesítése volt.

1. 5. A közös harc emlékei a történelemben és a mítoszokban

A szerb történelmi és mitológiai emlékezés csak a rigómezei csata (1389) után indult meg, amikor az oszmán-törökök azzal, hogy szétdőlték a szerb feudális társadalmat, a szerbeket a történelem aktív szereplőivé tették. Ennek a népi emlékezetnek a kifejezése az epikus költemény volt. Ha valakiről elbeszélő költemény született, az a szerb nép szerint bevonult a történelembe. A török pusztítás és rombolás mélyen bevésődött a szerb mitológiai és történelmi tudatba, ugyanúgy, mint etnikai hovatartozásuktól függetlenül azok a hadvezérek is, akik hevesen ellenálltak a töröknek. Ez az emlékezet nemcsak szerb sajátosság, bizonyos különbségekkel a román, a bolgár és a magyar hagyománynak is része. Ebben az emlékezetben a hősök eltérő származásúak, de minden nép a magáénak tekinti őket. A 15. század első felének elbeszélő költészetében a török elleni közös harc átszővi a szerb és a magyar történelmi emlékezetet.

1. 6. Nándorfehérvár /Belgrád/ védelme és a rá való emlékezés

A védekezés és a közös harc legfényesebb mozzanata Nándorfehérvár (a mostani Belgrád) eredményes megvédése volt 1456-ban. **Hunyadi János** és **Kapisztrán János** (Giovanni di Capestrano) a várvédők megsegítésére sietett. A szerencsének és Hunyadi leleményességének köszönhetően megverték a többszörös túlerőben levő török sereget. A háború a szerb és a magyar köznépet egyaránt megviselte. A szerb elbeszélő költészetben fennmaradt azoknak a magyar hadvezéreknek és nemeseknek a neve, akik a 15. század első felében részt vettek a keresztény és az iszlám világ határán folyó közös harcban. Nándorfehérvár parancsnoka, **Szilágyi Mihály** a szerb népköltészetben **Mihailo Svilojević** néven szerepel, **Filippo Scolari** (Pipo Scani, Ozorai Pipó) temesi ispán, firenzei nemes zsoldosvezér pedig **Filip Madžarin** néven. A 15. század első felében a török ellen vívott keresztény háború szimbóluma, **Hunyadi János** a szerb mitológiai és történelmi tudatban, illetve a hőskölteményekből **Sibinjanin Janko**, a románoknál pedig **Iancu de Hunedoara** néven ismert. **Hunyadi János** kismanes volt, ősei Havasalföldről érkeztek Magyarországra (Erdélybe). A határokon vívott közös szerb-magyar törökellenes harc közös mítoszokban és közös emlékezetben jelenik meg. A vallási szempont (a kereszténység) a 15. században a nemzeti szempont fölött állt, és a vallási háború mint középkori motívum (kereszténység–iszlám) közel hozta egymáshoz a keresztény nemzeteket.

1. 7. A független Szerbia bukása és következményei

A független Szerbia bukása (1459) elindította a szerbek tömeges vándorlását Magyarországra. **I. (Hunyadi, Corvin) Mátyás** magyar király támogatta ezt a vándorlást, mert így élő pajzs jött létre *a világok határán*. Az általános létbizonytalanság miatt a magyar lakosság a Délvidékről az ország északabbra levő vidékeire távozott. A szerb telepések elfoglalták az elnéptelenedett földeket, egyesek tovább mentek északra, de legtöbbjük katonának szegődött. Ezek a vándorlások részben fejvesztettek voltak (amikor a török elől menekültek), részben pedig szervezettek (amikor a szerb nagyurak megállapodás alapján mentek Magyarországra), viszont arra is volt példa, hogy a nép a Szerbiába betörő szerb és magyar egységekből álló csapatokhoz csatlakozott.

1. 8. A katonai életmód a szerbek vérévé válik

A szerb nép akkor kezdett katonai nemzetté válni, amikor a törökök szétdúlták a szerb feudális rendszert. Mivel Délkelet-Európában állandóan folyt a harc az oszmán-törökökkel, megnövekedett a zsoldosok iránti igény. A török beözönlése széttúzta a szerb feudális társadalmat, felszabadította a szerb népet a földhözkööttség alól, és dinamikussá tette. A szerb nép a vándorlások során történelmi metamorfózison ment át, parasztból katonává vált, és ez a Délvidéken volt a leglátványosabb. A 15. század végén mintegy 10–12 000 szerb zsoldos volt magyar földön. Általában a szerb és a magyar nemesek csapataiban harcoltak, de közülük elég sokan folyókon (*naszádosok vagy csajkások*) vagy a könnyű lovasságnál (*huszárok*) teljesítettek szolgálatot. Egy könnyű lovas negyedévi zsoldja 1481-ben tíz aranyat tett ki, húsz évvel később viszont a szerb könnyű lovasok évi nyolc-tíz aranyat kaptak. A Duna mentén, az állandó csatározások színhelyén ilyen mértékben csökkentette a zsoldot a szerb katonák bevándorlása és a katonaságba való tömeges beállása.

1. 9. Magyarország magára marad a törökellenes harcban; szerb despoták Magyarországon

Amikor a független Szerbia és a többi balkáni szövetséges török uralom alá került, Magyarországnak nem maradt ütközőövezete a török felé, és közvetlen kapcsolatba került a török határőrvidéki portyázásával. **Mátyás király** gyorsan belátta, hogy királyságának déli határaihoz jó lesz a törökkel való harcban jártas szerb nagyurakat költöztetni. 1464-ben néhány hatalmas és jelentős személyiség költözött át Magyarországra – a következő évtizedekben ők írták a határőrvidék *kis háborújának* a történetét. A vak **Grgur Branković** fia, **Đurađ** unokája, **Vuk Grgurević** (a hőskölteményekben **Zmaj Ognjeni Vuk**) Szerémségben (Kupinovo, Ürög /Irig/, Berkaszovo) és Bánátban (Beckerek/Zrenjanin) kapott birtokokat. A **Jakšić** testvérek, **Stefan** és **Dmitar, Jakša** vajda fiai, akik a Morava mellől érkeztek, a Maros mentén kaptak birtokokat, székhelyük Nagylakon /Nadlac, Románia/ volt. **Miloš Belmužević, Đurađ Branković** despota utolsó zetai vajdája, Medun város parancsnoka Bácskában, a Tisza mentén kapott birtokokat.

Az 1471 és 1503 közötti időszakban Magyarország és Törökország határán megállás nélkül folyt a háború, a seregek be-betörték egymás területére, raboltak és romboltak. Ez a harc a Szeged és Kruševac közötti nagy területen folyt, és állandósult a lakosság könnyörtelen áttelepítése. A magyar (pontosabban: szerb és magyar) és török csapatok még a két állam közötti hivatalos béke idején (1503–1521) is portyáztak a határ mentén. A *kis háború* hősei a zsákmányra és erőszakra éhes bandavezérek voltak. Bánát és Szerémség területén egészen a mohácsi csatáig (1526) véres összecsapások folytak, akkor viszont a kereszténység és az iszlám harcvonala jóval északabbra húzódott.

A szerb és a magyar határőrök magyar zászló alatt közösen harcoltak a török ellen. A magyar hadvezérek, különösen **Kinizsi Pál** és **Tomori Pál** keze alatt sok szerb katona szolgált. **Vuk Grgurević, Miloš Belmužević, a Jakšić** család tagjai, **Jovan** és **Đorđe Branković** despoták, **Stefan Berislavić** despota, **Kinizsi Pál, Tomori Pál, Móró György, a Kishorvát** család tagjai közösen vettek részt ebben a háborúban. A kenyérmezei /Cimpul Píinii, terület a mai Romániában/ csatában 1479-ben együtt harcoltak **Kinizsi Pál, Báthory István** és a **Jakšić** testvérek. **Kinizsi Pál, Vuk Grgurević** és **Jovan Jakšić** 1480/81-ben egész Kruševacig eljutottak, s onnan szép szóval vagy erőszakkal több mint 100 000 embert vittek Bánátba – ez a szerb történelem egyik legnagyobb vándorlása. Ekkor mintegy 1000 falu néptelenedett el Szerbiában, mintegy 20 000 tűzhelyen aludt ki a láng. 1500-ban **Belmužević** és **Kishorvát** csapatai, a következő évben pedig **Jovan Branković** despota és **Móró György** belgrádi bán csapatai törtek be közösen Szerbiába.

1. 10. A magyar király szolgálatában levő szerbek más harctereken

A szerb származású magyar hűbérurak katonaságát alkotó szerb csapatok a magyar király zászlaja alatt Európa-szerte más harctereken is harcoltak. Az öreg **Miloš Belmužević** 1501-ben írt végrendeletében azt írja, hogy **Mátyás király** szolgálatában Sziléziában katonáskodott. Az 1487 és 1489 közötti időszakban a szerb katonák Bécs és Linz alatt harcoltak. Két évvel később a **Jakšićok** és **Belmuževićok** harcosai **II. Ulászló** magyar király oldalán harcoltak a lengyelek és a király testvére, **Ján Olbrecht** ellen. Az akkori középkori viszonyok sajátosságára utal az a tény is, hogy **Mátyás király** Kosztolány /Nagykosztolány, Vel'ké Kostolany, Szlovákia/ város elfoglalása után 400 magyar nőt költöztetett Szerémségbe, s ott a husziták tartották őket őrizetben, hogy ottani szerbekhez menjenek feleségül.

1. 11. Megjelenik a vallási tolerancia első sugara, és folytatódik a szerbek letelepedése

A középkori értékrend fontos eleme volt a vallás. A középkori Magyarország katolikus ország volt, a szerbek viszont ortodoxok. Az a keresztényi tolerancia, amelyet a 15. századi magyar királyok tanúsítottak, lehetővé tette, hogy a szerbek és a magyarok együtt harcoljanak a török ellen. **V. Miklós** pápa szabad vallásgyakorlást engedélyezett a magyarországi szerb despoták birtokain, és 1450 körül kilenc ortodox kolostor is épülhetett. **Mátyás király** hatására **IV. Sixtus** pápa kiadott egy enciklikát (pápai körlevelet), melyben toleranciára szólított fel mindenkit a magyarországi ortodoxokkal szemben. A magyar országgyűlés 1481. és 1495. évi határozatai mentesítették az ortodox népességet a katolikus prelátusoknak fizetendő tized alól.

Szerémség, mely mindig is kedvezett a szerbek letelepedésének, különösen akkor vált számukra érdekessé, amikor **Mátyás király** 1463-ban várrendszert építtetett a védelmére. Ez az uralkodó humanista volt, a tudományok kedvelője. Római császár szeretett volna lenni, hogy (**Zsigmondhoz** hasonlóan) megszervezhesse a török elleni védelmet, de ebben nem járt sikerrel. A törökkel határos területek megerősítése érdekében ezért Szerémség területén megújította a szerb fejedelemséget (**Vuk Grgurević**, 1471). Ezért az olaszországi Furlaniából 1486-ban Szerémségbe költözött **Angelina Branković**, **György** despota vak fiának, **Stefannak** a felesége fiaival, **Đorđe**val és **Jovannal**. **Mátyás** királytól birtokokat kaptak Szerémségben. A Branković család szerémségi székhelye Kupinovában volt, s itt Szent Lukács tiszteletére templomot építettek.

1. 12. A fejedelmi cím megszűnése; szerb–vlach/havasalföldi és szerb–horvát kapcsolatok

Az 1497 és 1499 közötti időszakban **Đorđe** fejedelem szerzetesnek állt, és felvette a **Maksim** nevet. **Jovan** fejedelem 1501-ben harcolt a törökök ellen, de a következő évben meghalt. **II. Ulászló** ekkor megszüntette a szerémségi fejedelmi címet, és a fejedelmi birtokokat **Ivaniš Berislavić** horvát nagyúrnak adományozta. Emiatt **Maksim** szerzetes és **Angelina Branković** elhagyta Szerémséget, és Havasalföldre költözött.

Az, hogy a Brankovićok Havasalföldön éltek 1504 és 1509 között, megerősítette a szerb–román kapcsolatokat. A Brankovićok 1507-ben közvetítettek **Nagy Radul** vlach vajda és **III. Bogdan** moldvai vajda vitájában. Ugyanebben az évben, a Brankovićok közvetítésével, a havasalföldi Vásárosba /Tîrgoviște, Románia/ érkezett az első szerb nyomdász a cetinjei nyomdából, **Makarije** szerzetes. Míg Havasalföldön tartózkodott (1507–1512), ő nyomtatta

az első román könyveket. **Nagy Radul** havasalföldi vajda **Maksim Brankovićot** metropolitának nevezte ki.

Nagy Radul halála után **Angelina** és **Maksim Branković** visszatért Szerémségbe. 1509 és 1514 között alapítványuk, a legismertebb Fruška gora-i kolostor, Krušedol építésének szentelték magukat. Ebben a Jakšić család nagylaki /Nadlac/ nemesi tagjai és a havasalföldi vajda, **Neagoe Basarab** is részt vettek.

A horvát Berislavić család tagjai 1504-ben szerb despoták lettek. **Ivaniš** despota feleségül vette **Jovan Branković** despota özvegyét, **Jelenát**, aki a Jakšić családból származott. Az ortodox egyház pártfogója lett Magyarországon, az okiratokat így írta alá: *po milosti Božijeju despot srpski /Isten kegyelméből szerb fejedelem/*. Fia, **Stevan Berislavić** is viselte ezt a címet mindaddig, míg 1535-ben el nem esett a törökellenes harcok során.

1. 13. Dózsa György parasztháborúja

A török támadások és a Magyarországon belüli ellentétek 1514-ben **Dózsa György** parasztháborújához vezettek. A magyar hűbéri társadalom peremére szorult emberekből a török elleni keresztes háborúra összegyűjtött katonaság a magyar nagyurak ellen fordult. **Dózsa György** keresztesei 1514-ben feldúlták Becskereket, Becsét, Titelt, Zsablyát, Futakot, Péterváradot, Szalánkemént, Cserevicset és Bánostorát. A keresztesekhez Szalánkeménben csatlakoztak a *naszádosok* is, akik főleg szerbek voltak.

A szerbek, a magyarok és a románok ebben a háborúban mindkét szembenálló fél katonaságában megtalálhatók. **Dózsa György** seregében sok volt a szerb, egyik vezérük **Radoslav** volt. A nemesi egységekben szerb és magyar nemesek is harcoltak. A nagylaki /Nadlac, Románia/ Jakšić család tagjai szintén harcoltak a birtokaikat veszélyeztető keresztesek ellen. A középkorban a rendi és a vallási hovatartozás fontosabb volt, mint az etnikum.

A **Dózsa**-féle parasztháború nagy pusztítást vitt végbe, és még jobban legyengítette Magyarországot, különösen ami a védekezőképességet illeti. A parasztháború következtében a magyar hűbéri rendszer szigorúbbá vált.

1. 14. A középkori Magyarország bukása, a déli végvárak és Nándorfehérvár elvesztése

A 16. század első évtizedeiben a magyar királyság végnapjait élte. A hosszú háborúzás kimerítette a magyar állam védekezőerejét. A törököknek nagyobb volt az anyagi és embertartalékuk egy ilyen hosszan, évszázadokon át tartó háborúhoz. Amikor **Szulejmán (Szolimán)** szultán vette át a hatalmat (1521, ő kapta később a **Nagy** melléknevet), az Oszmán Birodalom készen állt arra, hogy megsemmisítő csapást mérjen Magyarországra.

Az utolsó nagy hadjárat öt évig tartott, és 1526-ban a mohácsi csatával ért véget. A törökök 1521-ben elfoglalták Nándorfehérvárt /Belgrád/ és Szabácsot /Šabac/, a Száván és a Dunán húzódó magyar végvárrendszer két kulcsfontosságú erődítését. Még ebben az évben feldúlták Szerémséget, **Stefan Berislavić** és **Jelena** birtokait is. **Tomori Pál**, akinek a seregében sok szerb katona szolgált, 1523-ban *alsó-magyarországi* főkapitány lett, de emberek és pénz híján nem tudta megújítani a végvári rendszert. Azt, hogy Szerbiából megérkezik a hatalmas **Pavle Bakić**, az utolsó szerb despota, 1525-ben Magyarországon jó jelként könyvelték el, de az ő jövelele sem tudta megváltoztatni Magyarország sorsát.

1. 15. A mohácsi csata, Magyarország széthullása

Nagy Szulejmán szultán 1526-ban megindította Magyarország ellen azt a nagy hadjáratot, amelyre az Oszmán Birodalom már több mint egy évszázada készült. A szerémségi szerbek a törökök elől a Maros mentére vonultak vissza, **Tomori Pál** pedig feljegyezte, hogy *Szerémben nincs senki*. A döntő ütközetre a mohácsi mezőn került sor augusztus 29-én. A magyar sereg hatalmas vereséget szenvedett, és **II. Lajos** magyar király is elesett. A csatában **Pavle Bakić** és **Radič Božić** csapatai is részt vettek. (Ez utóbbi a szerémségi kémek vezére volt.) A mohácsi csata a középkori Magyarország végét jelentette.

Buda elfoglalásáig (1541) belső harcok dúltak Magyarországon. Buda elfoglalásával megerősödött a török uralom. Magyarország számára nem maradt remény. A királyi címet és Nyugat-Magyarországot **I. (Habsburg) Ferdinánd** szerezte meg, az ország középső és déli része török hódoltsági terület lett, keleten pedig létrejött az Erdélyi Fejedelemség. Az emberek ezt a tragédiát Isten büntetéseként könyvelték el, viszont a katolikusok és a protestánsok egymást okolták ezért a büntetésért.

2. A MOHÁCSI CSATÁTÓL (1526) A KARLÓCAI BÉKÉIG (1699)

A mohácsi csata után Magyarországot pánik fogta el. A koronáért ketten vívtak harcot: **Habsburg Ferdinánd** és **Zápolya János**, a majdani erdélyi fejedelem. Véres háborújuk megosztotta a török dúlta országot. **Stefan Berislavić** és **Pavle Bakić** szerb despoták, a horvát rendek és néhány nagyobb magyar nemesi család a Habsburg trónkövetelőt támogatták, **Radič Božić** pedig az erdélyit. A **Radič Božić** katonaságával 1528-ban Lippánál /Lipova, Románia/ való összetűzésben elesett **Kommen**, a **Bakić** testvérek egyike. A szerb hűbérurak Magyarországon a magyar nemesség társadalmi modelljét követték. Az, hogy bekapcsolódtak a magyar területen való összetűzésekbe, csak a magyar hűbéri rendbe való tartozásuk egyik formája volt.

2. 1. Jovan Nenad császár

A Duna mentén a mohácsi csatát követő néhány hónapban egy kivételes jelenségre került sor: **Jovan Nenad császár**, a kortársak szerinti *fekete ember* megjelenésére. Ez a jelenség hű képe annak a morális és szellemi zűrzavarnak, amibe a Duna menti népek a mohácsi csatát követően kerültek. Az, hogy a *fekete ember* megjelent Bácskában, Bánátban és Szerémség egy részében, azoknak a szociális zavargásoknak az utórezgése, amelyeket a **Dózsa**-féle parasztfelkelés indított el 1514-ben. Dózsáéhoz hasonlóan a *fekete ember* mozgalma is az alsóbb társadalmi rétegeket, valamint azokat a csavargókat és hontalanokat tömörítette, akik Pannóniában csatangolva próbálták kikerülni a törököket. Habár eszmeileg a szerb despoták hagyományaira épült, **Jovan Nenad** mozgalma nemcsak a szerbeket, hanem a velük azonos társadalmi rétegbe tartozó magyarokat és románokat is fellázította. Az, hogy a *fekete emberben* messiást láttak, aki megszabadítja a népet a törököktől, arra utal, hogy a pannon ember a mohácsi tragédia után minden reményét elvesztette.

Jovan Nenad serege 15 000 embert számlált, és ez jelentős erőt képviselt a magyarországi belháborúban. **Habsburg Ferdinánd** a *fekete embert* a despota címmel próbálta maga mellé állítani. **Jovan Nenad** mozgalmának székhelye Szabadka környékén volt, és egy ideig az ő katonasága uralta Bácskát, Bánátot és Szerémség egy részét. A mozgalom éle a nemesség ellen irányult, és a felkelőkkel való összecsapásban életét vesztette egy ismert magyar hűbérúr, **Csáky Lajos**. Serege kiemelkedő harcosai voltak: **Subota Vrlić**,

Čelnik Radoslav és **Vasiljko** pap. **Jovan Nenad** titkára és képviselője **Fabijan Literat** volt. 1527 júliusában **Jovan Nenad** mozgalma kezdett kimerülni. **Török Bálint** magyar hűbérúr lefejezte **Jovan Nenadot**, hadvezérei pedig szétszóródtak az alföldön, és csatlakoztak valamelyik hadakozóhoz.

A magyarországi szerb hűbérurak ellenségesen viszonyultak **Jovan Nenad** mozgalmahoz. Szellemiségüket és értékrendjüket tekintve ők magyar nemesek voltak, az akkori felfogás szerint pedig a rendi együvé tartozás volt az elsődleges. A mohácsi csata után néhány évig a magyar trónt követelők harca, a török veszedelem és a török miatti népvándorlás jellemezte Magyarországot. A szerb és a magyar hűbérurak, a szerb és a magyar nép egyaránt megszenvedték a pannon térség keresztényeinek tragédiáját.

2. 2. Bécs ostroma 1529-ben; a magyar ellenállás letörése

Az oszmán-törökök 1529-ben Szerémségen és Bácskán keresztül Bécs ellen indultak, és ebben az évben elfoglalták Bács várát. Bécs első ostroma nagy visszhangot keltett a keresztény világban. Bécs védői közül kitűnt **Pavle Bakić** szerb főúr is. Amikor **Stefan Berislavić** 1535-ben meghalt, **Habsburg Ferdinánd Pavle Bakićot** nevezte ki szerb fejedelemnek, de két évvel később a szlavóniai Đakovo közelében, Gorjannál vívott csatában ő is elesett. **Pavle Bakić** volt az utolsó jelentősebb szerb származású magyar hűbérúr, aki részt vett Magyarország és Pannónia védelmében.

2. 3. A szerb és a szláv elemek továbbberősödése a Délvidéken; állandó hadiállapot

A balkáni lakosság folyamatosan haladt a kereszténység és az iszlám harcainak a középpontja felé, s a letelepedett szerbek élére egyre gyakrabban kerültek nem nemesi származású vezérek, a népből sarjadt jó harcosok, akik egy-egy csapat élére álltak. Ezek a csapatok Magyarország visszafoglalt területein, illetve a Habsburg és a Török Birodalom határ menti területein telepedtek le. Zsoldosként a háborúzásból és a portyázásból éltek, és ahhoz szegődtek, aki fizetett nekik. Történelmi megjelenésük zárta le azt a történelmi folyamatot, amelyben a szerb jobbágy végleg katonává vált.

A szerb zsoldoscsapatok a 16. század negyvenes és ötvenes éveiben Magyarország területén vívott összes harcban részt vettek mindkét oldalon. Magyarország-szerte várakban és a folyókon *csajkáként* is harcoltak. A magyar várőrségekkel vagy más népek zsoldoscsapataival együtt a belháborúk élő erejét képezték. A zsoldos katonák filozófiája azonos volt, akármilyen néphez is tartoztak: annak az oldalán harcoltak, aki pénzben vagy zsákmányban fizetett nekik. Ha a gazda pénzforrása kikapadt, gyorsan továbbálltak egy újabb gazdához.

2. 4. Buda elfoglalásának következményei

Az oszmán-törökök 1541-ben még egy hadjáratot indítottak Magyarország ellen. Ekkor sikerült elfoglalniuk Budát, és ettől kezdve a pasák székhelye lett. A kereszténység és az iszlám harcvonala így jócskán északra került, Szerémség és Bácska pedig a szemben álló felek harcai mögött maradt. Magyarország középső és déli része hosszú időre közvetlen török igazgatás alá került. Az ország keleti része Erdélyi Fejedelemségként kezdett működni, és általában a törökök ellenőrzése alatt állt. Egy keskeny északi és nyugati sávot a Habsburgok csatoltak birtokukhoz. Őket a horvát nemesség is kitartóan támogatta. A szerbek egy része

Erdélynek a török fennhatóság alatt levő területeire költözött, mások Észak- és Nyugat-Magyarországra, sőt távolabbra mentek.

2. 5. További török hadjáratok

Az ismert szerb származású hadvezér, **Szokolovics Mehmed pasa** 1551-ben Bánátba irányította a sereget. A bánáti erődítések szerb és magyar védőinek hatalmas török haddal kellett harcba szállniuk. E hadjárat során a törököknek Temesvár kivételével minden bánáti várost sikerült elfoglalniuk. Temesvárt **Losonczy István** magyar nemes védte, katonaságában ott voltak **Nikola Crepović** szerb lovasai is. A következő, 1552-es évben Temesvár is török kézre került, és létrejött a temesvári pasalik. E hadjárat során az egi védőknek sikerült megfutamítaniuk a török túlerőt, s ez az esemény megerősítette a hitet, hogy győzni is lehet. Ezt is úgy emlegették, mint **Jurisics Miklós** haditettét, akinek 1532-ben sikerült megvédenie Kőszeget. Legendássá vált Szigetvár védelme is, az, hogy **Zrínyi Miklós** (Nikola Zrinski) milyen sokáig fel tudta tartóztatni a kor legnagyobb uralkodójának a seregét. Nevét mind a magyar, mind a horvát történelem kegyelettel őrzi.

2. 6. A mai Vajdaság területe a Török Birodalomban

Szerémség, Bánát és Bácska akkor a hatalmas Török Birodalom része lett. A keresztény és iszlám seregek másfél évszázados hadakozása ezt a területet kifosztotta, lakosságát máshova költöztette. Magyarország civilizációs vívmányai lassan feledésbe merültek. A magyar népesség a törökök elől Magyarország belseje felé és a Duna mente mocsaras vidékeire húzódott vissza, ott keresett biztonságot. A szerb nép a balkáni török hódítások okozta mély szellemi, mentális és szociális megrázkódtatások hatására háborús területekre érkezett. A Délvidék török hódoltsága idején az oszmán-törökök e területekre szerbeket költöztettek. A szerbek, ez a biológiailag erős katonai és pásztornép az állandó csatározásoknak kitett háttérország lakója lett. Az oszmán-törököknek az volt a taktikájuk, hogy állandó csatározásokkal gyengítették a meghódítani szánt területeket. Amikor megdöntötték a társadalmi és a gazdasági rendet, hatalmas katonasága élén megjelent a szultán is.

Bácska, Szerémség és Bánát térsége így az iszlám civilizáció hatása alá került. Mindenfelé megjelentek a török szimbólumok: dzsámik, medreszék, karavánszerájok, hammamok. A törököknek az volt a céljuk, hogy miután megsemmisítik a korábbi civilizáció maradványait, kiépítik saját civilizációjukat. Ez a civilizáció másmilyen volt, de tele volt értékekkel, sőt bizonyos dolgokban túl is tett a leigázott területen talált civilizáción.

Szokolovics Mehmed pasa 1573-ban Becskereket /ma: Zrenjanin/ sehírré (várossá), a várost övező birtokokat pedig saját vakufjává (alapítványbirtokává) nyilvánította. A városok török helyőrségével mohamedán lakosság is érkezett, de örmények, cincárok, romák is. A budai és a temesvári pasalik területe etnikai mozaikká vált, mint a Török Birodalom sok más területe is, civilizációs és kulturológiai szempontból pedig Ázsia része lett.

2. 7. Az első törökellenes szerb felkelés és a maradék Magyarország szervezett védelme

Amikor 1551/52-ben **Szokolovics Mehmed pasa** katonasága betört Bánátba, a bánáti erődítmények szerb helyőrsége átadta a városokat a törököknek. Négy évtized múlva (1594-ben) a bánáti szerbek és románok nagy felkelésbe kezdtek, míg a Habsburgok és a magyar rendek harcoltak a török ellen. Az 1594. évi bánáti felkelés volt a szerbek első felkelése a

török uralom ellen. A bánáti szerbeknek ez a törökellenes felkelése közvetlen okot szolgáltatott **Szinán pasának**, hogy Belgrád közelében, a Vračaron felgyújtsa a szerbek szentjének, **Szent Szávának** az ereklyéit. A magyar urak közben a Habsburgok segítségével elkezdett harcot vívtak egy-egy várnak a töröktől való megvédése érdekében. Minden egyes ostrom egyben *játék az idővel*. Ha egy vár őrségének sikerült elég hosszú ideig ellenállnia az ostromnak (pedig a török sereg létszáma a harcosokkal és a kísérő személyzettel gyakran a 200 000-et is meghaladta), az nagy sikert jelentett, mert a törököknek az ős közeledtével, a tél beállta előtt vissza kellett vonulniuk (már a nyár vége felé visszaindultak Anatóliába, hogy otthon teleljenek). A védekezésben más nemzetek tagjai (spanyolok, olaszok) is részt vettek. A magyar urak akkoriban gyakran tartottak országgyűlést (ez volt a magyar államiság kifejezése), és fő témájuk a török elleni védelem volt. A bánáti szerbek vezérei Bánát elestétől (1551/52) a bánáti felkelésig (1594) öntudatos bandavezérek voltak. A szerbség Bánátban privilegizált katonanemzet volt, jelentős önkormányzattal rendelkezett. Bánátot akkoriban sűrűn behálózták a szerb kolostorok (Hertelendyfalva /Vojlovica/, Meszesfalu /Mesić/, Aranka /Zlatica/, Módos /Jaša Tomić/, Drenovac, Szent György), melyek a törökországi szerb egyházi szervezet megújítása (ipeki /Peć/ patriarkátus, 1557.) után életben tartották a szerbek önazonosságát (a *vallás évszázadaiban* a kollektív tudat mindig magában foglalta a vallási érzést is).

2. 8. A vallási tolerancia első hivatalos kihirdetése

Ezekben a súlyos időkben, melyeket a protestánsok és a katolikusok állandó ellenségeskedése is tetézett, 1568. január 6-ától 13-áig Tordán (Turda, a mai Romániában) összeült az erdélyi diéta, mely egész Európában példa nélkül álló *toleráns intézkedésekkel* rendezte a különböző vallásfelekezetek helyzetét. Biztosította a vallásszabadságot, megtiltotta, hogy bárkit is vallásáért üldözzenek, s kimondta, hogy minden prédikátor a saját értelmezése szerint hirdetheti az evangéliumot.

2. 9. A Habsburgok törökellenes háborúinak időszaka

A 16. században négy hosszabb osztrák–török háború is volt, melyek reménnyel töltötték el a törökök kegyetlenkedéseitől és fosztogatásától állandóan rettegő embereket. Viszont egyik háború vége sem hozott tartós békét. Minden békeszerződés csak fegyverszünetet eredményezett, a rabló hadjáratok pedig akkor sem szűntek meg, amikor a hatalmi központokban, Bécsben és Isztambulban béke volt.

A hadiszerecsé forgandó, egyszer ennek, máskor másnak kedvez. A békeszerződések a keresztény erők sikerei ellenére is az oszmán–törököknek kedveztek. Akkoriban még csak nem is volt sejtendő, hogy az a hatalmas erő hogyan győzhető le vagy hogyan állítható meg.

2. 10. A tizenöt éves háború (1593–1606) és a szerbek felkelései

A tizenöt éves háború kiváltó oka az volt, hogy a boszniai beglerbég 1591-ben betört a Habsburg fennhatóság alatt álló területre. Az oszmán–törökök eleinte sikert sikerre halmoztak. A legfontosabb összecsapásokra a mai Horvátország és Magyarország területén került sor. Az erdélyi rendek is erősen szembeszegültek a rájuk kényszerített oszmán dominanciával. Amikor meghallották, hogy a törökök Sisaknál nagy vereséget szenvedtek (1593), a bánáti szerbek fellázadtak. Az addig kiváltságos katonai alakulatok helyzete a tizenöt éves háború előtt megromlott, és a bánáti csapatok vezérei a törökök gyengülésének első jelére felkelést

szítottak. **Petar Majzoš**, az egyik hajdukvezér 1594 márciusában Versec megtámadásával adott jelet a felkelés megkezdésére. Ez e háború jelentős mozzanata volt. Még ebben az évben Esztergom ostrománál megsebesült, és néhány nap múlva meghalt egy jelentős magyar költő, **Balassi Bálint**, aki elsőként írt ma is érthető magyar nyelven.

A bánáti szerbek és románok tömegesen keltek fel. A felkelők 1594 márciusában elfoglalták Becskereket /Zrenjanin/. Négyszer győzték le a törököket nagy csatában – ezek legnagyobbika Pretaj helységeknél játszódott le. Temesvár kivételével minden nagyobb bánáti helység a felkelők kezére került. A bánáti szerbek jelentős személyiségei közül többen is a felkelők élére álltak (**Sava Temišvarac, Velja Mironić, Đorđe Rac Slankamenac**).

2. 11. A felkelés visszhangja

A bánáti felkelés nagy visszhangot keltett mind a török, mind a keresztény világban. **II. Rudolf** osztrák császár udvarában is sokat beszéltek a bánáti szerbek győzelmeiről. Német, francia és olasz történetírók írtak a bánáti szerbek és románok megmozdulásáról. Maguk a felkelők találkozót kértek **II. Rudolf** hadvezéreitől, de a felkelés jobbra csak Erdélyre támaszkodott. **Geszti Ferenc** erdélyi parancsnok is szította a szerbek felkelését. **Palotics György** lugosi /Lugoj/ bán fegyverrel látta el a felkelőket. **Teodor Todorović** verseci püspök Erdély fejedelmétől, **Báthory Zsigmondtól** kért segítséget. A bánáti szerbek trófeákat küldtek az erdélyi fejedelemnek, és saját királyuknak tekintették. **Báthory Zsigmond** erdélyi fejedelem katonái is átjöttek Bánátba, és a felkelőkkel együtt harcoltak a török ellen. A bánáti szerbek felkelése így lett az általános keresztény törökellenes harc része. Támogatta a felkelést **Vitéz Mihály** havasalföldi vajda is, aki szintén harcolt a törökökkel, és 1595-ben Kalugarénynél (a történelmi atlaszban megvan a Szeret folyó partján, vagy megszűnt, vagy más neve van) nagy vereséget mért rájuk. A bánáti felkelés megingatta a törökök önbizalmát. Szerbia függetlenségének elvesztése (1459) óta ez volt a szerbek első lázadása a török uralom ellen.

A bánáti felkelés leverése után **Báthory Zsigmond** 10 000 szerbet költöztetett az erdélyi Tövisbe /Teiuș/. A felkelők egyik vezére, **Đorđe Rac Slankamenac** az ő szolgálatában állt. A temesvári szerbek 1596-ban megnyitották előtte a *szerb város* kapuit, de a várost így sem sikerült elfoglalni.

A tizenöt éves háború első szakaszának jelentős tényezői voltak a bánáti szerbek. A bánáti felkelésben a szerbeken és a románokon kívül magyarok és erdélyi románok is részt vettek. Annak, hogy Bánátban és a Kárpátokban szlávok és románok keveredtek, az lett a következménye, hogy erősödött vallási egységük, s ez a kereszténység századaiban közel hozta e népeket egymáshoz. Az, hogy a felkelésben románok is részt vettek, s a felkelőkkel az erdélyi fejedelem és az erdélyi rendek is együttműködtek, a felkelést az általános keresztény törökellenes harc részévé tette.

A tizenöt éves háború (1593–1606) rámutatott a Török Birodalom gyenge pontjaira. Először történt meg, hogy a keresztények elleni háborúból nem a törökök kerültek ki győztesként.

2. 12. A bánáti felkelés leverése

A bánáti felkelés leverésének fő oka a vezérek széthúzása és a zsákmány reményében önállóan portyázó csapatok jellege volt. A felkelésnek nem volt összetartó katonai stratégiája, emiatt nem tudta gyökeresen megváltoztatni a helyzetet és a birodalmak viszonyát. Erre csak

a következő évben kerülhetett sor. A felkelés sorsát eldöntő csatára 1594 júliusában került sor, s mivel a 36 000 törökkel csupán 4300 felkelő szállt szembe, a vereség elkerülhetetlen volt.

A vereséget a törökök bosszúja követte. A bánáti népesség csak elköltözésre vagy kiirtásra számíthatott. **Teodor Todorović** verseci püspököt élve megnyúzták. Az életben maradt szerbek észak felé menekültek. A felkelés kiemelkedő vezérei csapataikkal a következő két évtizedben Közép-Európa minden összecsapásában, háborújában, portyázásában részt vettek zsoldosként.

2. 13. Emlékezés a bánáti felkelésre

A szerb nép kollektív történelmi és mitológiai tudatában nincsenek a bánáti felkelésre vonatkozó emlékek, habár ez volt az első szerb törökellenes felkelés. A szerb ortodox egyház, mely nagy mértékben alakította a szerb nép mítosztudatát, a **Szent Száva**-ereklyék elégetését elvonatkoztatta a bánáti felkeléstől. A 19. és a 20. században, amikor a kollektív múlttudat formálódott, a bánáti felkelést nem emlegették, mert az ún. *anyaországon* kívül került rá sor, s emlegetése nem állt az ún. *udvari történetírás* érdekében, mely a török uralom elleni harc gyökereit a 19. század elején Šumadijához kötötte.

A bánáti szerbek tömeges törökellenes felkelése nem képzelhető el anélkül a szellemi megújulás nélkül, amelyet tevékenységével az ipeki /Peć/ patriarkátus kezdeményezett. A szellemi megújulás átfogó volt, a bánátiakon kívül a szerémségi és a bácskai szerbeket is érintette. A bánáti és a szerémségi kolostorok a megújult szellemiség központjaivá váltak. A 16. és a 17. században a Fruška gora térségében sok ortodox kolostor működött (Kuveždin, Beocsin, Bešenovo, Đipša, Grgeteg, Jazak, Krušedol, Mala Remeta, Velika Remeta, Staro Hopovo, Novo Hopovo, Petkovic, Privina Glava, Rakovac, Šišatovac, Vrdnik). Egyeseknek az építési idejéről és építettségéről is tudunk (Krušedol – **Maksim** és **Angelina Branković**, Grgeteg – **Vuk Grgurević**), másoknak az építettségéről a szájhagyomány beszél (Velika Remeta, Bešenovo – **Dragutin Nemanjić** király, Đipša – **Jovan Branković** despota), de zömmel már a 16. századi török defterekben megjelennek. Ezek a kolostorok a szerb kultúra és szellemiség központjai voltak. Egyesek szentek ereklyéit is őrizték, s ez különösen jelentőssé tette őket (a **Brankovićok** ereklyéi a Krušedol-, a szent **Stefan Štiljanović** ereklyéi a Šišatovac-, 1697-től **Lazar** fejedelem ereklyéi a Vrdnik-, 1705-től **Uroš** császár ereklyéi a Jazak-kolostorban voltak).

2. 14. Fordulat a Habsburg–török viszonyban

A 17. században kiütköztek a Török Birodalomnak és kormányzási rendszerének a hiányosságai. Habár jó volt a szervezése, a Török Birodalom gazdasági fejlődés és tudományos eredmények szempontjából elmaradt a Nyugat mögött. A tengeri kezdeményezés hiánya egyre gyengítette az országot. Az, hogy a további hódítás üteme lelassult, sőt teljesen le is állt, aláásta azt a rendszert, amely területének állandó bővítésére épült. Abban az időben már az is felmerült, hogy a török legyőzhető. **Zrínyi Miklós** horvát bán azonkívül, hogy megénekelte nagyapjának hősiességét a *Szigeti veszedelem* című műben, elméleti munkásságában a török legyőzésének lehetőségeit taglalta (*Török áfium ellen való orvosság*). Az íráson kívül az akkori idők legmodernebb erődítményének az építésébe is belekezdett. A magyarországi Habsburg-ellenes mozgalom megjelenése, melyet az oszmán-törökök is támogattak, gyengítette a keresztény erőket.

A mai Vajdaság területén a 17. század sokkal nyugodtabb volt, mint a 16., mert a társadalom megállapodott, a gazdaság új erőre kapott. Habár sok volt a változás, az új

társadalom működni kezdett. A Balkán-félszigetről gyümölcs és zöldségféle érkezett, és addig ismeretlen szőlőfajták is megjelentek. Habár a két szomszédos állam ellenség volt, a határon szinte akadálytalanul folyt a forgalom. A jószág kivitele és bizonyos áruk behozatala kifizetődő vállalkozás volt. Ez a békésebb időszak azonban nem tudta teljesen talpra állítani a társadalmat, a további háborúk pedig az addigi eredményeket is tönkretették.

A Török Birodalom a 17. században hosszú és kimerítő háborút folytatott Velencével Kréta megszerzéséért (Candiai háború, 1645–1669). Tizennégy évvel később a törökök utoljára jutottak el Bécs alá, és vereséget szenvedtek. A törökök bécsi veresége után a háború a Balkánra és a Duna mentére tevődött át. Ezt a háborút a magyar történetírás *a török kiűzése Közép-Európából* néven, a szerb történetírás nagy bécsi háború (*Veliki bečki rat*) néven emlegeti (1683–1699).

2. 15. A török kiűzése Közép-Európából (1683–1699)

A török kiűzésére 1683-ban indult háború a keresztények javára fordította a helyzet Délkelet-Európában, de nagy megrázkódtatásokkal és nagy migrációkkal járt. A háborút az 1699-es karlócai /Sremski Karlovci/ béke zárta le, mely megváltoztatta a határokat a Duna mentén. Bácska a Habsburgok birodalmába került, Bánát török kézen maradt, Szerémségben pedig (a Mitrovica–Szalánkemén vonalon) a két császárság és a két világ határa húzódott.

Ennek a háborúnak az első nagy sikere Buda elfoglalása, azaz felszabadítása volt 1686-ban. Ebben a háborúban a Balkán és a Duna mente minden nemzete, de Közép- és Nyugat-Európa sok nemzete is képviseltette magát. Belgrád 1688. évi ostromakor **Atanasije Daskal** szerb évkönyvíró feljegyezte: *Nemci, Srbi i Ugri došli pod veliki Bjelgorod (Németek, szerbek és magyarok jöttek nagy Belgrád alá)*. Ugyanekkor Szabadka és Zombor környékén megjelentek a bunyevác milíciák és vezérek (**Dujo Marković, Juro Vidaković, Luka Sučić**). A bánáti szerbek **Novak Petrović** vezetésével 1687-ben átkeltek a Tiszán, és Bácskában **Csáky István** tábornagy parancsnoksága alá kerültek. Az olasz származású hadvezér, **Veterani** seregében is harcoltak szerbek, és vezetése alatt részt vettek Karánsebes /Caransebeș/ és Mehádia /Mehadia/ bánáti városok felszabadításában. A 16. és 17. századi korábbi törökellenes harcokhoz hasonlóan ez a háború is általános keresztény jellegű volt, a Duna mente népei a Török Birodalommal szemben egységesen léptek fel.

2. 16. A szerbek szerepe a török kiűzésében

A török kiűzéséért vívott háborúban tömegesen vettek részt szerbek Szegedtől Kumanovóig és Temesvártól Zaráig /Zadar/. A Szeged és Arad között élő szerb nép már 1868-ban felkelt a török ellen. Pétervárad 1687. évi elfoglalása a szerémségi szerbeket készítette lázadásra. Hogy a szerb népen belül milyen súllyal estek a latba a szerémségiek, azt az adat is bizonyítja, hogy a Belgrádban 1690. június 18-án megtartott nagygyűlésen, amely a Habsburg Birodalomban élő szerbek további sorsára nézve fontos kérdésekben döntött, a jelen levő 11 kapitányból hét, három községi képviselőből kettő, hét apátból öt szerémségi volt.

2. 17. Osztrák hadvezérek jutnak el a Balkán szívébe

Maximilian Emmanuel osztrák hadvezér 1688. szeptember 6-án elfoglalta Belgrádot, a Balkán kapuját. Belgrád eleste nagy visszhangot keltett Európában, és a Dunától Szkopjéig és Ipekig /Peć/ fellángoltak a törökellenes felkelések. Októberben **Badeni Lajos** kiadta a

rendeletet, hogy **Pavle Nestorović** és **Antonije Znorić** vezetésével alakuljon szerb milícia. Október végén **Piccolomini** osztrák tábornagy Szkopjéig, a keresztény előőrs pedig Stipig és Veleszig jutott.

A keresztény csapatoknak nem volt elég erejük ahhoz, hogy mélyebben benyomuljanak a török területbe. Amikor megérezte, hogy veszélybe került, a Török Birodalom összegyűjtötte erőit, és a krími tatárok segítségével ellentámadásba lendült. 1690 januárjának elején a keresztény sereg vereséget szenvedett a Kačaniki-szorosban, s ez szabaddá tette az utat a török előtt Kosovo és Metohija felé. A török és a tatár csapatok 1690 januárjában Kosovo-szerte romboltak, **Veterani** tábornagy pedig azt jelentette Nišből, hogy Priština és környéke már csak hamu. Ekkor indult a nagy szerb népvándorlás északnak.

2. 18. A szerbek vándorlása, befogadásuk a Délvidéken és Horvátországban, kiváltságaik

A jelet a felkerekedésre **III. Csernojevics Arzén** ipeki /Peć/ pátriárka, a főpapság és a szerb milícia adta meg. Utánuk indultak északra a gazdag és tekintélyes polgárok és mások. Észak-Macedónia, Kosovo, Metohija, Prizren, a Lim-völgy, Stari Vlah, Užice és a Morava mente lakossága a török elől a Száva és a Duna felé menekült. Égtek a kolostorok: a Đurđevi Stupovi, Lesnovo, az ipeki patriarkátus, Mileševa, Sopoćani, Dečani, Gračanica...

I. Lipót osztrák császár 1690. április 16-án *invitatoriumot* intézett a szerbekhez; felkelésre szólította fel őket, s kötelezettséget vállalt, hogy a Habsburg Birodalom tiszteletben tartja kiváltságaikat. Belgrádban, a menekültek gyülekezőhelyén 1690. június 18-án népi és egyházi nagygyűlést tartottak, melyen a pátriárkán kívül püspökök, kiemelkedő kolostorok apátjai, híres kapitányok voltak jelen. A szerbek királyának **I. Lipót** osztrák császárt kiáltották ki, eldöntötték, hogy felkelést szerveznek, és hogy a nép átmegy Magyarországra. Hat pontba foglalt követelésükkel kiváltságokat kértek az osztrák császártól: a Habsburg Birodalomban a szerbeknek legyen szabad a vallásgyakorlás, maguk választhassák érsekiüket, használhassák a régi naptárt, legyen szabad a pátriárka joghatósága, az egyházi birtokokat ne terheljék közterhek, a pátriárkának legyen bírói joga. A követeléseket **Isaija Đaković** borosjenő /Ineu/-aradi püspök vitte el Bécsbe.

Az udvari kancellária 1690. augusztus 21-én adta ki **I. Lipót** első *kiváltságlevelét*, amely a szerb népet autonóm egységnek ismerte el. Az ortodox egyház közjogi státust nyert, az elfogadott követelések szerint a császár elismerte az ortodox egyház függetlenségét és berendezését. Ez a kiváltságlevél lett az alapja a szerb nép helyzetének a Habsburg Birodalomban a 17. század végén és a 18. században; 1690 decemberében és 1695 márciusában is megerősítették.

2. 19. Đorđe Branković – vizionárius, tudós, történész, író

Amikor a török kiűzése érdekében indított háború dúlt, és Délkelet-Európa népeit mozgásba lendítette, a szerbek között is feltűnt egy határozott személyiség: **Đorđe Branković** gróf. Bánátból származott, és a 17. század végi szerbek közül különösképpen kitűnt. Hét nyelvet beszélt, jó diplomata volt. Egy ideig a havasalföldi fejedelem, **Šerban Cantacuzino** udvarában élt. 1689 júniusában, míg a Balkánon tartott a háború, **Đorđe Branković** gróf felkelésre szólította fel a Duna menti Orsova /Orşava, Románia/ szerbségét. **Badeni Lajosnak**, az osztrák sereg parancsnokának az utasítására **Đorđe Brankovićot** Kladovóban elfogták, majd Nagyszébenben /Sibiu/ bebörtönözték.

Đorđe Brankovićot később a csehországi Cheb várában tartották fogva. Itt írta hatalmas művét *Slavenoserbska hronika* címen, melyben azt írta le, hogyan látja ő Délkelet-

Európa múltját. Román nyelven írta *Illyricum, Moesia Superior és Moesia Inferior szláv krónikája* című művét. Chebben halt meg. Az osztrák örökösödési háború (1740–1748) idején **Rašković** ezredes katonái Krušedol-kolostorba szállították tetemét.

2. 20. Új menekülthullám

A török lovasság 1690 őszén bevonult Belgrádba. Belgrád eleste után **Badeni Lajos** elrendelte Mitrovica kiürítését. Mindez újabb menekülthullámot indított északra.

Az út Budáig és Szentendrétől negyven napig tartott szárazföldön és vízen. A menekülő népet pestis, éhínség és rablóbandák kísérték. A Ravanica-kolostor szerzetesei **Lazar** fejedelem ereklyéit szállították. Az emberek egy része Szabadka és Szeged környékén maradt, Buda és Szentendre környékére így is 300 000-en érkeztek.

2. 21. A háború lefolyása és következményei

Az osztrák hadvezérek már a háború első szakaszában több irányba vezényelték seregeiket. Erdély, Magyarország nyugati és középső része néha egyszerre, néha váltakozva vált hadszíntérre. Az osztrák–török háború Belgrád eleste után még kilenc évig tartott. Szerémség, Bánát és Bácska hadszíntér volt, nagy volt a pusztítás. A németek, magyarok, horvátok és szerbek nemcsak a pannon sárban harcoltak a török ellen, hanem mindenhol, ahol kellett. A törökök 1691-ben vereséget szenvedtek Szalánkeménél, és akkor **Köprülü Musztafa** nagyvezír is elesett. Az 1695. évi lugosi /Lugoj/ csatában elesett **Veterani** tábornagy és a szerb milícia parancsnoka, **Znorić**. Ugyanebben az évben a bánáti Perlasznál /Perlez/ is volt egy csata, a következő évben, 1696-ban pedig a Bégán, Tamásfalvánál /Hetin/, ahol a törökök legyőzték **Frigyes Ágost** herceg katonaságát.

2. 22. A zentai csata

A két háborúzó fél minden erejét bevonta a háborúba, s a béke lehetősége fel sem merült. A törökök ismét vissza akarták foglalni elvesztett területeiket.

A csaták legnagyobbikára 1697. szeptember 11-én került sor Zentánál. **Savoyai Jenő** herceg, a rettegett osztrák hadvezér megverte a törököket. Azt a pillanatot használta ki, amikor a török sereg a legsérülékenyebb volt: amikor a Tiszán kelt át. A megfelelő pillanatban ágyúival megsemmisítette a hidat, azokat pedig, akik átkeltek, lemészároltatta. Ez volt a 16 évig tartó háború utolsó nagy csatája. Mivel hatalmas veszteségei voltak, és képtelen volt új erőket hadba állítani, a Török Birodalom tárgyalásokba kezdett. Már nem volt elég ereje. Hatalmi rendszere elavult, az egykor hű szpáhik és janicsárok egyre kevésbé tudtak megfelelni a szultán céljainak. Megért a helyzet, hogy most már a Habsburgok számára kedvezőbb fegyverszünetet kössenek.

2. 23. A karlócai béke

A karlócai béke döntő fontosságú volt a majdani Vajdaság területére és népeire nézve. A háború szele összevegyítette a Balkán és a Duna mente népeit. Bácskán, Bánáton és Szerémségen többször vonultak át mindenféle seregek, és mind rombolt és pusztított. Csak Bácskában 91 település szűnt meg ebben a háborúban. A karlócai békekötésre 1699. január

26-án került sor – a nép fellélegezhetett. Az akkoriak nyilván nem is voltak tudatában, hogy ez a békekötés mennyire befolyásolja majd Közép-Európa és a Balkán további sorsát (bár a helyzet igazán csak a pozsareváci és a belgrádi békekötés után tisztult le). A kereszténység és az iszlám hatalmi harca még nem dőlt el a Duna mentén. A 18. század azonban mégis sok újdonsággal szolgált – a majdani Vajdaság területe a Habsburg Birodalom része lett.

3. A KARLÓCAI BÉKÉTŐL (1699) II. JÓZSEF HALÁLÁIG (1790)

3. 1. Új kihívások és új helyzetek a 18. században

Oroszország hatalmas ereje a 18. században jelent meg Európa és a Balkán színpadán, és romlásba döntötte a Török Birodalmat. A magyarok a sok nagy változást követően kisebbségben maradtak saját országukban, és történetük a 18. században új fejezetet nyitott. A legfontosabb kérdés a Habsburgokhoz való viszony lett, azaz az, hogyan lehet minél jobban eltávolodni tőlük – ez már korábban is lázongásokhoz vezetett. Ebben a folyamatban a Habsburgok a szerbeknek a kiváltságokon alapuló hűségére támaszkodtak. Jobban bíztak a szerb határőrökben, mint a horvát és magyar hűbérurakban. A katonai határőrvidék közvetlenül az udvar alá tartozott, ami azt jelentette, hogy a szerbek közvetlen kapcsolatban álltak az uralkodóval, s nem kellett a magyar vagy a horvát nemesség közvetítésére várniuk.

A magyarországi szerbek számára a fő kérdés az volt, hogyan őrizhetik meg és ápolhatják nemzeti és vallási identitásukat, s hogy ez az identitás milyen kapcsolatban legyen a közép-európai civilizációval. Hogyan őrizni meg sajátosságukat, de elfogadni az európai civilizáció és kultúra vívmányait – ez volt a szerbek nagy kérdése a 18. században. A meggazdagodott magyarországi szerb polgárság a 18. század folyamán erre világos választ adott: az európeárság és szerbség nem zárja ki egymást, sőt! Ennek a történelmi fordulatnak és történelmi megalkuvásnak a szimbólumai az ortodox templomok és kolostorok lettek, amelyek a barokk világnézetet kezdték tükrözni. A barokk templomépítészet és templomfestés volt a külső jele annak, hogy a szerb nép beépül a közép-európai kulturális modellbe. A Krušedol-kolostor 1726-ban barokk harangtornyot kapott, s utána a többi Fruška gora-i kolostoron (Velika Remeta, Rakovac, Šišatovac, Hopovo, Beocsin, Jazak stb.) is megjelentek a barokk elemek. A Fruška gora-i kolostorok barokk építészeti stílusa lett azután a szerémségi, bácskai és bánáti templomépítés mintája a 18. században. Ez a század a szerbek számára nemzeti fennmaradásuk, gazdasági erejük, értelmiségi elitjük és kultúrájuk szempontjából nagyon sokat adott.

A 18. század a vallás százada is volt. A Habsburg Birodalomban a katolikus volt az államvallás, a Török Birodalomban az iszlám, Oroszországban az ortodox. E birodalmakban az államvallástól eltérő vallások megkülönböztetést szenvedtek. A vallásos világfelfogás a 18. században elzárta egymástól a vallásfelekezeteket. A keresztény eszme és hit a Délvidéken közelebb hozta egymáshoz a katolikusokat, a protestánsokat és a pravoszlávokat. A Száva és a Duna menti, a Török Birodalomban megtettesülő iszlámmal szemben álló keresztény világhoz tartozás összekovácsolta a Habsburg Birodalom déli részén élő keresztényeket. Ebben a században bontakozott ki a felvilágosodás, és ez vallási hovatartozásuktól függetlenül közelítette egymáshoz a nemzeteket.

A Habsburg Birodalom számára a 18. század a megpróbáltatások százada volt. A megpróbáltatásokat nemcsak a (60 évig tartó) háborúk jelentették, hanem a nemzeti, vallási, nyelvi, rendi és regionális sokszínűség is. Ezek a megpróbáltatások oda vezettek, hogy a Habsburg Birodalom kis államok konglomerátumává változott, s nem volt többé világhatalom

(a Habsburgok elvesztették Spanyolországot és Dél-Amerikát). De még így, kisebb területen, csökkent kilátásokkal is sikeres állam volt a Habsburg Birodalom, sikeres dinasztia volt a Habsburg-ház. A 18. században, különösen **Mária Terézia** és utódja, **II. József** uralkodása idején a Habsburg Birodalom arra törekedett, hogy reformokkal és korszerűsítéssel összehangolja a másságokat, s hogy a Duna mente heterogén térségét politikai, gazdasági és civilizációs egységbe olvassza.

3. 3. A szerbek otthonra lelnek az új térségben

Mivel 1690-ben, a nagy vándorláskor az ipeki /Peć/ pátriárkával, a püspökökkel és apátokkal együtt tekintélyes és gazdag kereskedők és iparosok is jöttek, s **I. Lipót** kiváltságokkal ruházta fel őket, a szerbek a 18. században Magyarország politikai és társadalmi fejlődésének jelentős tényezőjévé váltak. A modern szerb nemzet kialakulásában Magyarország, tágabb értelemben a Habsburg Birodalom kulcsszerepet játszott. A kapott és a 18. században többször megerősített kiváltságok megszilárdították a szerb nemzettest különleges helyzetét Magyarországon belül. Másrészt, éppen a kapott kiváltságok alapján, a korábbiakhoz hasonlóan az egyház volt a szerb nép érdekeinek a szószólója a Habsburg Birodalomban. A szerb polgárság 18. századi fejlődése, amit a Habsburg uralkodó, **II. József** reformjai is befolyásoltak, az utolsó évtizedekben megkérdőjelezte az egyházi hierarchiának a szerb nép életében betöltött vezető szerepét. Ezeknek a változásoknak a szimbóluma a szerb felvilágosult író, **Dositej Obradović**.

3. 3. A mai Vajdaság térsége az új történelmi helyzetben

Bánát, Szerémség és Bácska területére a 18. században lényegesen hatottak a Duna menti monarchia történelmi eseményei. Mivel a hosszú török uralom és a háborús pusztítások hatására ez a térség elveszítette európai jellegét, a 18. század folyamán újra kezdett európaiasodni és korszerűsödni, azaz lassan visszatért a közép-európai kulturális miliőbe. E terület történelmi fejlődésének jellegét az adta meg, hogy itt volt a katonai határőrvidék, hogy határos volt a Török Birodalommal, és hogy állandóak voltak a migrációk, amelyek specifikus etnikai mozaikot hoztak létre. Bácska, Szerémség és Bánát történelmi térségében a 18. század folyamán sok európai nép keveredett: bolgárok, cincárok, franciák, horvátok, olaszok, zsidók, örmények, magyarok, németek, romák, románok, ruszinok, szlovákok, szerbek, spanyolok. A térségen belül megjelent a szociális, jogi és gazdasági másság. A terület egy része a határőrvidék intézménye révén specifikusan fejlődött; de voltak kiváltságos társadalmi-gazdasági egységek is, mint pl. a nagykikindai és a tiszai uradalmi kerület Bánátban, illetve Bácskában; a terület egy részét feudális birtokok és területi egységként vármegyék képezték; a határörközségek és a szabad királyi városok is másként fejlődtek. A vallási sokszínűség (katolikus, ortodox, evangélikus, kálvinista, görög keleti, judaizmus) a 18. században vallási toleranciát eredményezett, mely teljes mértékben **II. József** 1781. évi türelmi rendeletében jutott kifejezésre.

3. 4. Az ortodox egyház szerepe a szerb társadalomban

Ha a szerbek 18. századi nemzeti fejlődéséről beszélünk, el kell mondani, hogy az egyháznak ebben döntő szerepe volt. A szerbknél ebben a században alakult ki a nemesség, a katonai határőrvidék intézményéből és a Habsburgok vezette számos háborúból kinőtt a

katonai rend, majd a Balkán és az Adriai-tenger felé vezető kereskedelmi utak átjárhatósága, Szerémség, Bánát és Bácska európaiasodása és korszerűsödése folytán megjelent a polgárság is. De a szerb nép társadalmi fejlődését, különösen a 18. század első felében, leginkább az egyházi hierarchia határozta meg. A *főpapság* állandóan attól rettegett, s nem ok nélkül, hogy a katolikus Habsburg Birodalom keretében a szerbség elveszti vallási identitását. Ez volt a fő oka annak, hogy meglehetősen konzervatív volt, igyekezett felkarolni az egész szerb népet, s ezért fordult ideológiailag az azonos vallású Oroszország felé. Ez a bezárkózás azt is szükségessé tette, hogy felülvizsgálják a Habsburg Birodalom minden egyes civilizációs lépését, s ez főleg a felvilágosodás korában vált kifejezetté. Az éppen hogy csak megerősödött polgárság a 18. század utolsó negyedében sikeresen ötvözte magában a másságokat, és Habsburg birodalmi identitását történelmi kompromisszumra alapozta: elfogadta az európai civilizációs értékeket, és őrizte nemzeti és vallási identitását, ezenkívül tiszteletben tartotta a közép-európai kulturális miliő (kulturologiai, vallási, nemzeti) specifikumát.

3. 5. A pátriárka és a nagygyűlések szerepe

A szerb egyház élén 1706-ig **III. Csernojevics Arzén** állt, aki 1690-ben a nagy népvándorlást vezette, s aki a török kiűzése érdekében folytatott hosszú háború éveiben és a 18. század elején meghatározta az ortodox egyház helyzetét a Habsburg Birodalom keretében. A szerb metropolita székhelye 1708-tól a Fruška gora-i Krušedol-kolostorban volt. A pétervárad-i háború (1716–1718) idején a törökök betörték Szerémségbe, és felgyújtották a kolostort, ezért **Vićentije Popović Hadži Lavić** metropolita áttette székhelyét Karlócára /Sremski Karlovci/. Ettől kezdve Karlóca lett a délvidéki szerb nép történelmi fejlődésének egyik legfontosabb pontja.

A 18. században a magyarországi szerb társadalmi elit népi és egyházi nagygyűléseken jött össze (egyes kérdésekben autonóm módon dönthettek). Ezeket a gyűléseket a metropolita megválasztására hívták össze, és Karlócán tartották meghatalmazott császári biztos jelenlétében. A legjelentősebb nagygyűlést mégsem Karlócán, hanem Temesváron tartották meg 1790-ben. Ez a nagygyűlés híven tükrözte a magyarországi szerb társadalom 18. századi fejlődését, de azokat a különféle politikai és eszmei koncepciókat is, amelyek a magyarországi szerb közösségen belül jelentkeztek. A nagygyűlésen a nemesek, a papok, a katonatisztek és a polgárok 25 képviselője volt jelen. A 18. században a szerbek körében kikristályosodott két politikai koncepció kerekedett felül: az elsőt, a többséget a **Pavle Dimić Papila** tábornagy vezette csoport képviselte, mely amellettszállt síkra, hogy a bécsi udvar támogatásával a magyarországi szerbek részére autonóm területet (Bánát) kell biztosítani. Ez az elképzelés az egyházi hierarchia és a szerb katonai rend érdekeit képviselte. A másik, a kisebbségben levő elképzelés **Sava Tekelijától** eredt, és a szerb nemességnek azt a véleményét tükrözte, hogy a szerb kiváltságok rendszerét be kell építeni a magyar jogrendbe.

3. 6. A bécsi udvar szerbpolitikája, a szerb egyházi hierarchia és a bécsi udvar kapcsolata

A főpapság a 18. század folyamán állandó kapcsolatban volt a bécsi udvarnak minden olyan tényezőjével, mely befolyásolhatta a szerb nép helyzetét. Ezek specifikus szerbkérdéssel foglalkozó intézmények voltak: az *illír udvari bizottság* (1745–47), az *illír udvari deputáció* (1747–77) és az *illír udvari kancellária* (1791–92). A legrangosabb állami szervek a 18. században illíreknek nevezték a szerbeket. Az *Udvari Haditanács* és az *Udvari*

Kamara katonai és pénzügyi kérdésekkel foglalkozott, s ezek szintén lényegesek voltak a szerbek számára. A karlócai metropoliták a 18. században élénken ápolták a kapcsolatokat a bécsi udvari politika kimagasló személyiségeivel, egyesek közülük még titkos császári tanácsosi rangot is viseltek (**Putnik, Nenadović, Antononović**). Amikor 1791-ben megalakult az *illír udvari kancellária*, az intézmény vezetője, **Balassa Ferenc** mellé öt tekintélyes szerbet választottak meg tanácsosnak – köztük volt **Petar Petrović** temesvári püspök és **Arsenije Sećujac** tábornagy is. A császári katonaság magas rangú szerb tisztjei a 18. században a katonai intézményekben kerestek kapcsolatokat, és befolyásolták ezeket az intézményeket. A szerb főpapok és katonatisztek voltak azok, akik a szerb népben fenntartották azt a nézetet, hogy a Habsburg államra és a bécsi császári intézményekre vannak utalva.

A 18. században a karlócai metropolita hivatala volt a délvidéki szerbség szellemi életének a meghatározója. Nyolc püspökség tartozott hozzá. Az ortodox klérus az ún. *fekete klérusból* (szerzetesek) és a *kék klérusból* (világi papok) állt. A szerbekre különösen a karlócai metropolita udvara és a tekintélyesebb Fruška gora-i kolostorok hatottak. A kolostoroknak nagy birtokaik (*prnjavor*) voltak, ezek képezték gazdasági alapjukat. A karlócai metropolita fennhatósága alá tartoztak az ortodox románok is.

3. 7. A barokk Vajdaságban

A 18. század építészetének meghatározó stílusa a barokk. Nyugati hatásra Vajdaságban is számos új épület épült.

A magyarországi szerbekhez a barokk templomfestés keletről, Kijevből és Ukrajnából érkezett, arról a területről, amely szintén az ortodox és a katolikus világ határán helyezkedett el. **Jov Vaszilijevics** ukrán festő barokk stílusban festette meg a Krušedol-kolostor képeit (1750/51). Munkáját 1756-ban **Stefan Tenecki** aradi festő folytatta, aki Kijevben tanult. Így jutott el a barokk festészet Bácska, Bánát és Szerémség ortodox templomaiba. A történelmi kompromisszum az elkövetkező másfél évszázadban érvényesült.

A barokk stílus hatott a katolikus egyházi épületekre, de az állami vagy helyi igazgatási szervek épületeire is. A barokk néhány jellegzetessége megjelent a magánházakon is, és ez közös esztétikai miliőben kapcsolta össze a majdani Vajdaság területén élő népeket.

3. 8. A vallási tolerancia kérdése

Arra már az eddig elmondottakból is következtethettünk, hogy a vallási tolerancia a magyar rendektől és a Habsburgoktól nem volt idegen, s ebben különböztek Európa többi részétől.

Az, hogy a vallási tolerancia hogyan erősödött a Habsburg Birodalomban, azaz hogyan ismerték el az etnikai és vallási realitást, végigkövethető az egész 18. századon. Közép-Európában a korábbi évszázadok nem szolgáltattak példát a 18. századnak vallási toleranciából. Egy 1727. évi rendelet kimondta, hogy a Birodalom területén ortodox egyházi létesítmények nem tatarozhatók és nem építhetők az uralkodó engedélye nélkül. Tizenhat évvel később, 1743-ban viszont egy kiváltságlevél megtiltotta, hogy a templomot építő népet zaklassák. 1753-ban császári rendelet szabályozta az ortodox templomok építését és tatarozását. Ennek alapján a szerbek az illetékes hatóságok megkérdezése nélkül építhettek templomot ott, ahol többségben voltak, vagy ahol legalább 30 pravoszláv család élt. **II. József** 1781-ben adta ki a keresztény vallásokra vonatkozó, majd 1782. 01. 02-án a zsidókra vonatkozó *türelmi rendeletét*.

A vallási tolerancia fokozódása Szerémségben, Bácskában és Bánátban is érezhető volt az ortodox templomok tatarozásakor vagy építéskor. Az ortodox egyházi hatóság ezeket a munkákat gyakran bízta német mesterekre. Így pl. a Fruška gora-i Velika Remeta-kolostor harangtornyát 1733 és 1735 között a német **Johannes Wilhem** mester építette. A karlócai püspöki udvar Szent Trifun-templomát 1742-ben **Mathias Erliebinger** német mester újította fel. A verseci püspöki palotát 1760-ban prágai mesterek építették, a bánáti Mesić-kolostort pedig **Anton Blomberger** szudétanémet mester újította fel. A zombori Szent György-templom külső díszzeit és tornyát 1790-ben a pesti **Anton Hacker** készítette. A 18. század hetvenes éveiben a szerémségi Lačarak falu templomát olasz mesterek építették.

Külön is érdekes az adat, hogy 1769. szeptember 26-án **II. József** császár engedélyezte protestáns szlovákoknak, hogy a katonai határőrvidék területére, a pazovai pusztára telepedjenek. Biztosította számukra a szabad vallásgyakorlást, a saját papot és a szertartásokat.

3. 9. Szerb–orosz kulturális és vallási kapcsolatok

A főpapságnak az a félelme, hogy elveszik a szerbek identitása, a 18. században megnyitotta a kaput a szerb–orosz kapcsolatok előtt. A magyarországi szerb kultúra így kettős: közép-európai és orosz hatás alá került. Ez a magyarországi szerbek egyfajta szellemi szintéziséről tanúskodik.

Oroszországból tanítók és egyházi könyvek érkeztek, s ez fejlesztette a nyelvet és az irodalmat. Bánátból és Bácskából a 18. században szerb vándorlás is indult Oroszország felé. Az első orosz tanító a szerbek között **Makszim Szuvorov** volt, aki 1726-ban érkezett Karlócára, őt később **Emanuil Kozacsinszki** ukrán tanító követte, aki 1734-ben megrendezte az *O tragediji Uroša Pjatogo... (V. Uros tragédiája)* című drámát. Az orosz színódustól 1724-ben 400 ábécéskönyv és 100 nyelvtankönyv érkezett Karlócára. Emiatt 1730 után a *slaveno-serbski /szerbes egyházi szláv nyelv/* és a *szerb népnyelv* mellett harmadikként megjelent a *ruskoslovenski /orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv/* is mint szerb irodalmi nyelv. A szerbes egyházi szláv nyelv a 18. század folyamán a polgárság nyelve lett, és bizonyos átmenetet képezett az orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv és a népnyelv között. Ez a magyarországi szerb nép kollektív tudatának nem csak a nyelvi kontroverziáját tükrözte.

3. 10. A szerbek kapcsolata Közép-Európával és az itt élő népekkel

Amíg az egyházi hierarchia saját eszméivel próbálta meg útját állni a 18. században Közép-Európa életét befolyásoló eszmei áramlatoknak, a 18. század történelmi valóságában a bánáti, szerémségi és bácskai szerb társadalom elfogadta a közép-európai kulturális modell vívmányait. Ehhez nagyban hozzájárult a városok gazdasági fellendülése, ami polgárosodást eredményezett az egész Habsburg Birodalomban, így a mai Vajdaság területén is. A szerb polgárságot kereskedők és kisiparosok, szabadfoglalkozású egyének és ún. *honoráciorok*, azaz értelmiségiek: orvosok, tanárok, tanítók, ügyvédek, művészek, továbbá más olyan tekintélyes városlakók képezték, akik környezetük számára jelentős dolgokkal foglalkoztak. Ha valaki *polgár* volt, akkor volt bizonyos társadalmi státusa, értékrendje és életstílusa. A szerb kereskedők, iparosok, katonatisztek és nemesek élete változatos, színes volt, kommunikáltak az állammal, de más vallású és nemzetiségű emberekkel is, és mindez a szerb polgárság európaiasodásához vezetett az élet minden területén. Lépten-nyomon változások jelentkeztek: az öltözködésben, a táplálkozásban, a házépítésben, a higiéniaiban, az egészségügyi szokásokban, a nyelvismeretben, a kommunikációban, a tanügyben, a

festészetben, az irodalomban, a szórakozásban, az értékrendben... A változásokat legjobban a hétköznapi élő nyelv tükrözte. A szerb nyelv újabb szavakat vett át a németből, pl. a katonasággal (lager, šanac, štab, muštrati...), a társadalmi renddel (paor, riter, ceh, liferant), de leginkább az anyagi kultúrával kapcsolatban (mesing, pleh, štof, mider, štranga, šnala, flaster, fleka, flaša, špric, plajvaz, šolja, krompir, farba, vaga, šupa, plac, šuster, šnajder, molovati...).

A magyar nyelvből is sok szó került a szerbbe, pl. astal, ašov, biro, biroš, vašar, gazda, doboš, kecelja, kočijaš, lopov, parlog, prsluk, salaš, soba, fioka, čeze, džak, šargarepa, šator stb.

3. 11. Megjelenik az új szerb elit: a nemesség

A szerb társadalomba a civilizációs változásokat a szerb kereskedők, katonatisztek és nemesek közvetítették. A szerbek a 18. századba nemesség nélkül értek. **Mária Terézia** uralkodása idején (1740–1780) 90 magyarországi szerb kapott nemesi címet. 1751. március 1-jén, a határőrvidék felosztásakor 50 szerb tiszt kapott nemesi címet. Húsz szerb az osztrák–török háború után, 1791-ben vált nemessé. A szerbek közül főleg a tisztek, azután az egyházi főméltóságok, a kereskedők és a fontosabb hivatalnokok voltak a nemesi cím várományosai. **Teodor Janković Mirijevski**, a bánáti iskolák igazgatója és az iskolák megreformálója a tanügyhöz való hozzájárulásáért érdemelte ki a nemesi címet. **Malenica** 1773-ban az egészségügyhöz való hozzájárulása, **Đuričko** a bánáti rablók megtizedelése, **Andra Andrejević**, a karlócai posta igazgatója 1763-ban a postaforgalom fellendítése miatt került a nemesek közé. A híres szerb nemesi családok a következők voltak: **Čarnojević, Rašković, Tekelija, Jakšić, Atanacković, Bibić, Julinac, Vujić, Isaković**... A cincár és örmény származású nemesi családokhoz hasonlóan a nemesi cím elnyerése után a szerb családok is alkalmazkodtak új rendjük szellemiségéhez, szokásaihoz, mentalitásához és értékrendjéhez.

3. 12. A szerb polgárság és az írásbeliség (a szerb nyelv több variánsa)

A magyarországi szerb nép egész gazdasági, kulturális és társasági életének a letéteményese a szerb polgárság volt. A szerb társadalom legaktívabb tagjai a szerb kereskedők voltak. A Balkán és Közép-Európa kereskedelmi útvonalán éltek, közvetítettek a pannon és a tenger melléki városok kereskedelmében. A szerb polgárság 18. századi fejlődése jól nyomon követhető. A történelmi források szerint a szerbek 1702-ben Futakon veremlakásokban, 1703-ban Karlócán nyomorúságos viskókban éltek a Duna mellett. Az 1732. évi történelmi források szerint Kraljevci, Satrinca és Stejanovce szerémségi falvakban a templomok a föld alatt voltak. A 18. század második felében Kraljevci egy nagy barokk templomot kapott, a szerb városi polgárság pedig gazdag, jól irányított házakban élt (pl. a karlócai **Sabov-ház** vagy a zimonyi **Karamata-ház**). A 18. század végén a szerb polgár európai módon étkezett és szórakozott, nyelveket tudott, gyermekeit közép-európai iskolákba küldte, olvasott, voltak festői, írói, ügyvédek, orvosai (az első iskolázott szerb orvosok az újvidéki **Petar Miloradović** és a kamonci /Sremska Kamenica/ **Jovan Živković**).

A szerb polgárság megerősödése egybeesett azokkal a civilizációs változásokkal, amelyek a Habsburg Birodalomban **Mária Terézia** és különösen fia, **II. József** uralkodása alatt következtek be, ugyanis ez volt a felvilágosodás kora. Az új szerb polgári réteg magáévá akarta tenni az egyház hagyományos és konzervatív befolyásától megszabadított új kultúrát. Nemzeti intézményeket alapított, fejlődött az oktatás, a nemzeti múlt témáiból merítő irodalmi művek születtek, és a polgárok közül kerültek ki a felvilágosodás első írói. A szerb polgárság,

melynek a szimbóluma **Dositej Obradović**, a felvilágosodás szerb írója, az antiklerikalizmus első szerb híve volt, megkérdőjelezte az egyházfőknek a magyarországi szerb társadalomban betöltött vezető szerepét. **Dositej Obradović** a 18. századról úgy beszélt, mint *a józan ész századáról*, és úgy vélte, hogy a szerb társadalomnak a felvilágosodás és a változások útjára kell lépnie. Jelentős művei: *Život i priključenija /Élet és viszontagságok/*, *Pismo Haralampiju /Levél Haralampije Mamulának/*, *Sovjeti zdravog razuma /A józan ész tanácsai/*. **Dositej Obradović** maga köré gyűjtötte a reformok híveit (*prosvetiteljski krug*).

A magyarországi szerb polgárságból a 18. században jelentős írók kerültek ki. Három nyelven írtak (ruskoslovenski, srpskoslovenski, népnyelv). **Dositej Obradovićon** kívül ebből az évszázadból meg kell még említeni a következő írókat: **Zaharije Orfelin**, **Pavle Julinac**, **Jovan Rajić**, **Atanasije Stojković**, **Vikentije Ljuština**, **Aleksije Vezilić**. A felvilágosodás kiemelkedő hívei: **Lukijan Mušicki**, **Jovan Muškatirović**, **Uroš Nestorović**, **Mihailo Vitković /Vitkovics Mihály/**. A felvilágosodás szerb hívei ápolták a kapcsolatot magyar társaikkal: **Kazinczy Ferenc**cel, **Csokonai Vitéz Mihállyal**, **Katona Józseffel**, **Fazekas Mihállyal**, **Vörösmarty Mihállyal**, **Kölcsey Ferenc**cel és másokkal.

3. 13. A katonai határőrvidék létrehozása

A katonai határőrvidék kialakítása hosszadalmas és fokozatos folyamat volt, a 18. században csaknem 80 évig tartott. A karlócai béke után, 1703-ban alakították ki a Duna, a Száva, a Tisza és a Maros mentén. A dunai határőrvidék a Duna szerémségi és bácskai oldalán levő településeket foglalta magában, és eszéki /Osijek/ székhellyel a szlavóniai-szerémségi határ része volt. A tiszai határőrvidék központja Szeged, a marosié Arad volt. A zombori és a szabadkai katonai településeken főleg délszláv katolikus és ortodox lakosság élt; ezek a települések a rablóbandák garázdálkodása elleni harc miatt tartoztak a határőrvidékhez.

Az 1745 és 1750 közötti időszakban megvonták a határt a határőrvidék és Szerém vármegye között. A bácskai sajkásezred 1763-ban jött létre a Duna és a Tisza közén, székhelye Titel lett, és még 13 település tartozott hozzá. Az illír határőrezred Bánátban 1764-ben alakult, a következő évben pedig a német határőrezred. A vlach /oláh/ ezred 1769-ben jött létre, de 1774-ben egyesült az illír ezreddel, és a kettőből lett a vlach–illír határőrezred. Az 1770 és 1773 közötti időszakban a határőrvidéket és az udvari kamara bánáti földterületeit elválasztó határt húzták meg. Dél-Bánát nagy része és Közép-Bánát egy része a határőrvidékhez került.

A határőrvidék telepes lakossága a katonai igazgatással, az pedig a bécsi Udvari Haditanáccsal volt kapcsolatban. A határőrvidék militarista szellemét a tisztek tartották fenn. A katonai hatóságok a terület katonai megerősítése érdekében jelentős lépéseket tettek a népesség életkörülményeinek a javítására. A határőrvidék területének európaiasítása és korszerűsítése így a katonai hatóságok rendeletei alapján folyt.

3. 14. A határőrvidék élete

A határőrvidéki élet és az Ausztria által a 18. században folytatott számos háború hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi szerbeknél kialakult a militarista réteg. A szerbek között a tisztek több nemzedékét adó szerb tiszt családot: a **Raškovićok**, **Isakovićok**, **Milutinovićok**, **Stanisavljevićok**, **Zakák**, **Monasterliják** vitték tovább ezt a szellemet. Közülük a legmagasabb rangot **Petar Duka** érte el, ő feldmarschall (tábornagy) volt. A szerb tisztek a 18. század első felében a nép fiai voltak, s nem illeszkedtek be a katonai rendbe. A század második felében az ő körükben is érezhetővé váltak azok a civilizációs változások,

amelyeken a magyarországi szerb társadalom átment. Megjelentek az olyan tisztek, akik tiszteletben tartották rendjük szellemiségét és normáit, ismerték az etikettet, nyelveket tudtak (főleg németül beszéltek), és teljes mentalitásuk megegyezett rendbeli társaikkal. Néhányan magas osztrák kitüntetésben részesültek, pl. az 1757-ben Mária Terézia alapította vitézségi keresztben (**Duka, Papila, Sečujac, Sokolović, Davidović, Vukosavić**).

Az, hogy Bánát, Szerémség és Bácska területén határőrvidék volt, a 18. században jelentős mértékben meghatározta e terület szellemiségét és mentalitását. A török kiűzése után a Habsburg Birodalom a Török Birodalom felé eső peremvidékeken elkezdte kiépíteni a határőrvidéket. Ez az intézmény, mely főleg a 18. században épült ki, a Likától Erdélyig fekvő területeken húzódott keresztül. A határőrvidék sok olcsó katonát adott (a Habsburg Birodalom katonaságának 18. századi 400 000 fős létszámából 120 000 határőr volt), s ezt a katonaságot az Európa-szerte folyó háborúkban, de a birodalmon belüli összecsapásokban is be lehetett vetni. A határőrvidék militarista intézmény volt militarista életmóddal és népességének kollektív militarista tudatával. Etnikai összetételébe szerbek, horvátok, németek, románok, magyarok tartoztak, közös jellemzőjük a Birodalom és a császár iránti hűség eszméjének a megőrzése volt.

3. 15. A határőrök részvétele a háborúkban

A határőrvidék katonái a 18. században három törökellenes háborúban vettek részt: az 1716–1718-as (pétervárad) háborúban, amely a pozsareváci békével ért véget, az 1737 és 1739 közötti háborúban, amelyet a belgrádi béke zárt le, továbbá az 1788 és 1791 közötti háborúban, amely a szisztovói békével zárult. Ezek közül az első felszabadította Bánátot és Szerémségnek azt a részét, amely az 1699. évi karlócai béke után a Török Birodalomban maradt. Ezekben a háborúkban sok határőr elesett, és Szerbiából a nép tömegesen költözött el elsősorban Szerémségbe és Bánátba.

A határőrök a 18. században más harctereken is harcoltak: Bajorországban, Csehországban, Sziléziában, Lombardiában, a Rajna mentén. Különösen a következő háborúkban volt jelentős a részvételük: osztrák örökösödési háború (1740–1748), hétéves háború (1756–1763) és a francia forradalom elleni 1792. évi háború.

A határőrök a Habsburg Birodalom belső összetűzéseiből is kivették a részüket, pl. a **Rákóczi-szabadságharcban** 1703 és 1711 között a bécsi udvar és a központi hatóságok oldalán harcoltak **II. Rákóczi Ferenc kuruc** ellen. A szemlaki /Semplac, Románia/ szerb határőrök és a zentai **Obrad Lalić** határőr kapitány **Rákóczi** oldalán harcoltak.

3. 16. A Rákóczi-szabadságharc

A Rákóczi-szabadságharc a magyar nép egyik legnagyobb szabadságharca. Jelmondata, a *Cum Deo pro patria et libertate* (Istennel a hazáért és a szabadságért) nagyon haladó volt, de egyben a magyar hagyományok szellemiségét is tükrözte. A szabadságharcban főként a népességnek az a része vett részt, amely nem tudta feltalálni magát az állandó háborúzásnak és a török elleni védekezésnek a megszűnté teremtette új helyzetben. Reakció is volt ez a Habsburgoknak a birodalom eredményességének fokozását célzó egyes lépéseire (habár a szerbek ekkor még nem lázadtak fel a határőrvidék leépítése ellen, később ők is szembeszegültek).

A szabadságharc 1703-tól 1711-ig tartott. Első szakaszában a szerbek és a magyarok is harcoltak egymással. A szerbek persze annak a császárnak a hívei voltak, aki ellen **Rákóczi** felkelt. El kell azt is mondani, hogy a szabadságharcban nemcsak a magyarok vettek részt,

hanem a ruszinok is, akik *Rákóczi népének* nevezték magukat. Az erdélyi szerbek is támogatták (bár ők földrajzilag is távol voltak nemzetársaiktól, hiszen közéjük ékelődött a Török Birodalomhoz tartozó Bánát).

A szabadságharc **Rákóczi** számára sikertelenül végződött. A nemesség abban látta érdekét, ha az udvar felé fordul, a nép, azaz a Magyarország-szerte található kis erődítések helyőrsége azonban örökre életmód-változtatásra kényszerült.

3. 17. A 18. század háborúi: a péterváradai háború

A péterváradai háború (1716–1718) bebizonyította, hogy milyen jó harcosok a határőrök. A németekből, magyarokból, horvátokból és szerbekből álló, **Savoyai Jenő** herceg vezette osztrák sereg 1716-ban a péterváradai csatában legyőzte a törököket, a következő évben pedig felszabadította Bánátot és Észak-Szerbiát. A bánáti milíciát a pozsareváci béke után Bánát első adminisztrátora, **Claudius Florimund Mercy** (Graf von Mercy) alapította. A milícia a temesvári, a csáki /Ciacova/, a medgyesi /Mediaş/ és a mutnoksabadjai /Ohaba Mític/ főkapitányságot foglalta magában.

3. 18. Háborúk a 18. században: az osztrák örökösödési háború

VI. Károly császárnak nem volt fia, ezért életében mindent megtett azért, hogy trónját legidősebb leánya örökölhessen.

A *Pragmatica Sanctio* meghozatala (1713) megteremtette a nőági öröklés jogi feltételeit. **Mária Terézia** lett a trónörökös, s apja mindent megtett azért, hogy ezt a birodalom minden részében elfogadják. A magyar rendek ezt 1723-ban meg is tették, de a szomszédos államok nem. A Pragmatica Sanctiót megtámadta **II. Frigyes** porosz császár és **Károly Albert** bajor herceg is, s ez az osztrák örökösödési háborúhoz (1740–1748) vezetett. A háborúba belépett Franciaország, Spanyolország és Velence is. A magyar rendek 1741-től határozottan kiálltak **Mária Terézia** mellett.

A háború 1748-ban az aacheni békével ért véget. **Mária Terézia** később hétéves háborút is folytatott Poroszország ellen (1756–1763).

Az osztrák örökösödési háború lényegesen befolyásolta a határőrvidék sorsát. A korábbi, 1739-ben a belgrádi békével befejeződött osztrák–török háborúban Ausztria elvesztette Szerbiát, de a Száván és a Dunán stabilizálódott a Török Birodalommal való határ. A Tisza és Maros menti határőrvidék távol került a török határtól, és a magyar országgyűlés 1741. évi pozsonyi ülésén 18. törvénycikkével követelte a megszüntetését.

Az 1743 és 1745 közötti időszakban a szegedi, a szabadkai, a zombori és a bresztácsi /Brestovac/ sáncok katonaságát szélnek eresztették. A dunai határőrvidéket is felszámolták. A dunai határvonalat 1745 és 1750 között alakították ki Zimony–Pétervárad területén.

3. 19. Az osztrák–török háborúk és a térség békésebb időszakai

Az osztrák–török háborúk (1737–1739, 1788–1791) hatására újabb lakosok költöztek Szerbiából a Délvidékre, főként Szerémségbe és Bánátba. Az 1737 és 1739 közötti háború idején **IV. Arsenije Jovanović Šakabenta** pátriárka új menekülthullámot vezetett a Török Birodalomból a Habsburg Birodalomba. A szerémségi Száva mentére **Atanasije Rašković** és **Vuk Isaković** ezredesek vezettek népet Szerbiából. A Stari Vlah-i vezérrel, **Atanasije Rašković**yal Kliment törzséből való katolikus albánok is jöttek vajdáik, **Ded** és **Vat**

vezetésével. A Kliment törzsiakat ideérkezésük után öt szerémségi faluba osztották be, 1755-től pedig tartósan Herkóca /Hrtkovci/ és Nyékincs /Nikinci/ szerémségi falvakban telepedtek meg. Az 1739. évi belgrádi béke után Szerbiából állandóan vándorolt a nép Bánátba és Szerémségbe, de ez történelmileg nem volt jelentős. Az új osztrák–török háború (1788–1791) újabb menekülthullámot hozott. Akkor csak a bánáti határőrvidékre 2000 család érkezett Szerbiából, és ők általában ott is maradtak.

3. 20. Városok a határőrvidéken

A határőrvidék lakossága főleg földműveléssel foglalkozott, abból próbálta megteremteni a létfenntartási feltételeket, de amikor erre szükség mutatkozott, nagyon gyorsan szervezett katonasággá állt össze. A katonaság ellátásához kisiparosokra is szükség volt, a Habsburgok ezért támogatták a városok fejlődését. A határőrvidéki városok természetesen katonai igazgatás alatt álltak, de egyben multietnikus jellegű kereskedelmi és kisipari központok is voltak. Szabad határörközösségi státusuk volt, és az Udvari Haditanács gyakorolta felettük az ellenőrzést. Ilyen státusú volt Zimony (1749), Karlóca és Bukovác (1753), Mitrovica (1763), Fehértemplom /Bela crkva/ (1777) és Pancsova (1794).

3. 21. Civil vármegyei igazgatás a majdani Vajdaság területén

Bácska. A 18. században Bácska legnagyobb része vármegyei terület volt, és nagy hűbértartásokra oszlott. Amikor felszabadult a törökök alól, legnagyobb része a bécsi Udvari Kamara fennhatósága alá került. Ötvenhat ilyen birtok volt, és az ilyen birtokokon élő parasztokat szerbül *kamaralisti*-nek nevezték. Azt, hogy Bácskában már a török hódoltság előtt is voltak birtokai, csak a kalocsai érsekség (Bács) és a **Cobor** család (Baja) tudta bizonyítani. A 18. század folyamán Bácska térségében több feudális birtok jött létre, pl. a futaki (**Čarnojevićok** 1744-től), a kölpényi /Kulpin/ (**Statimirovićok**), a palonai /Plavna/ (**Grassalkovichok** 1755-től), a temerini (**Széchenyiek** 1796-tól). A bácskai urbárium 1762-ben szabályozta a bácskai hűbértartások parasztjainak a terheit.

Szerémség. Szerémség területén a 18. században gyakran változtak a birtokviszonyok. Sid, Cserevics és Berkaszovó kamarai birtok volt (1745–1777), majd a kőrösi /Križevci, Horvátország/ görög katolikus püspökségnek ítélték. Emiatt a lakosság a határőrvidékre költözött (Szalénkemén, Kracsedin). A legnagyobb szerémségi hűbértartások az újlaki /Ilok/, a zimonyi, a mitrovicai és a batajnica volt. A legnagyobbnak, az újlakinak 1697-től az **Odescalci** római nemesi család volt a tulajdonosa. Az újlaki birtoknak két székhelye volt, Újlak és Ürög /Irig/, olasz és német hivatalnokok irányították. A zimonyi birtok **Schönbrunn** gróf tulajdonában volt, 22 település tartozott hozzá, és a 18. században a határőrvidék része lett. A mitrovicai nagybirtokhoz 15 település tartozott, tulajdonosa **Kolerado** gróf volt. Ezt a birtokot 1745-ben felvásárolták a határőrvidék számára. A karlócai birtokot 1728-ban **Leopold Ifeli** vette meg. Kilenc települése volt, de 1747-ben felvásárolták a határőrvidék számára. A vojtkai birtokot, mely 10 településével **Bernáth** báró tulajdona volt, szintén felvásárolták a határőrvidéknek. A batajnicai adománybirtok tulajdonosa 1720-tól **Odvajer** gróf volt. Az adománybirtokok parasztjainak terheit és kötelességeit a 18. században urbáriumok szabályozták: **VI. Károly** 1737. évi szerémségi és szlavóniai urbárium, a **Keglevich–Serboloni-féle** 1755. évi urbárium és az 1756. évi szerémségi és szlavóniai urbárium.

Bánát. Bánát térsége csak a pozsareváci béke után, 1718-ban került a Habsburg Birodalomhoz. 1779-ig a bécsi Udvari Kamara közvetlen felügyelete alá tartozott. A

közvetlen hatalmat Bánátban a temesvári székhelyű Bánáti Adminisztráció gyakorolta. Első és legismertebb adminisztrátora **Claudius Florimund Mercy** (1718–1733) volt, aki megkezdte a mocsarak kiszikkasztását, a bánáti folyók szabályozását, az utak építését, új növényeket honosított meg, és kolonizálta a lakosságot. 1728-ban megkezdődött a Béga szabályozása, 1745-ben kiszikkasztották a Versec környéki mocsarakat, a 18. század hatvanas éveiben pedig a holland **Max Fremaut** a Temes szabályozásán munkálkodott.

Mária Terézia osztrák császárnő 1778-ban úgy döntött, hogy Bánátnak azt a részét, amely nem a határőrvidékhez vagy a nagyikindai uradalmi kerülethez tartozik, a magyar vármegyékhez csatolja. Ennek következtében 1781/82-ben **Niczky Kristóf** császári biztos ellenőrzése alatt Bánátot Bécsben és Temesváron négy nagy árverés során eladták. A bánáti birtokokat a bánáti puszták nagy bérlői, továbbá örmény és cincár származású jószágkereskedők vették meg, akik ezáltal nemesi címhez jutottak, és bekerültek a magyar nemesi rendbe. Ekkor vették meg a **Nákók** Nákófalvát /Nakovo/ és Nagyszentmiklóst (Sînnicolau Mare, Románia; ez volt akkor a legnagyobb birtok Bánátban). A **Kaszoniaiak** megvették Szécsányt, a **Serviskiek** Törökkanizsát /Novi Kneževac/, a **Damaskinok** Istvánvölgyet /Hajdučica/, Kisittabét /Itebej?/, Begaszentgyörgyöt /Žitište/, Elemért és Aradácot, a **Lázárok** Écskát, Begafőt /Klek/ és Jankahidát /Jankov most/, a **Sziszányiak** Aracsot /Vranjevo/, a **Karácsonyiak** Beodrát és Töröktopolyát /Banatska Topola/, a **Nikolićok** Rudnát /ma: Románia/. A parasztek helyzetét és a hűbérúrhoz való viszonyát az 1780. évi urbárium szabályozta, mely kedvezőbb volt a bácskainál.

3. 22. A falusi lakosság kérdése

A 18. században a parasztek és a földesurak között gyakran voltak összetűzések. A birtokosok és intézőik hajlamosak voltak a visszaélésekre, a parasztek pedig ezekre panasszal, időnként lázadással, betyárkodással és a határőrvidékre való költözéssel válaszoltak.

A bácskai parasztek a kamarai intézők visszaéléseire tettek panaszt, 1735-ben pedig megtagadták a terhek kifizetését. A Péterváradai Sánc-i **Mirko Vujić** négy évig volt bebörtönözve. A bácskai parasztek név szerint **Csupor, Gombos és Bilard** kamarai intézők ellen, 1744-ben pedig **Redl** intéző visszaélései miatt tettek panaszt. **Nedeljko Barjaktarević** kúlai kenéz 1756-ban ellenállásra buzdította a parasztekot, s ennek hatására a **Kotman**-féle bizottság kivizsgálta a bácskai helyzetet. Később a bácsi parasztek, a kalocsai érsek alattvalói erőszak miatt tettek panaszt. **Čarnojević** futaki földesúr 1765-ben kastélyában 15 dunagálosi /Gložan/ parasztekot veretett meg.

Szerémségben szintén lázongtak a parasztek. 1726 és 1733 között a zimonyi birtok intézője, **Augustin Kolhunt** ellen emeltek panaszt. A pandúrok az újlaki /Ilok/ birtokon kegyetlenkedtek 1732-ben. Az újlaki, zimonyi és sidi nagybirtok parasztszakai 1736-ban felkeltek. A lázongások közül a legismertebb **Pera Segedinac** lázadása a Maros mentén 1735-ben (erről Laza Kostić írt *Pera Segedinac* című művében). **Pera Segedinac** pécskai /Ópécska?=*Pecica*?/ határőr kapitány /százados/ a jobbágyok felkelésének az élére állt, s ezért halálra ítélték és kivégezték. A nagybirtokokon tapasztalt erőszakra a 18. századi bánáti lakosság főleg azzal válaszolt, hogy elköltözött a határőrvidékre.

3. 23. Rablóbandák

A töröktől maradt örökség részeként, de a megoldatlan szociális kérdések miatt is a 18. században Bánátban és Szerémségben megjelent a betyárkodás. Bánátban 1727-ben mind a 12 uradalmi kerületnek tartania kellett egy huszárszázadot a rablóbandák megfékezésére. A

18. század első felének híres haramiavezérei Bánátban: **Jovan Dejak**, **Živan Vrgović**, **Petar Marković** és **Rista** bandavezér, akinek a rejtekhelyei a járhatatlan bánáti mocsarakban voltak.

A rablóbandák Szerémségben a 18. század folyamán állandóan jelen voltak, különösen a Duna mentén, a Pétervárad–Zimony sávban. A zsványok 1729-ben megkínózták **Mihajlo Jakšićot**, Szurduk tulajdonosát, 1732-ben pedig fényes nappal mentek be Bukovac és Banovce falvakba. A rablóbandák még Zimonyt is veszélyeztették. Szerémségben 1732-ben nagy hajtóvadászatot indítottak ellenük, 1734-ben pedig *orgazdaság-ellenes páten*s született. A 18. század végén Szerémségben **Lazar Dobrić** haramiavezér fosztogatott, aki a Török Birodalom területére, a belgrádi pasalikba is átjárt. Az ő csapatába tartozott a híres šumadijai hajduk, **Stanoje Glavaš** is, aki az első szerb felkelésben hadvezérként tűnt ki.

3. 24. A szabad királyi városok

A szabad királyi városok olyan polgári közösségek voltak, amelyek nagyfokú önkormányzatot kaptak az uralkodótól. Bácska és Bánát területén a 18. században volt néhány szabad királyi város, melyek ezt a státust fejlett kereskedelmük, korszerűsítésük, betelepítés és a Délvidék népességének a növelése révén kapták.

Újvidék Pétervárad Sánc néven 1703-tól a dunai határőrvidékhez tartozott. Fejlődése akkor kezdődött, amikor az 1739. évi belgrádi békekötés után belgrádi kereskedők és kisiparosok költöztek ide. Pétervárad Sánc lakói 1748-ban 95 000 forintot adtak a szabad királyi város státusért. A várost ekkor Neoplantának, szerb lakói Novi Sadnak, magyar lakói Újvidéknek nevezték el. Az első városi magisztrátus élén **Ignac Heil** állt. Újvidék a 18. század második felében jószág- és gabonapiaci központként intenzíven fejlődött.

Zombor Bács-Bodrog vármegye székhelyeként fejlődött. 1749-től volt szabad királyi város, Szabadka pedig 1779-től. Nagybecskerek fejlődése megegyezett Bánátnak a török kiűzése utáni fejlődésével. Vásártartási jogot 1718-ban kapott, 1769-ben vásárváros, 1778-ban szabad város, egy évvel később pedig Torontál vármegye székhelye lett.

A szabad királyi városoknál alacsonyabb rangúak voltak a városok (vásárvárosok), melyek az Udvari Kamarától vagy a földbirtokostól az adók és terhek tekintetében némi kedvezményeket, kiváltságokat kaptak, s volt közigazgatásuk és bíróságuk, ami lehetővé tette a kisipar, a kereskedelem és más, nem mezőgazdasági jellegű tevékenység sikeresebb fejlődését. A határőrvidéken hasonló helyzetben voltak a szabad határőrvárosok és a parancsnoki helyek.

A 18. században folyamatosan özönlött a nép Bánátba, Bácskába és Szerémségbe. Ide jöttek az osztrák hatósági intézkedések, a szpáhik, a háborúk, a kereskedelmi utak miatt. A hosszú török uralom és a rablások, fosztogatások miatt elnéptelenedett vidéknek szüksége volt az emberekre. Egyes számítások szerint Bánátnak 1718-ban mindössze 50 000, azaz négyzetkilométerenként két-három lakosa volt. Hasonló volt a helyzet Bácskában és Szerémségben is. A telepések a Balkánról, a Duna mentéről, de Nyugat- és Dél-Európából is érkeztek. Szembesülniük kellett a barátságtalan vidékkel, a mocsarakkal és betegségekkel, az új kezdetekkel, a kolonizálás drámájával. Tanulták az együttélést, a másság tiszteletét és a harmóniát. Az osztrák állam, mely a 18. század folyamán kezdett körvonalazódni, arra törekedett, hogy ez a harmónia váljon jellemzővé, s hogy a délvidékiek hasznos és engedelmes alattvalók, parasztok és katonák legyenek.

3. 25. A határőrvidék átszervezése és a reagálások

A határőrvidék kialakítása óta a helyzet nagyon sokat változott. A két birodalom határa másfolyan lett. Bécs eldöntötte, hogy jobb működése érdekében átszervezi a határőrvidéket. Az átszervezési döntés megváltoztatta a szerbek helyzetét, és ez az új helyzet sok problémát okozott.

A Tisza és Maros menti határőrvidék katonaságának a feloszlásáról 1750-ben született döntés. A határőrök ott maradhattak falvaikban, és vállalhatták a vidéki státust, vagy pedig máshova költözhetnek. Ez a döntés Óbecsén, Csurogon, Nagylakban /Nadlac, Románia/ stb. 1750/51 őszén és telén lázongáshoz vezetett, 1751-ben és 1752-ben sokan Oroszországba költöztek. Az a tudat, hogy a Tisza és Maros menti határőrvidék területét hűbértokokra oszthatják, ők pedig jog nélküli paraszttá válhatnak, 22 000 családot készített költözésre. Ők 1751/52-ben Bánátba költöztek, mely akkor a bécsi Udvari Kamara közvetlen fennhatósága alatt állt. A határőrvidék vonzó volt, mert a szabadság illúzióját keltette, ezért a 18. században Bánát, Szerémség és Bácska provinciális térségeiből sokan költöztek ide. Így pl. 1773-ban a nagyikindai uradalmi kerületből 460 család költözött a bánáti határőrvidékre; miután 1781-ben és 1782-ben Bánátot hűbértokokra osztva eladták, több száz écskai, aradáci, eleméri, ittabéi, begaszentgyörgyi /Žitište/ család szintén a bánáti határőrvidéket választotta. A dunai határőrvidékre 1750 után a Tisza bácskai oldaláról, 1777 után pedig a sidi és a berkaszovói hűbértokról költöztek családok. A tiszai uradalmi kerület települései, Csurog, Boldogasszonyfalva /Gospodinci/, Kabol /Kovilj/ és Földvár /B. Gradište/ kérték, hogy csatolják őket a határőrvidékhez, és 1769-ben a sajkáskerülethez kerültek. Amikor **Széchenyi** 1796-ban megvette a temerini birtokot, a temerini szerbek a sajkáskerületbe, Sajakgyörgyébe /Đurđevo/ költöztek.

A Tisza és a Maros menti határőrvidék polgárosítása elindította a határőröket Oroszországba. 1751/52 folyamán **Jovan Horvat**, **Jovan Šević** és **Rajko Preradović** vezetésével 2000 bánáti és bácskai költözött Ukrajna déli részére, és két területet hozott létre: *Nova Srbiját* és *Slavjanoserbiját*. Új településeiket régi otthonukról, Szabadkáról, Kanizsáról, Péterrévéről, Mozsorról /Mošorin/, Szalánkeménről, Becséről, Pancsováról, Temespauliról /Pavliš/, Versecről nevezték el. Ezek a telepések az orosz katonai rend tagjaivá váltak, és az orosz katonaságban ők lettek a könnyűlovasság (huszárezredek).

3. 26. A határőrök ellenállása a Magyarországhoz való visszacsatolás miatt

Habár a határőrvidéki élet sok veszéllyel járt, legalább lehetővé tette a karrierépítést és a jobb életet. A polgári hatóságok uralma alá tartozó jobbágyoknak nem volt lehetőségük a fejlődésre, a munka és a terhek pedig megfosztották őket a méltóságuktól. A magyarok és a horvátok is szerettek volna a határőrvidéki élet részesévé válni, de a földesurak ezt megakadályozták, sőt a határőrvidék megszüntetését szorgalmazták. Egyes földesurak szerették volna visszakapni birtokaikat, és a határ lakosságát jobbágyként munkára fogni. Zavarta őket, hogy a határon másfolyan az élet. Mindezt tudván természetes, hogy a szerbek a határ megmaradását kívánták.

A hűbértokok kialakításával és a vármegyei uralommal szembeni ellenállás hatására, a szpáhi- és vármegyei hatalomtól független két kiváltságos terület jött létre. Az egyik az óbecsei székhelyű Tiszamenti Koronakörzet volt (1751–1872), amely először 14, majd 1769-től 10 települést ölelt fel az egykori tiszai határőrvidékből. A másik a nagyikindai uradalmi kerület volt Bánátban (1774–1876), amelyhez Nagyikinda mint székhely és tíz környező település tartozott.

A határőrvidéken és az uradalmi kerületeken kívül magyar területi egységként vármegyék, uradalmak és szabad királyi városok voltak – ez utóbbiak lakossága külön kedvezményekben részesült. Szerémség területén volt Szerém vármegye Vukovár székhellyel,

Bácskában Bács-Bodrog vármegye Zombor székhellyel, Bánát területén pedig 1779 után és Magyarországhoz való csatolását követően Temes, Krassó /ma: Caraş-Severin, Románia/ és Torontál vármegye Nagybecskerek székhellyel.

4. A TERÜLETEK BENÉPESEDÉSE

A véres háborúk és a hadak átvonulása után sok terület vált néptelenné. A legtöbb pusztítás a sík vidékeket érte. Az egykori Magyarország nagy része, a központi alföld demográfiai szempontból tönkrement. Természetes, hogy ezek a területek lassan benépesültek volna, viszont a Habsburgok gazdasági érdekei úgy kívánták, hogy ez a folyamat gyors legyen. Ezért nemcsak támogatták, hanem aktívan segítették e területek benépesedését. A felszabadított vármegyék is lakosságra vártak.

4. 1. Németek betelepítése

Az osztrák állampolitika a 18. század folyamán Bácska, Szerémség és Bánát felszabadított térségeibe németeket kezdett telepíteni. A bécsi udvar a birodalom déli részeire dolgos, az uralkodói és államérdekekhez hű alattvalóként telepítette őket. A német telepesek főleg svábföldiek, Rajna mentiek, frankföldiek és pfalziak voltak.

A németek Bácskában az 1718. évi pozsareváci béke után kezdtek letelepedni. Pétervárad SÁNC (a mai Újvidék) területén 1739-ben, Hódságon /Odžaci/, Küllődön /Kolut/, Bácsszentivánon /Prigrevica/, Palánkán és Szépligetén /Gajdobra/ pedig 1748-tól éltek.

Apatinban és Bukinban /Dunabökeny, azaz Mladenovo/ 1750-ben, Hódságon /Odžaci/ 1759-ben telepedtek le, s ez utóbbiban hamarosan templomot is építettek. 1763 és 1768 között Szépliget /Gajdobra/, Gádor /Gakovo/ és Karavukova népesült be velük. 1784 és 1786 között telepedtek le Cservenkán, Verbászon, Szikicsen /Szeghegy, ma: Lovćenac/, Bulkesziben, Szivácon, Kúlán, Paripáson /Parabuć, most Ratkovo/, Őrszálláson /Stanišić/, Csonoplyán. **Széchenyi Árpád** temerini földesúr Járekre telepített németeket.

A németek első nagy bánáti betelepítésére a péterváradai háború (1716–1718) alatt és után került sor. Akkor főleg Pfalzból és Frankföldről jöttek Bánátba. A németek 1717-ben jöttek Temesvárra és Fehértemplomba /Bela Crkva/, 1723-ban pedig Pancsovára. Az 1737–1739-es háború, a rablóbandák garázdálkodása, különösen pedig az 1738-as pestisjárvány kiirtotta a bánáti német lakosságot.

A németek második nagy bánáti betelepítése (*Mária Terézia-féle betelepítés*) 1762-től 1772-ig tartott. Ekkor 11 000 család költözött Bánátba. Mária Terézia 1763-ban kiadott egy *kolonizálási pátenst*, amely szabályozta a telepesek jogait és kötelességeit. A németek ezután is intenzíven költöztek Bánátba, 1770-ben Kevevárába /Kovin/, 1774-ben Glogonba, 1776-ban Omlódra /Homolic, azaz Omoljica/ és Torontálalmásra /Jabuka/, 1776-ban Mariolanába /ma: Zichyfalva, azaz Plandište/, 1784-ben Módosra /Jaša Tomić/, 1790-ben Csernyére és Nákófalvára /Nakovo/. A német lakosság általában a határőrvidék területére költözött, ahol 1765-től volt német bánáti ezred, de az uradalmakra is. Így pl. a **Nákó** család nákófalvi, heufeldi /Nagytószeg, azaz Novi Kozarci/ és massdorfi /Kistószeg, azaz Mastort/ uradalmára költöztetett németeket. 1781-ben a martinci szerbek költöztek a határőrvidékre, Csentára. 1800 táján a **Lázár** család martinci birtokára és az új Lázárföld /Lazarevo/ településre Nagyikinda környékéről (Soltour, Szt.Hubert, Charleville = a három együtt ma Szenthubert, azaz Banatsko Veliko Selo) telepedtek németek 1802-ben a badeni körzetből települt németek településüket Karl hadügyminiszter neve alapján Karlsdorfnak /Károlyfalva, Banatski Karlovac/ nevezték el.

4. 2. Szerbek letelepedése

A likai, dalmáciai, banijai és korduni szerbek a 18. században folyamatosan költöztek Szerémség, Bácska és Bánát térségébe. A hazai *éhínség* és a magyar délvidéki jobb életkörülmények miatt ez a bevándorlás folyamatos volt. Ez a lakosság a határőrvidéken telepedett le, mert hazájuk is a határőrvidékhez tartozott. A legintenzívebben Szerémségbe jöttek, ahol minden faluban lett egy horvát vagy siják sor vagy negyed (szerbül: *rvatski/šijački šor/kraj*). Ezeket a telepéseket a szerb nyelvből vett szóval sijákoknak nevezték. A sajkáskörzetbe főleg nyugat-bácskaiak költöztek. A sijákokat Boldogasszonyfalva /Gospođinci/ és Csurog vonatkozásában 1770-ben és 1786-ban említik. 1848-ig sok mozsori /Mošorin/ és tündéresi /Vilovo/ siják a faluhatár dűlőiben találkozott. Ez a telepeshullám részben a bánáti határőrvidékig is eljutott. (Kevevárán /Kovin/, Homolicon van *rvatski šor*).

4. 3. Horvátok letelepedése

A horvátok Bácskába, Szerémségbe és Bánátba való betelepődése mind a letelepedés okait, mind a lakosság eredetét, mind pedig a telepések szerkezetét tekintve másfolyan. Az őshonos szerémségi horvát lakosság a török támadások elől elhagyta Szerémséget. A szerb többség akkor némely szerémségi falvakban (Velika Remeta, Mangyelosz, Vogány, Dobrinca, Golubince) asszimilálta a katolikusokat. A 18. században a horvát telepések azokba a falvakba telepedtek, amelyekben korábban is éltek. Akkor sok sokác is érkezett Boszniából, és Szerémség nyugati részén többségbe került az i-ző nyelvjárású lakosság. A szerémségi horvát lakosság Nyékincében /Nikinci/ és Herkócán /Hrtkovci/ elhorvátosította a telepés németeket és a katolikus kimenteket.

A boszniai, dalmáciai és likai eredetű délszláv katolikus lakosság különféle időszakokban költözött Bácskába. 1622 után nagyobb bunyevác csoportok telepedtek le Szabadka és Zombor környékén. Második csoportjuk 1687-ben jött **Đura Vidaković** és **Duje Marković** kapitányok vezetésével. A nagy bécsi háború (1683–1699) idején és a karlócai békekötést követően a boszniai sokácoknak egy hulláma jött Szlavóniából és Szerémségből Bácskába, és Bácsról Hercegszántóig nyolc települést hozott létre.

A horvátok a 18. században és a 19. század elején Bánátba is költöztek. Az első telepések i-ző nyelvjárású sokácok voltak, akik a határőrvidéki Perlasz /Perlez/, Tárcsó /Starčevo/, Homolic /Omoljica/ és Opova települések lakosai lettek. A második telepés csoportot *kaj*-nyelvjárást beszélő nemesek alkották. A zágrábi érsekség a földeknek a károlyvárosi /Karlovac/ generalitás /tábornoki kar/ számára való arrondálása (1784–1788) folytán elveszítette a Kupa folyó menti földjeit. Az Udvari Haditanács ekkor bánáti földeket kínált az érsekségnek, s ezt 1801-ben törvényesítették is. Ekkor a *kaj*-nyelvjárást beszélő nemesek, az érsekség vazallusai Bóka, Nagynezsény /Neuzina/, Árkod /Jarkovac/, Botos, Nagymargita, Klári /Radujevo/ településekre költöztek. A horvát telepések harmadik csoportja 1803-ban érkezett Bánátba. Három karsztvidéki település lakói Karlsdorfban /Károlyfalva, Banatski Karlovac/ telepedtek le.

4. 4. Magyarok letelepedése

A magyarok a 18. században azért telepedtek le Bácskában és Bánátban, mert a Délvidéken megújult a vármegyrendszer, és voltak nagy hűbértulokok. A magyar népesség

főként az uradalmakra jött munkaerőnek, a nagybirtokosok voltak ugyanis a kolonizáció legfőbb elindítói (és nem csak magyarokat telepítettek be). Amikor 1779-ben Bánát Magyarország fennhatósága alá került, és létrejött a megyei igazgatás és az uradalmi rendszer, a magyarok is költözni kezdtek Bánátba.

A bácskai telepes magyarok Bács-Bodrog vármegye és a tiszai uradalmi kerület területére költöztek. A magyar népesség 1746-ban és 1747-ben kezdte betelepíteni Szabadkát, 1748-ban Bezdánt, 1749-ben Kúlát. **Grassalkovich Antal gróf** 1750-ben megbízta **Csizovszky Ferencet**, hogy telepítse be a topolyai pusztát, melyben 1774-től már 247 észak-magyarországi telepes család élt. 1751 után magyar telepesek jöttek Zentára, 1751 és 1753 között Adára és Moholra, 1753-ban az Udvari Kamara Magyarkanizsára költöztetett magyarokat, 1750 és 1762 között pedig Óbecse, Csonoplya, Bácskertes /Kupusina/, Doroszló is kapott magyar népességet. A bajsai birtokot 1751-ben **Stevan Zako** tiszai kapitány kapta meg, de 1759-ben eladta **Vojnić Jakovnak** és **Lukának**. Bajsára 1760-ban katolikus magyarok költöztek, 1785-ben pedig református magyarok. Magyarok költöztek 1767-ben Péterrévére, 1769-ben Kishegyesre, 1771-ben Martonosra. **Kárász Miklós** földbirtokos 1746 és 1772 között a horgosi pusztára telepített magyarokat. 1786-ban Bácskossuthfalvára /Stara Moravica/ 334 magyar református család költözött Kisújszállásról, Kunmadarásról és Jászkiskérből. Ugyanebben az évben kisújszállásiak telepedtek le Pacséron is. 1787-ben magyar családok érkeztek Bácsfeketehegyre /Feketić/, 1799-ben pedig **Széchenyi** gróf temerini birtokára.

Kisebb magyar csoportok akkor is érkeztek Bánátba, amikor még nem csatolták vissza Magyarországhoz. Magyarok érkeztek 1773-ban Törökkanizsára, Majdányba, Keresztúrra, 1774 és 1776 között pedig Kisoroszra /Orosin=Rusko Selo/ és Tordára. Csókára 1782-ben jöttek magyarok, 1783/84-ben pedig Magyarittabéra. Amikor a szerb lakosság elhagyta Torontálvásárhelyt /Debeljača/, 1794-ben a Tisza északi szakasza mellől református magyarok költöztek ide. 1801-ben magyarok kolonizálták Magyarcsernyét /Nova Crnja/.

Habár Magyarországról volt szó, a központi hatalom nem támogatta a magyarok letelepedését, erre nem is volt terv. A magyarok zöme az állam és a hűbérurak tudta és engedélye nélkül telepedett le valahol.

4. 5. Románok letelepedése

A 18. században Bánát síksági részeire mind tervszerű betelepítés, mind önkényes ideköltözés révén érkeztek románok. Általában a bánáti hegyekből, a Maros és a Karas völgyéből jöttek.

Nyugat-Bánátban a 18. század előtt is élt román népesség. A síksági részen vagy a határőrvidék vagy valamelyik uradalom volt a lakóhelyük. A letelepedést követően a román települések három típusba voltak sorolhatók: a Néra és a Karas alsó folyásánál, továbbá a Moravica és a Mesić völgyében levő falvak lakóit a *goran/hegyvidéki* névvel illették, a határőrvidéki, Pancsova, Alibunár és Fehértemplom /Bela Crkva/ környéki falvak lakói *határőrök* voltak, míg az öt közép-bánáti falu lakóit *pusztai románoknak* nevezték.

1740 után intenzívebbé vált a románoknak Bánát síksági részére való költözése. Ekkor költöztek románok Margitára, Szentjánosra /Barice/, 1744-ben pedig Kis- és Nagygájra. **Mária Terézia** 1765-ben kiadott egy pátenst, mely szerint a románoknak ki kell költözniük azokból a falvakból, ahova majd német telepesek jönnek. Két évvel később a román népesség elhagyta a Temesvár és a Maros környéki falvait, és a Béga menti falvakba: Kis- és Nagytárnokra /Veliki Torak/, Jankahídára /Jankov Most/, Écskára, Begafőre /Klek/ költöztek. A Temesvár melletti Szakálháza /Săcălaz/ lakói Nagytárnokra, a Maros menti Sereden /Șeredeu/ lakói pedig Kistárnokra költöztek. Kis- és Nagytárnokra összesen 340 család jött.

Jankahidára főleg a Maros mentéről jöttek románok. Miután ezt a vidéket 1781/82-ben eladták uradalmaknak, a Béga menti román falvak **Lázár Lukács** és **Kis Izsák** birtokába kerültek.

A katonai hatóságok szintén telepítettek románokat a határőrvidékre, így 1765-ben román népesség került Révújfaluba /Banatsko Novo Selo/, Dolovára, Alibunárba, Keveszöllőstre /Seleuš/ és más helységekbe; a 18. század végén Újjozora /Uzdin/, Kevevára /Kovin/, 1805-ben Homokos /Mramorak/, 1807-ben Deliblát, 1808-ban pedig Petre /Petrovo Selo, most Vladimirovac/ népesült be velük. A Versec környéki falvakban a románok őslakosok voltak.

Bánát területén a szerb és a román nép keveredett. A vallás századában az azonos vallás összekovácsolta a népeket, és a kommunikációt is megkönnyítette. 1713 és 1864 között a románok vallási szempontból a szerb egyházi szervezetbe, a karlócai metropolita alá tartoztak, kivéve azokat, akik elfogadták a görög katolikus vallást (pl. a Jankahidiak és a márkotelkiek /Markovac/). A szerbek és a románok gyakran kötöttek egymással vegyes házasságot, és nagy volt a kölcsönös asszimilálás is. Kelet-Bánátban a 18. században megkezdődött a szerbek elrománosítása, Nyugat-Bánátban pedig a románok elszerbesítése. Az asszimiláció könnyebben megy végbe azonos vallásúak esetében (példa: románok és szerbek; olaszok és franciák elnémetesítése), ugyanis több közöttük a kapcsolat.

4. 6. Szlovákok letelepedése

A 18. században szlovák lakosság is jött Bácskába és Bánátba, részben pedig Szerémségbe is. A szlovák népesség magyar földesurak hívására jött uradalmi munkaerőnek, de a kamarabirtokokra és a határőrvidékre is telepítették őket. A kolonizáció 1745-ben kezdődött, amikor a betelepítés vezetője, **Martin Čáni** a futaki uradalom tulajdonosával, **Mihajlo Čarnojević**tal kötött megállapodás értelmében 2000 szlovákot költöztetett Bácspetrórcra Nógrád /Novohrad/, Árva /Orava/, Liptó /Liptova/, Hont, Zólyom /Zvolen/ és Turóc /Turec/ területéről. A telepések két év múlva szerződést kötöttek a földesúrral. Innen 1746-ban Kölpénybe /Kulpin/, a **Stratimirović** testvérek uradalmára költöztek. 1754-ben protestáns szlovákok telepedtek le Bajsán, 1756-ban Dunagáloson /Gložan/, 1758-ban Bácsújfaluban /Selenča/, mely az egyetlen multikonfesszionális település protestánsokkal és katolikusokkal. A szlovák telepések 1773-ban Kiszácsra, 1790/91-ben Pincédre /Pivnice/ és Lalićba is megérkeztek. Bácsújfaluból 1770-ben 98 protestáns szlovák családot elűldöztek, s ők **II. József** császár külön engedélyével Pazovára, a pétervárad ezred területére költöztek.

Nákó Kristóf bánáti uradalmára 1782-ben Nógrád /Novohrad/, Pest, Nyitra /Nitra/ és Zólyom /Zvolen/ vármegyéből költöztek szlovákok. A telepések Újkomlós /valószínűleg Nagykomlós, azaz Comloșu Mare/ néven alapítottak települést. Élükön **Gerskovics Sámuel** tanító és **Baranyi Mátyás** pap álltak, akik liptóiak voltak. **Baranyi Mátyás** 1784-ben a telepések egy részét Párdányba /Međa/, **Butler Gábor** birtokára, két évvel később pedig Aradára, Nagybecskerek mellé, **Kis Izsák** birtokára vezette. A párdányi szlovákok 1788-ban Écskára, onnan pedig **Ján Bosidelerský** pap vezetésével 1802-ben Antalfalvára /Kovačica/ költöztek. Ebben az időszakban (1806) szlovák lakosok érkeztek Nagylajosfalvára /Padina/ és Újsándorfalvára /Janošik/, majd 30 újsándorfalvi szlovák család átköltözött Istvánvölgybe /Hajdučica/. 1829-ben Nagylajosfalváról is nagyobb telepescsoport költözött Istvánvölgybe.

4. 7. Ruszinok letelepedése

Az első kárpátaljai, azaz az akkori Magyarország északkeleti részéből való ruszin családok a 18. század negyvenes éveiben érkeztek Bácskába. Az 1746. évi kúlai népszámlálás először három, majd még ugyanabban az évben újabb 11 ruszin családot vett nyilvántartásba. Az első ruszin telepések egyénileg érkeztek Bácskába napszámosnak a nagyobb munkák idején, egyesek azután meg is telepedtek.

A ruszinok Bácskába való szervezett betelepítése 1751-ben kezdődött. A bácskai kamarabirtokok intézője, **Franz Joseph de Redl** a Bereg vármegyei (ma Ukrajna, Kárpátalja) **Munkácsy Mihály** kérésére szerződést adott ki és írt alá arról, hogy Északkelet-Magyarországról 200 ruszin görög katolikus család telepedhet le a Nagykeresztúr nevű elnéptelenedett kamarai település, azaz puszta területén. Már ebben az évben megalakult a faluban a görög katolikus parókia, 1753-ban pedig megkezdte működését az iskola is, amelyben ruszin nyelven folyt az oktatás. 1751-ben ruszin népesség telepedett le Bácskeresztúron /Ruski Krstur/. Ez is kamarai pusztaság volt, a letelepedési szerződést pedig Franz Joseph de Redl, a kamarabirtokok bácskai intézője írta alá. Két évvel később Sáros /Šariš, Szlovákia/, Zemplén és Borsod vármegyéből jött ruszin lakosság. A ruszinok letelepedése folytatódott a 18. század hetvenes éveinek elejéig, és a munkácsi /Mukacsevo/ görög katolikus püspökséghez tartozó 14 vármegye szinte egész területéről költöztek.

A ruszinok Kucorára való letelepedése 1763-ban kezdődött, amikor **Franz Joseph de Redl** 150 ruszin görög katolikus családnak a kucorai kamarabirtokon való letelepedéséről írt alá szerződést, és megbízta a keresztúri **Kis Pétert**, hogy gyűjtse össze és vezesse ide az érdeklődő északkelet-magyarországi családokat. 1763-ban 41 ruszin család érkezett, két évvel később pedig még 42. Főleg a mucsenyi /Múcsony? Magyarország/ parókiából jöttek. 1764-ben a kucorai ruszin kenéz **Janko Csordás** volt, az első görög katolikus pap Kucorán (1766-tól) **Oszif Kirda**. Kucorán már ortodox szerbek is éltek. A ruszin iskola 1765-ben alakult Kucorán, a görög katolikus parókia pedig 1766-ban. Az 1787. évi állami népszámlálás adatai szerint Keresztúron kb. 2200, Kucorán pedig mintegy 1600 ruszin élt.

II. József császár uralkodása idején, 1786-ban 8000 zaporozsjei kozákokat szerződtek katonának, s őket Zenta környékére telepítették.

Egyes ruszin családok már a 18. század hatvanas éveiben Újvidékre költöztek Keresztúrról és Kucoráról, 1780-ban pedig Újvidéken is működni kezdett a görög katolikus parókia.

A ruszinok a 18. század második felében kisebb számban más bácskai településekre is elköltöztek, pl. Sóvéra /Újsóvé=Ravno Selo/ és Borócra /Obrovac/, de nem maradtak ott hosszabb ideig.

Azok a ruszinok, akik a 18. század első felében költöztek Bácskába, görög katolikus vallásúak voltak, de 1751-től a kalocsai római katolikus érsekség fennhatósága alá tartoztak. Papjaik kezdetben a munkácsi /Mukacsevo, Ukrajna/ és a nagyváradi /Oradea, Románia/ görög katolikus egyházmegyéből jöttek, s magukkal hozták a legszükségesebb egyházi könyveket. A horvátországi görög katolikusok és a bácskai ruszinok számára 1777-ben létrejött a kőrösi /Križevac, Horvátország/ püspökség, s a ruszinok 2003-ig ehhez tartoztak. Akkor megalakult a szerbiai és montenegrói görög katolikusok apostoli exarchátusa (püspökség).

Egyes ruszin családok, sőt néha nagyobb családcsoporthoz Keresztúrról és Kucoráról a 18. és 19. század folyamán más településekre költöztek, és új ruszin telepeket hoztak létre. A kőrösi püspökség 1777-ben megkapta a sidi és berkaszovói birtokokat, és a 19. század elején ide is költöztek ruszinok. Sid betelepítése 1803-ban, Berkaszovóé pedig 1810-ben kezdődött. Bacsince 1834-től fogadta a ruszinokat.

4. 8. Zsidók Vajdaságban

A szerémségi, bácskai és bánáti zsidók helyzetét az határozta meg, hogy hogyan viszonyult a Habsburg Birodalom a zsidókhöz. **Mária Terézia** pátense lehetővé tette a zsidóknak, hogy városokban éljenek, de *toleranciataksát* kellett fizetniük. **II. József** reformjai nyomán állami szolgálatba is léphettek. A városi zsidóság általában kereskedelemmel foglalkozott. Újvidéken 1728-ban 12 zsidó család élt, 1743-ban 26, 1748-ban pedig volt zsidó hitközség. **Jakov Herczel** családja volt 1775-ben Szabadka első zsidó családja, viszont 11 évvel később zsidó hitközség is volt.

4. 9. A csak az emlékezetben élő (?) népek

Akkor, amikor egész Európában Bánát volt a legnagyobb kolonizációs térség, Spanyolországból baszkok érkeztek. Amikor a Habsburgok 1731-ben elvesztették Nápolyt és Szicíliát, baszkok érkeztek Bécsbe. Négy évig kóboroltak Bécsben és más osztrák városokban, amikor a Habsburg hatóságok eldöntötték, hogy Nagybecskerekre telepítik őket. Hajókkal érkeztek a Bégára, és Új-Barcelona néven megalapították településüket. Ők kezdtek eperfát ültetni Bánátban. A rablótámadások, majd az 1738-as pestisjárvány kiirtották őket. Az egész településből csak 30 árva maradt, akiket széttelepítettek a magyarországi árvaházakba.

A németekkel olaszok is érkeztek, ők Temesvár környékén telepedtek le, de hamarosan elnémetesedtek. A *Mária Terézia-féle kolonizáció* során Elzász és Lotharingia területéről franciák is jöttek. Nagyikinda környékén 1770-ben alapították meg településeiket Soltour, Charleville, Szenthubert és Moulin néven, de hamarosan elnémetesedtek. A francia telepések nyomai a bánáti németek nevében maradtak fenn: Chevalier, Dupont, Barthou, Lefleur, Boisset stb.

A nagy bécsi háború idején katolikus bolgárok telepedtek le a Temesvár közeli Besenevó és Vinga /ma is van ilyen nevű település Romániában/ falvakban. Az écskai **Lázár**-birtokra 1793-ban érkeztek, 1823 és 1825 között pedig **Josip Petrović** udvarnoki /Banatski Dvor/ birtokán telepedtek meg. Egyesek 1895-ben a Pancsova melletti Sándoregyházára /Ivanovo/ költöztek, mások pedig Bulgáriába. **Ludvig Barač** földesúr 1838-ban bolgárokat telepített egy pusztára, és ők településüket Baraczházának nevezték el, ebből lett később Óléc /Stari Lec/. A bolgár telepések főleg kertészettel foglalkoztak.

A bolgárok, olaszok, franciák és spanyolok nyomai jórészt elvesztek, bár megmaradtak azokban a szokatlan vezetéknevekben, amelyek egyik itt beszélt nyelv neveihez sem hasonlítanak. De az is meglehet, hogy valamelyik ősünk e népek valamelyikéhez tartozott, s erről nem csak emlékek tanúskodnak.

4. 10. A romák letelepedése és eredete

A roma népet eddig még nem tanulmányozták behatóbban, habár évszázadok óta jelen vannak Európában. Történelmüknek alig van kapcsolata a nagy európai történelmi eseményekkel, illetve a magyarországi vagy szerbiai eseményekkel. Az egyes népek, sőt a roma nép tudatában is korlátokat emel a specifikus életmód, nyelv és kultúra. Az egyes roma csoportok is elkülönülnek egymástól nyelvük, szokásaik és maguk használt nevéik alapján. Sokan elfogadják a roma nevet, mely a hindi nyelvből ered, a mai jelentése viszont *férfi*. (Azt a kisázsiai helyet, ahol a romák a 11. században éltek, Bizáncban és a török időkben Roma vagy Rum néven emlegették.) Mások a cigány név valamilyen változatát használják, ami egyes nyelvekben embert, azaz emberi lényt jelent. Ez a név görög eredetű (athiganosz), de a

romák nagy része nemkívánatosnak, pejoratívnak tartja. Jellemző, hogy a romák hosszú ideig nem jegyezték le semmit történelmükből, ezt meghagyták másoknak, ezért ez a történelem tele van nyitott kérdésekkel, előítéletekkel vagy téves tolmácsolással.

Habár nem nagyon valószínű, egyes tudósok úgy tartják, hogy az első roma migrációs hullám Nagy Sándor idejére esett. Az azonban biztos, hogy az általuk megtett út még specifikusabbá tette őket. Egyesek tovább „tanyáztak” Perzsiában, mások a Közel-keleten, ismét mások Észak-Afrikában, megint mások a mai Ukrajnában, Örményországban, Kis-Ázsiában és a Balkánon. Balkán volt az egyik nagy központjuk, ahonnan más európai tájakra vándoroltak. Voltak, akik Nyugat-Európába, s voltak, akik Oroszországba jutottak – az ő történelmük eltérő.

A vajdasági romák hosszú időt töltöttek a Balkánon és Közép-Európában. Az általuk beszélt nyelvekbe görög, magyar és szláv szavak épültek be, mások viszont olyan nyelvet beszélnek, amely újlatinnak nevezhető, a több évszázaddal ezelőtt beszélt román nyelvre hasonlít.

A romák a 14. században sokhelyütt megfordultak a Balkánon. **Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló** magyar királyok és **Zápolya János** dokumentumokat adtak ki róluk. **II. Ulászló** a *fáraók népének* nevezte őket, mert úgy vélték, hogy Egyiptomból erednek, **Zápolya János** pedig visszaadta mozgásszabadságukat. A legenda szerint romák készítették azt a vastrónt, amelyre büntetésből **Dózsa Györgyöt** ültették. A török időkben a romák folyamatosan vándoroltak Magyarországra. A **Rákóczi** szabadságharc idején muzsikusként voltak. **Mária Terézia** és **II. József** idejében erőszakkal rá akarták kényszeríteni őket, hogy mondjanak le nomád életmódjukról.

4. 11. A majdani Vajdaság betelepítésének a következményei

A 18. században Szerémség, Bánát és Bácska olyan történelmi térség volt, ahol sok közép-európai nép találkozott. Keveredésük helye a katonaság, a kereskedelem és a városok. A térség korszerűsödése és európaiasodása lehetővé tette a népek és vallások átszövődését. A közös közép-európai kulturális modell, mely a 18. században a Duna mentén kezdett kialakulni, közelebb hozta egymáshoz a közép-európai népeket, s a 18. századtól kezdve azonos kulturológiai mintára kezdtek élni.

Bánát, Bácska és Szerémség a 18. században sokat változott. A határörvidék és a militarista szellem szimbóluma, a péterváradai vár a 18. században épült, 1780-ban fejezték be. A javuló kommunikáció szimbóluma, a postakocsi 14 naponként közlekedett Zimony és Pest, négyhetenként pedig Temesvár és Bécs között. Közép-Európa szimbólumát, a sört a 18. században kezdték e térségben gyártani (Pancsován 1722-ben, Nagybecskereken 1745-ben, Apatinban 1756-ban). Fejlődött a szőlészet. A Mosel-völgyből idetelepedett németek elhozták a borkultúrát Fehértemplomra /Bela Crkva/ és Versecre, a karlócai borokat Pesten, Bécsben, Lengyelországban, Csehországban is árulták. Német telepések hozták a Délvidékre a burgonyakultúrát, és ezzel egész táplálkozási forradalmat indítottak el. Egyre több lett az orvos. A 18. század közepén Újvidék, 1769-ben Zimony kapott kórházat. Az első gyógyszertár Újvidéken 1764-ben, Szabadkán 1780-ban, Versecen és Nagybecskereken 1784-ben, Zomborban 1785-ban nyílt meg. Pancsován és Zimonyban volt karantén is, hogy a Habsburg Birodalom megvédhesse magát a Török Birodalomból érkező járványoktól.

5. A CIVILIZÁCIÓS ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉS A 18. SZÁZADBAN

A 18. században a majdani Vajdaság területe kulturális virágzásnak indult. Először is: megnőtt a népesség lélekszáma. Vajdaság nagyon fontos volt a szerbek számára, ugyanis a Török Birodalomban nem voltak meg a (gazdasági és politikai) fejlődés feltételei, Magyarország, azaz a Habsburg Birodalom viszont aránylag kedvező, bár nem ideális feltételeket biztosított.

Ami a magyarokat illeti, a kulturális fejlődés centrumai olyan területeken voltak, amelyek nem szenvedték el a török igát.

Amikor vidékeinkre érkeztek, a szlovákok és ruszinok távol kerültek anyanemzetüktől, és általában kimaradtak az anyanemzet kulturális fejlődéséből. A román kultúra legfontosabb helyei az erdélyi görög katolikus központok voltak.

A németek kulturális hatása szinte felbecsülhetetlen, de majdhogynem ismeretlen is, mivel ez a nép később eltűnt erről a tájról, és a kultúrához való hozzájárulásuk emléke elhalványult.

5. 1. Az öntözés és az építkezés kezdetei

E vidékek fejlődése elképzelhetetlen volt a vizek szabályozása és építkezés nélkül. Ebbe sok tanult ember fektetett nagy erőfeszítést és tudást, pl. **Bauer Antal, Bedekovich Lőrinc, Czigler Antal, Kosztka János, Kovács János, Petrovics Pál**. A legzseniálisabbak a **Kiss-testvérek, József és Gábor** voltak. Ők tervezték koruk legnagyobb csatornáját, a *Ferenc-csatornát*, mely ma a Duna–Tisza–Duna-csatornarendszer része. Munkáságuk nagyszerűségét bizonyítja az az adat, hogy művüket csak a 20. században folytatták.

A fejlődés meg sem kezdődhetett volna haladó arisztokraták és vállalkozók nélkül. **Csík József** az ipar fejlesztésében tűnt ki, **Grassalkovich Antal, Marcibányi Lőrinc** és **Márton** pedig vidékünk (Zombor, Csóka) betelepítésében jeleskedett. A kor jelentős üzletembere az aromun **Nákó Kristóf** volt.

Akkoriban kezdődött az orvostudomány fejlődése is. Kiemelkedő volt **Ambró József**, a svájci származású **Birly Ede Flórián, Büky József, Gellei Mihály, Bácsmegyei István Pál** munkássága. **Anderle Tamás** azonkívül, hogy orvos volt, elsőként foglalkozott gyógyszerészettel tájainkon, **Kitajbel Pál** pedig leírta a táj botanikáját.

5. 2. Kulturális fejlődés

A fejlődés újabb emberi tevékenységek előtt nyitott ajtót. Megemlíthető **André István** történetíró, **Barics Béla** jogász, **Csekonics József**, a lótenyésztés úttörője, **Fogarasi János** harangöntő, **Grósz János** latinista, **Hadik András** hadvezér, **Hajnóczy József** író, **Karcsy Fedor** etnográfus, **Balogh István** és **Láng Ádám János** színészek, **Koncság Nándor** kartográfus... **Sátor Dániel** a bégai hajózásról gondolkodott, **Sax János Zakariás** 1786-ban nagyon jó térképet készített Bánátról, **Franz Schams** történész elsőként foglalkozott vidékünk történelmével, tájainkat **Teleki Domokos** írta le nagyon szépen, **Toldi József** mindent megtett azért, hogy itt is meghonosodjon a méhészet. **Ürményi Ferencnek** a többi között Ürményháza /Jermenovci/ betelepítése is az érdeme. **Schraud Ferenc** a járványtan úttörője tájainkon. A kor jelentős egyéniségei között igazán kiváló tudósok is voltak, pl. az ír származású **Kempelen Farkas**, híres matematikus és feltaláló, továbbá **Mitterpacher József**, matematikus, teológus és filozófus.

5. 3. A tanügy fejlődése Magyarország déli és más részein

A mai vajdaság területén kiemelt figyelmet fordítottak a tanügyre, és ez is hozzájárult a kulturális fejlődéshez. Kiemelkedő tanítók és tanárok voltak: **Pajor János** (1765–1782), a jezsuita **Matjaš Sladkovič** (1754–1805), az itteni iskolaügy egyik úttörője, **Andrej Wolny** (1759–1827), a protestáns **Asbóth János**, adminisztrátorként és szervezőként **Balassa Ferenc**, reformátorként **Nicky Kristóf**, azután a kisgyermekkel foglalkozó **Csupor Mihály** és **Magda Pavel**. Kiemelhető még **Láng Mátyás**, aki 1789. szeptember 1-jén az első középiskola, az újvidéki katolikus gimnázium tanára lett.

A tanügyben, az irodalomban és a festészetben az új európai áramlatok hatására változások álltak be. 1769-ig a bácskai, bánáti és szerémségi szerb iskolák az egyház keretében tartoztak, és a tantárgyak (trivium) alapján *triviális* iskoláknak nevezték őket, akkor viszont az állam igazgatása alá kerültek. **Mária Terézia** 1777. évi rendelete szerint az egész birodalomban egységes tanterv alapján kellett dolgozni anyanyelven. A szerb (és a bánáti román) iskolák felügyeletével Szerémségben **Stefan Vujanovskit**, Bácskában **Avram Mrazovičot**, Bánátban pedig **Teodor Jankovič Mirijevskit** és **Gligorije Obradovičot** bízták meg.

A szerb tanügy jelentős intézményét 1792-ben alapították meg Karlócán. **Dimitrije Anastasijević Sabov** karlócai kereskedő adományának köszönhetően megalakult a Karlócai Gimnázium.

5. 4. Irodalom

A szerb irodalom 18. századi fejlődése is beilleszkedett a fejlődő polgárság képébe. A 18. század folyamán a szerb könyveket Vásárosban /Tîrgovište/, Balázsfalván /Blaj/ és Jásban /Iași/ nyomtatták /Mindhárom helység ma Romániában van/. 1770-ben Bécsben megkezdte működését, majd 1796-ban Budára költözött a **Kurzbeck** nyomda, mely képes volt a szerb könyveket cirill betűvel nyomtatni. 1790-ben **Emanuil Jankovič** megnyitotta Újvidéken az első szerb könyvesboltot. Utána, szintén Újvidéken, megnyílt **Kaulici** könyvesboltja, Zimonyban pedig **Kovačevićé**. Az íróknak, táborszereplőknek, egyházi méltóságoknak nagy könyvtárak voltak, de egyes polgároknak is, mint pl. **Sava Vukanovič**nak Újvidéken és **Mihajlo Nedeljkovič**nek Fehértemplomon /Bela Crkva/.

Takács Rafael (1748–1820) volt az, aki az első nyomdagépet hozta a majdani Vajdaságba. A bánáti Padé faluban nyomtatta ki 1791-ben *Toldalék a Párizs–Pápai szótárhoz* című művét, és ezzel nagy mértékben hozzájárult a tudomány, pontosabban az orvosi terminológia fejlődéséhez.

5. 5. Festészet

A 18. század festészetében a barokk dominált. Ismert szerb festő volt **Teodor Dimitrijevič Kračun**, **Teodor Ilić Češljar**, **Jakov Orfelin**, **Nikola Nešković**, **Dimitrije Popović**, **Dimitrije Bačević** stb. A 18. század második felében a szerb festők zöme a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult, és sokan tanulmányútra mentek Olaszországba. **Petrich András** (1765–1842) a mai Vajdaságból származott, de nemcsak festőként, hanem mérnökként is fényes karriert futott be. Ismert volt a **Kranovetter** család is, tagjai közül **Kranovetter Pál** festőművész tűnt ki leginkább.

II. FEJEZET

A VAJDASÁGI NÉPEK TÖRTÉNELME A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN (1790–1914)

Ebben az időszakban megkezdődött térségünk korszerűsödése és közeledése Európához. Ekkor jelentkezett a nemzet modern eszméje is, s ebbe a fogalomba kezdték már az alsóbb társadalmi rétegeket is beleérteni, nem csak a nemességet, mint korábban. Az 1848-as forradalom, melynek a szele a mai Vajdaság területét is elérte, nemzeti és társadalmi szempontból lendületet adott ennek a térségnek, s felgyorsult a gazdasági fejlődés is. Ez különösen az osztrák–magyar kiegyezést (1867) követő időszokról mondható el.

1. II. LIPÓT URALKODÁSÁTÓL AZ 1848-AS FORRADALOMIG

1. 1. A magyar nemesség és II. József összetűzése

A magyar nemesség **II. József** államberendezését úgy értelmezte, hogy az uralkodó megszegte az általa a nemesi renddel kötött társadalmi szerződést. Értelmezésük szerint (s akkoriban csak a nemeseket tekintették nemzetalkotóknak) ez feljogosította a nemességet arra, hogy új társadalmi szerződést kössön. A magyar nemesek egy része úgy vélte, hogy a Habsburgok elvesztették a magyar trónra való jogukat, mivel **II. József** sohasem koronáztatta magát magyar királlyá. Függetlenül attól, hogy milyen elégedetlen volt a magyar nemesség, az addig uralkodó dinasztia trónfosztására nem került sor, mert a főnemesség (az arisztokrácia) visszarettent ettől, és elfogadta a bécsi udvar fennhatóságát Magyarországon.

1. 2. A magyar nemesi mozgalom

Amikor **II. József** a halálos ágyán (1790) a türelmi és a jobbágyok szabad költözését jóváhagyó rendelet kivételével minden rendeletét visszavonta, Magyarországon az égisz alá csapott a nemzeti eufória. Megkezdődtek az előkészületek, hogy (az 1000-ban megkoronázott első magyar király) Szent István koronáját visszavigyék Budára, ahol lennie kell, Bécsből, ahol **II. József** múzeumi kiállítási tárgyként őrizte. (Akit nem koronáztak meg ezzel a koronával, nem volt magyar királynak tekinthető.) Az ilyen rendezvények mögött komoly politikai tartalom állt. Az az egység, amellyel **II. József** centralista törekvéseit ellenezték, annyira felfokozta a magyar nemesi és nemzeti mozgalom önbizalmát, hogy a mozgalom vezetői már arról kezdtek gondolkodni, hogy Magyarország kiválik a Habsburg Birodalomból. E cél valóra váltásához megpróbálták külső segítségre is gondoskodni (titkos tárgyalásokat folytattak a porosz udvarral). A magyar nemesség ilyen tevékenységéhez az szolgált alapul, hogy az új király, **II. Lipót** negyvenöt évi szünet után 1790 nyarán újra összehívta a magyar Országgyűlést Budára.

1. 3. II. Lipót uralkodása és a magyar jakobinus összeesküvés

II. Lipót ügyes uralkodónak bizonyult, mert az uralkodóház számára igen bizonytalan időben (Belgiumban Habsburg-ellenes lázadás tört ki, folyt az 1788-ban kitört osztrák–török háború stb.) a magyar nemesség támadását követően is sikerült megőriznie a császárság és királyság egységét. A diéta (országgyűlés) ősszel Budáról Pozsonyba /Bratislava/ költözött, s ott az udvar kompromisszumot kötött a magyar nemességgel. A magyar nemesek egy részének törekvései nem váltak valóra, mert Magyarország nem jutott igazi önállósághoz a Habsburg Birodalmon belül (az ország önálló volt ugyan, de a meghozott törvények csak papíron léteztek). Itt kell elmondani azt is, hogy a 18. század kilencvenes éveiben, pontosabban 1794-ben osztrákellenes összeesküvés volt Magyarországon, de ezt az udvar felfedte. Az összeesküvés vezetőit, **Martinovics Ignácot, Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost, Szentmarjai Ferencet** és **Sigray Jakabot** a következő évben kivégezték Budán, másokat hosszú börtönbüntetésre ítélték, köztük **Kazinczy Ferencet**, az irodalmárt és nyelvújítót is. Az összeesküvők magyar jakobinusoknak nevezték magukat, mert ők is, mint a franciák, társadalmi egyenlőséget akartak. Céljuk az volt, hogy elszakítsák Magyarországot a Habsburg uralomtól, és gyökeres társadalmi változásokat vezetnek be (polgári társadalmat hoznak létre). Az összeesküvés és felkelés érdekében titkos társaságokat alapítottak *Reformátorok Társasága* és *Szabadság és Egyenlőség Társasága* néven. Az összeesküvés fő vezére **Martinovics Ignác** ferences szerzetes, matematika- és filozófiatanár volt, aki szerb származású családban született Pesten.

1. 4. A temesvári nagygyűlés

II. Lipót a magyar országgyűlés összehívásakor engedélyezte, és 1790. szeptember 1-jére össze is hívta Temesvárra a szerbek népi és egyházi nagygyűlését. Ez a gyűlés vitafórum is, választási nagygyűlés is volt, ugyanis új metropolitát választottak. **Mojse Putnik** után **Stevan Stratimirovićot** választották meg karlócai metropolitává. Itt kell elmondani, hogy a magyar állam vezetői készek voltak elfogadni, hogy a magyar országgyűlésben legyen a szerbeknek valamilyen szimbolikus képviselőjük, s helyet biztosítottak a szerb püspököknek. Az országgyűlésen az volt a fő kérdés, hogy a magyarországi szerbeket népnek kell-e tekinteni, vagy bizonytalan kiváltságos helyzetben a császár védelme alatt maradjanak. Az ülésező országgyűlés nem hajlott arra, hogy a szerbeknek kollektív jogokat adjon, az osztrák udvar pedig az adott kiváltságok keretében nem védelmezte a szerbek egyéni polgári jogait. A kollektív jogokért való harcra és az autonóm terület megteremtésére egyes szerb nemesek, kereskedők, értelmiségiek és tisztek törekedtek Alapkövetelésük az volt, hogy a császár az ún. illír nemzet fennhatósága alá adjon *valamilyen területet* (a feltételezések szerint a szerb autonóm terület a Temesi Bánságban lehetett volna). **Sava Tekelija**, a szerb nemesek egyik vezére a temesvári nagygyűlésen híveivel együtt elutasította ezt a lehetőséget, mert úgy vélte, hogy ez *állam lenne az államban*. Ők úgy gondolták, hogy a magyar törvények jobbak, mint azok a császári kiváltságok, amelyeket Magyarország nem ismert el. A nemesek és a főpapok egy része kitartóan a kiváltságok mellett szállt síkra. **II. Lipót** osztrák császár és magyar király 1791-ben létrehozta az *Illír Udvari Kancelláriát*, és élére **Balassa Ferenc grófot**, a horvát bánt nevezte ki, aki – úgy mellékesen – protestáns volt. **Stratimirović** metropolita ki nem állhatta Balassát, ezért az *Illír Udvari Kancelláriát* azonnal meg is szüntették, amikor **II. Lipót** 1792-ben *lehunyta a szemét*. Ettől függetlenül a szerb és még néhány más, nem katolikus vallású nép 1790 után polgári jogokat kapott a Magyar Királyságban, mivel a szerb kiváltságok egy része beépült a magyar törvényekbe. A következő időszakban ez főleg a közoktatási intézmények alapításában, a művelődési intézmények fejlesztésében, a nyelv és a

helyesírás megreformálásában mutatkozott meg, s ezzel létrejöttek a modern nemzeti mozgalom előfeltételei, amely a szerbek esetében az első (1804) és a második (1815) szerb felkelés után a szerb állam születésében bontakozott ki.

1. 5. A francia polgári forradalom hatása

A mai Vajdaság népei (szerbek, magyarok, szlovákok, ruszinok, románok, horvátok, németek stb.) ugyanakkor az európai eseményeknek és az 1789-es francia forradalom eszméinek a közvetlen hatása alá kerültek. Erre a térségre minden gazdasági és civilizációs folyamat hatott. A Habsburg Birodalomba tömörült Közép-Európa egyre inkább egységesült. Az itt élő népek civilizációs szempontból felismerhetővé váltak, s emiatt fokozatosan ébredezni kezdtek a nemzetek. Kronológiailag ez a folyamat az 1789 és 1848 közötti időszakra tehető. Attól függetlenül, hogy a mai Vajdaság területén élő népek egyes érdekei fedték egymást, és hogy nemzeti ébredésükben és nemzetté válásukban mutatkoztak eltérések, leszögezhetjük, hogy a 19. század első fele az etnikai tolerancia és összefonódás időszaka volt. Így pl. 1818-ban Rumán nemzeti és vallási hovatartozástól függetlenül minden kisiparos egy céhbe tartozott. Szenttamáson /Srbobran/, Óbecsén, Zentán és más településeken is a községi és települési vezetők nemzeti hovatartozás szerint váltakozva nyertek mandátumot. Ez a gyakorlat néhol később is, egészen az I. világháborúig megmaradt.

A külső befolyás és a belső változások hatására a 18. század végén és a 19. század elején Magyarországon, a mai Vajdaság területén élő szinte minden népben éledezni kezdtek azok az erők (a kereskedők és kisiparosok társadalmi rétege polgárisodott, megjelentek a liberális nemesek stb.), amelyek a következő időszakban a nemzeti és kulturális megújulás élére fognak állni.

2. A NAPÓLEONI HÁBORÚK, A SZERB FORRADALOM, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLET

2. 1. A Habsburgok az új európai konstellációban

Az 1793 és 1815 közötti időszakban a háború mindennapos jelenséggé vált Európában, és a békés időszakok inkább rendkívüli állapotnak tündek. A Habsburg Birodalom minden olyan Napóleonellenes koalíciónak tagja volt, amely meg akarta akadályozni a forradalom kiterjedését Európára és a francia eszmék terjedését. Habár a Habsburg Birodalom a napóleoni háborúk során ért el kisebb eredményeket, összességében nagy veszteségek érték (1794-ben elvesztette Belgiumot, 1797-ben az olasz birtokok nagyobb részét stb.). Mindez arra készítette **I. Ferenc** császárt, hogy 1806-ban lemondjon a német-római császári címről (1804-től Ausztria örökös császáranak nevezte magát).

2. 2. A Habsburg Birodalom belső gondjai

A legnagyobb csapások a Habsburg Birodalom és Magyarország (s benne a mai Vajdaság területe) számára elsősorban a gazdaság terén jelentkeztek. Az uralkodó, az udvar és a forradalom kiterjedésétől rettegő magyar nemesség összetartása jól működött. **Napóleon** felhívása a magyarokhoz a Győr melletti szégyenteljes 1809. évi csatavesztés után, hogy szakadjanak el Ausztriától, nem talált visszhangra, habár **Napóleon** csak az elszakadásra

szólította fel a nemeseket, nem állt szándékában beavatkozni Magyarország belső (társadalmi-gazdasági) berendezésébe. Nem volt olyan erő, amely ezt véghez tudta volna vinni. Egyébként is a kisszámú (és üldözött) értelmiségi és a reformpárti liberális nemesség **Napóleon** felhívásában egy újabb függő viszony felkínálását látta, ugyanis ha megszabadulnak a Habsburgoktól, az új királyt mindenképpen **Napóleon** kényszeríti rájuk.

2. 3. A Habsburgok válasza az új kihívásokra és az abszolutizmus

Amikor a rezsím leszámolt a lázongókkal és titkos szervezeteikkel, a 18. és a 19. század fordulóján, **I. Ferenc** uralkodása idején (1792–1835) az országon eluralkodott a félelem. Az értelmiségiek és a nemzeti mozgalomban aktívan részt vevő vagy vele szimpatizáló nemesek üldöztetése mindennapossá vált. Sok magas beosztású állami közméltóságot leváltottak. Az udvar úgy képzelte el a magyar állam igazgatását, hogy erős állami gépezetet hozott létre, német és cseh ezredeket állomásoztatott az országban, és erősítette a katolikus egyház befolyását. Fokozódott a cenzúra, a titkosrendőrség hálózata és megbízatási köre egyre szélesedett.

2. 4. Az utolsó osztrák–török háború és az első szerb felkelés

Az utolsó osztrák–német háború (1788–1791), a napóleoni háborúk, az első és a második szerb felkelés nyomasztólag hatott a határőrvidékre, de a mai Vajdaságnak a határőrvidéken kívül eső részeire is. Ugyanakkor újra megjelentek a rablóbandák, és különösen Szerémséget és Dél-Bánátot fosztogatták. Az első és a második szerb felkelésben kibontakozó szerb forradalom (1804–1815) tartós nyomot hagyott a szerémségi, bácskai és bánáti szerbekben. A felkelés előkészületeiről tudtak az egyházfők: **Stevan Stratimirović** karlócai metropolita, illetve **Jovan Jovanović** újvidéki püspök is, de **Sava Tekelija** is. A felkelés jó üzletet jelentett a szerémségi és bánáti kereskedőknek, ugyanis ők látták el a felkelőket fegyverrel, lőszerrel és élelmiszerrel. Ebben a Száván és a Dunán át való kereskedelemben kitűnt a mitrovicai **Dimitrije Puljević**, a pazovai **Petrović** testvérek, a zimonyi **Miloš Urošević** és **Dimitrije Bratoglić**, továbbá sok újvidéki, karlócai, rumai, ürögi /Irig/, pancsovai, verseci stb. kereskedő. A felkelés felpozícionálta az egész határőrvidék népességét, különösen a szerémségieket és a bánátiakat. A határőrök szerb, román és német parancsnokai nem akadályozták meg a felkelőket abban, hogy fegyverhez és más szükséges áruhoz jussanak. A szerb kereskedők az árusításon kívül adományokat (elsősorban pénzt) is gyűjtöttek a szerbiai felkelők számára. Sokan, főként a kisiparosok (pl. kovácsok, ágyúöntők), maguk is segítették a felkelőket. A szerbiai felkelők közé ment sok értelmiségi is, pl. **Lukijan Mušicki** és **Dositej Obradović** (a belgrádi Főiskola egyik alapítója, az első szerb oktatásügyi miniszter), **Boža** és **Mihailo Grujović**, **Miljko Radonjić**, **Ivan Jugović** és mások.

A felkelés előrehaladtával szerbiaiak is érkeztek Szerémségbe és Bánátba. A felkelés 1804-es, 1806-os, 1809-es válsága, majd 1813-as veresége menekültáradatot indított errefelé. Maga **Karadorđe** is egy ideig a szerémségi Fenek-kolostorban élt. A szerbiai események hatására 1807-ben kitört az ún. *Tican-féle felkelés*, mely a nevét vezéréről, a jazaki **Todor Avramović Tican**ról kapta. Ennek a felkelésnek szociális és nemzeti követelése volt. Kiterjedt a metropolita birtokaira, a rumai és iloki uradalmakra is, és végül az osztrák katonaság verte le Bingula falunál. Ugyanebben az évben (1807) a dél-bánáti szerbek és románok is lázongani kezdtek, és júniusban kitört a felkelés Körtéden /Kruščica/. Vézerei a román **Prvu Jumanca** és **Toma Scripece**, illetve a szerb **Marijan Jovanović** és **Dimitrije Georgijević** voltak. A felkelést csírájában elfojtották, vezéreit pedig kivégezték.

2. 5. A háborús idők gazdasági jellemzői és következményei, a nemesek helyzete

A 19. század elején, a háborúskodások idején a gazdaság fellendült, de ennek a konjunktúrának ára is lett. A legnagyobb vásárló az állam volt, viszont a háborús években állandóan költségvetési hiánnyal küzdött. 1810-ben például az egész Habsburg Birodalom államadóssága az évi bevétel tizenkétszeresét tette ki. A hiányt papírpénz kibocsátásával próbálták pótolni, de az gyorsan veszített értékéből, és megjelent az infláció. A kormány 1810 és 1816 között többször devalválta a pénzt. A konjunktúrából addig hasznot húzó nemesség is kezdett veszíteni, mert az infláció az árakat is leszorította. Az 1811/12-es országgyűlésen ezért összetűzésre került sor az uralkodó és a nemesek között, mert a nemesek kétségbe vonták az uralkodónak azt a jogát, hogy az országgyűlés beleegyezése nélkül pénzt bocsásson ki. **I. Ferenc** ezért, s azért is, mert közben a bécsi udvar megerősödött, 1812 és 1825 között nem is hívta össze az országgyűlést.

A Magyar Királyság gazdasági fejlődésének kereteit a Habsburg Birodalom gazdaságpolitikája szabta meg, annak pedig három irányelve volt: az állam bevételeinek a növelése, az osztrák örökös tartományok ellátása mezőgazdasági termékekkel és ipari nyersanyaggal, továbbá az osztrák ipar védelme, azaz a tartományok ipari termékeinek monopóliumhelyzete.

2. 6. A mezőgazdaság

Az ország lakossága főleg mezőgazdasággal foglalkozott. Az, hogy az osztrák örökös tartományokban, azaz a birodalom nyugati részében megszorodott a népesség, és fejlettebb volt a gazdaság, a magyar mezőgazdaság fejlesztését és a nyersanyagtermelést is fellendítette. A keresletet főként a nagybirtokok árutermelése tudta kielégíteni, ezeknek a tulajdonosai pedig általában a nemesség felsőbb rétegeiből kerültek ki. A közepes és kisbirtokokon nagyobb arányú árutermelésre a konjunktúra előtt, a napóleoni háborúk idején csak az állam déli és középső részein volt példa (így a mai Vajdaság területének egy részén is). A mezőgazdaság a 19. század elejétől mind minőségi, mind mennyiségi szempontból fejlődött. A 19. században a mocsarak kiszárításával és erdőirtással növelték a termőföldek nagyságát. A talajművelő eszközök minősége is javult. Bizonyos korszerűsödés a birtokokat is jellemezte, de a parasztok általában még mindig fából készült eszközökkel művelték a földet.

Új növényi kultúrák jelentek meg (pl. here, lucerna). Egyre nagyobb lett a búza vetésterülete is, de ez nem az egész országban volt így, mert sok helyen a rozs volt a fő kenyérgabona. A kapás növények közül főleg a kukorica terjedt el, és az is leginkább a ruszinok és románok lakta vidékeken. A burgonyatermesztés a 18. században még állami ellenőrzés alatt állt, de a 19. század első felére elterjedt az egész országban, és hamarosan a krumpli lett az egyik alapélelmiszer. Fejlődni kezdett a dohány- és cukorrépa-termesztés is. Új termelési technológiák bevezetésével fejlődött a szőlőtermesztés és a borászat (nálunk elsősorban a Fruška gorán, Dél-Bánátban, Észak-Bácskában). Az állatok közül főleg szarvasmarhát és sertést tartottak. Ebben az időszakban kezdett jobban elterjedni az istállózat. Megkezdődött a fajtanemesítés is, főleg szarvasmarhából és lóból kezdtek újabb és újabb fajtaakat tenyészteni. Legjobban a juhtenyésztés fejlődött, ugyanis az osztrák textiliparnak sok gyapjúra volt szüksége.

2. 7. Kisipar és ipar

A mai Vajdaság térségének gazdasági fejlődéséhez a Bácskai Nagycsatorna építését (1795–1802), a meliorációs és folyószabályozási munkálatokat követően nagymértékben hozzájárult a vasútépítés is (1869–1894), a vasút ugyanis minden nagyobb vajdasági helyet összekötött Budapestevel és Béccsel, rajtuk keresztül pedig a világgal.

A mai Vajdaság területén a kisipar történelmi gyökerei igen mélyen nyúlnak vissza az időben (Újvidéken, pontosabban a Pétervárad Sáncon a 13. századig). A vásárokon a 14. századtól kezdve nemcsak kereskedők jelentek meg, hanem portékájukat áruló kisiparosok is. A törökdúlás miatt ez a vidék elnéptelenedett, és ez visszavetette a kisipar fejlődését. A városokban megjelent az ún. *török kisipar*. A török kiűzése után fokozatosan megújult a kisipar is. A szerbek, később a németek, magyarok, szlovákok, románok és ruszinok letelepítése a különböző kultúrák keveredéséhez vezetett, ez pedig befolyásolta a gazdasági viszonyokat, de a kisipar fejlődését is. A legfejlettebb kisipara Bácskának volt. A 18. század végén és a 19. század elején a legfontosabb kisipari foglalkozások a következők voltak: szabó, cipész, szűcs, kőműves stb. Ebben az időszakban a kisiparnak nagy jelentősége és fontos szerepe volt a gazdasági életben. A lakosság anyagi körülményei javultak, megnőtt az árkereslet, a kisiparosok pedig továbbfejlesztették termékeiket. A kisiparosok száma állandóan nőtt, főleg a városokban.

Habár a céhek már a középkorban megjelentek, a vajdasági városokban általában a 18. és 19. században alakultak meg. Ezek 1872-ig léteztek, amikor a *kisipari törvény* beszüntette őket. Ezután kisipari szövetkezetek és iparegyletek alakultak.

Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint Bácskában, Bánátban és Szerémségben összesen 48 005 kisipari műhely és üzlet létezett (ebbe beletartozott az építőipar és a vendéglátóipar is). E kor egyik jellegzetessége, hogy a kisipari műhelyeknek és üzleteknek csaknem 70%-a falun volt, és csak kb. 30%-a városon.

A kisipar ekkor is Bácskában volt a legfejlettebb, itt volt az összes kisipari műhely 52,4%-a a bánáti 32,4%-kal és a szerémségi 15,2%-kal szemben. A városok közül a legerősebb kisipari központ Szabadka volt 3380 műhelyével, utána következett Újvidék, Versec, Zombor, Nagybecskerek, Pancsova és Nagyikinda.

Amikor a vajdasági piacon megjelentek a gyáripari termékek, egyes kisipari ágak válságba jutottak. Kezdték tönkremenni a szűrszabók, a bocskorkészítők, a papucsosok, a cipészek, a szűcsök, de az új szakmák képviselői is megjelentek: a villanyszerelők, a mechanikusok, a lakatosok...

2. 8. Kereskedelem

A 19. század első felében a gabona- és jószágkereskedelem a mi tájainkon is fejlődött. Ebben a kereskedelmi ágban kiemelkedett Ruma, Mitrovica, Zimony, Újvidék, Zombor, Óbecse, Nagybecskerek, Nagyikinda, Versec, Apatin stb. Akkoriban a mai Vajdaság területén három szabad királyi város volt: Újvidék (ezt a státust 1748-ban szerezte), Zombor (1749-től) és Szabadka (1779-től).

Az említett kereskedelmi központok közül különösen Óbecse tűnt ki, mivel búzát szállított Pestre, onnan pedig Bécsbe. Az óbecsei búzát a 19. században a pesti és a bécsi tőzsde külön jegyezte.

A kereskedők kereskedelmi társaságokba tömörültek, s ezeknek külön kiváltságaik voltak. A folyó menti városokban kikötők épültek áruraktárakkal, a társaságoknak pedig saját kereskedelmi hajóik voltak, ami nagyban hozzájárult a bel- és külkereskedelem fejlődéséhez. Habár megjelentek a kapitalista viszonyok is, az itteni városok megmaradtak kereskedelmi,

ipari és mezőgazdasági központnak, a manufaktúra és a gyáripar pedig főleg a mezőgazdasági termékek feldolgozására szorított.

A felsorolt települések és városok, de a többiek is a 18. század második felétől nemzeti és vallási szempontból (mint ma is) nagy tarkaságot mutattak, s ez a 19. században nagyban befolyásolta gazdasági és kulturális fejlődésüket.

2. 9. A magyar társadalom főbb jellemzői

A 19. század első felében a magyar társadalomban három alapvető kategória létezett: főnemesség (arisztokrácia), közép- és kismemesség (dzsentri) és parasztság (főleg jobbágyi sorban). Új társadalmi osztályként már kezdett feltűnedezni a polgárság, de kezdetben nem voltak olyan rétegei, mint a nemességnek. A 19. század első felében a magyarországi polgárok általában idegenek voltak. Habár még csak gyermekcipőben járt, a polgárság 1848-ig bizonyos befolyásra tett szert a társadalomban. Ha a nemzetiségi viszonyokat vesszük figyelembe, a legtömegesebb a szerb polgárság volt. A forradalom előtt Magyarországon kb. 550 000 nemes élt, azaz az ország minden 24. polgára nemes volt (ennél nagyobb arányt csak a lengyel nemesség képezett hazájában). A nemesség nagyon rétegeződött. Voltak olyan nemesek, akiknek néhány ezer, sőt több tízezer hold földjük volt, de sokuknak ennél jóval kisebb volt a birtoka, egyeseknek pedig csak háztáji volt a tulajdonukban. A birtoktalan nemesek egy része idővel vagy paraszttá vagy értelmiségivé vált, sokan lettek ügyvédek, orvosok, tanítók, tanárok, hivatalnokok stb. Míg az arisztokraták főleg városban (elsősorban Pesten és Bécsben) éltek, a közép- és kismemesek általában falun laktak. Ezek a nemesek hasonlóan éltek, mint a gazdagabb polgárok vagy parasztok. A szemlélt időszakban, azaz 1848-ig az ország összlakossága 40%-kal, a városi lakosok száma 100%-kal gyarapodott, tehát a 19. század negyvenes éveinek a végéig az ország minden hetedik lakosa városban élt. A társadalom legnépesebb csoportja azonban mégis a parasztság volt, mely 1848-ig jórészt jobbágyi sorban élt. A 19. század első felében a kisszámú szerb nemesség beolvadt a magyar nemességbe, azaz rendi alapon, vallásától függetlenül elmagyarosodott. El kell mondani, hogy a szerb nemesek nemzetileg erősen kötődtek Szerbiához, viszont a nemesi renden keresztül a magyar nemzethez is. Erre a legjobb példa **Sava Tekelija**. A mai Vajdaság területén is voltak nagybirtokok. A szerb nemesség sokat adakozott a magyar katonai akadémia, a *Ludovika* számára. **Aleksandar Nako** ismert szerb nemes feleségül vett egy magyar **Festetich** grófnőt, és katolizált. Rajta kívül sok, vegyes házasságban élő szerb nemes viselt kiemelkedő méltóságot Magyarországon (**Nako, Damaskin, Čarnojević** stb.). Szerémségben nagy birtokaik voltak a **Pejačević, Marcibányi, Brunsvik, Janković, Odeskalki** családoknak. Bácskában és Bánátban szintén voltak nagy uradalmak a **Nako/Nákó, Csekonics, Kis** családok birtokában. A népesség azonban zömmel a parasztsághoz tartozott, az összlakosságnak mintegy négyötödét parasztok képezték. Közülük csak kevesen voltak szabadok. A mai Vajdaság területén a népesség zöme ehhez a társadalmi réteghez tartozott.

3. A REFORMKOR, A NEMZETI ÉBREDÉS ÉS A MŰVELŐDÉSI ÉLET

3. 1. Széchenyi István gróf és reformeszméi

A 19. század elejét Magyarországon az ország sorsával való törődés jellemezte. Az értelmiségiek és egyes arisztokraták azon gondolkodtak, hogyan válhatna Magyarország modern és perspektív állammá. Közülük is kiemelkedett egy főnemes, **Széchenyi István gróf**.

A liberális eszmék **Széchenyi István** gróf ténykedésének köszönhetően vertek gyökeret, ő ugyanis az elsők között jött rá, hogy az akkori államberendezésnek nincsenek távlatai. Műveiben (*Hitel; Világ; Stádium*) a jobbágyság és a nemesi kiváltságok (nem fizettek adót, a nemesi birtokokat nem lehetett elidegeníteni) megszüntetéséért szállt síkra, mert szerinte ezek gátolták a polgári, azaz kapitalista társadalom kiépítését. Ezenkívül sürgette Magyarország nagyobb önállóságát Bécshez viszonyítva és az infrastruktúra építését. A forradalom előtt sikerült is valamit megvalósítania elképzeléseiből. Ő irányította és pénzelte a Tisza és a Duna szabályozását, azaz hajózásra alkalmassá tételét. Az ő érdeme az is, hogy a Vaskapu-szorosban lehet hajózni (ma emléktábla őrzi emlékét a szorosban), mivel 1833-ban felrobbantatta az áthaladást gátló sziklákat. Több egyesület, társaság, takarékszövetkezet, gyár és bank alapításában vállalt kisebb vagy nagyobb részt. A harmincas évek végétől ő irányította a Budát és Pestet összekötő Lánchíd építését (1848-ban lett kész), és beocsini cementet használt. Ez volt az első állandó híd a Dunán.

Neve a további szövegben is gyakran meg fog jelenni, mert észrevételei nagyon lényegesek, javasolt intézkedései pedig kivételesen fontosak. **Kossuth Lajos Széchenyit a legnagyobb magyarnak** nevezte, habár egyes reformtételben nem értettek egyet. **Kossuth** gyorsabb reformokat akart. A konzervatív arisztokrácia Magyarország jövőjét Ausztria szigorú fennhatósága alatt képzelte el, és nem volt tudatában a gondoknak, tehát megoldásokat sem javasolt.

A 19. század első évtizedeiben a bécsi udvar több népszerűtlen rendeletet adott ki, ezért a Habsburg Birodalom keleti részének helyzete az 1790-esre kezdett emlékeztetni. A magyar nemesség egyre jobban lázadozott, a vármegyék pedig elutasították a rendeletek végrehajtását, ezért az uralkodó hosszú idő után arra kényszerült, hogy 1825-ben összehívja az országgyűlést. Ez lett az első reformországgyűlés, és két évig tartott.

3. 2. Az első magyar reformországgyűlés

Az első reformországgyűlés két fontos határozatot hozott. Az első megalapította a *Magyar Tudományos (és Művészeti) Akadémiát* (1825). Az akadémia megalapításának az ötlete már 1760-ban felmerült. **Bessenyei György** írónak egy beadványa 1781-ben eljutott **II. József** császárhoz is. Egy magyar tudós társaság alapításáról volt benne szó. A császár természetesen nem tette magáévá az ötletet, ő centralizmusra törekedett. Az Akadémia 1825-ben mégis létrejött, mintájául a Francia Akadémia szolgált, és 40 *halhatatlan* tagja volt. Az is felmerült, hogy az új akadémiát összekapcsolják a pesti egyetemmel és a *Nemzeti Múzeummal*, azzal a komoly tudományos kutatást folytató intézménnyel, amelyet 1802-ben **Széchenyi Ferenc** gróf, **Széchenyi István** gróf apja alapított. Az akadémiai alapot gróf **Széchenyi István** kezdeményezte, s egyben birtokainak egyévi bevételét ajánlotta fel, ez pedig 60 000 ezüstforintot tett ki. Ezzel a többi mágnást is adakozásra készítette, bár nem volt túl nehéz dolga, ugyanis sok nemes a liberális eszmék szellemében való változtatások híve volt. Az akadémia végül önálló tudományos intézménnyé vált, és ma is működik.

Az 1825. évi országgyűlés másik fontos döntése a társadalmi-politikai és a gazdasági rendszer megreformálására vonatkozó terv kidolgozásával volt kapcsolatos, ugyanis a politikai elit lassan belátta, hogy változásokra van szükség. Ez azonban kezdetben nem ment könnyen, mert túl sok volt a terv, és a reformintézkedésekről is megoszlottak a vélemények.

3. 3. Az 1832–1836-os országgyűlés és Kossuth Lajos fellépése

Széchenyinek a rendszert alapjaiban megváltoztató egyes elképzelései az 1832 és 1836 között megtartott országgyűlésen kezdtek valóra válni. Ez az országgyűlés tette meg az első lépéseket a jobbágyok felszabadítása felé, amikor törvényt hozott *az önkéntes örökváltságról*. Az udvar egész 1840-ig gátolta a törvény végrehajtását. Ezen az országgyűlésen jelentkeztek a nyugati politikai pártokhoz hasonlatos tömörülések, melyek követelték az egyes reformok meggyorsítását, ugyanakkor pedig a Bécestől való nagyobb függetlenséget, sőt még az országgyűlésnek felelős kormány megalakítását is emlegették, mint amilyen Angliában volt. Ezen az országgyűlésen jelent meg a kor másik nagy reformátora, **Kossuth Lajos**, aki a 19. század negyvenes éveitől fokozatosan a magyar liberális mozgalom legfőbb vezérévé vált. Ő még Széchenyinél is többet akart. **Kossuthon** kívül a liberális mozgalom vezetői **Deák Ferenc**, **báró Wesselényi Miklós** és **gróf Batthyány Lajos** voltak. Ezen az országgyűlésen jelent meg az első politikai lap, melynek egyre nőtt az olvasótábora, bár nagyon primitív technikával készült. Néhány évvel később, pontosabban 1841-től jelent meg Kossuth Lajos szerkesztésében az első modern magyar nyelvű politikai lap, a *Pesti Hírlap*, mely jelentős szerepet vállalt az ellenállási mozgalom megszervezésében és az 1848-as forradalom irányításában. A lapban megjelenő eszmék közül a legfontosabbak: a jobbágyság teljes, örökváltság nélküli eltörlése, a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség. Az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlés folytatta a reformtörvények meghozatalát, de még néhány évre volt szükség ahhoz, hogy kitörjön a forradalom, és hogy valóban elkezdődjön a gyökeres reformok végrehajtása.

3. 4. Az utolsó rendi országgyűlés Magyarországon

Az utolsó, 1847/48-ban megtartott rendi országgyűlésen megalakult az *ellenzéki párt*, és programját az *ellenzéki nyilatkozatban* tette közzé. Ezeket a követeléseket a forradalmi 1848-as év törvényesítette. A párt vezetői között, a már említett reformpolitikuskon kívül, ott volt sok arisztokrata is, pl. **Teleki, Andrássy** és **Károlyi** grófok, továbbá báró **Eötvös József**. A forradalom kitörése előtt a magyar reformmozgalomnak nagyon tarka volt a bázisa, ami azt jelenti, hogy ez nem osztályharc volt, mert a reformpártiak és a maradiak közötti határvonal a meglévő társadalmi osztályokon belül volt.

3. 5. A nemzetiségi összetétel mint a nemzeti mozgalmak kialakulásának előfeltétele

A nemzethez való tartozás tudata akkoriban kezdett fontosabbá válni, mint a bizonyos osztályhoz, rendhez, valláshoz, helyhez stb. való tartozás. Abban az időben Magyarországon sokféle nemzet élt. A népszámlálás szerint a magyarok száma kb. 4 800 000 (38%), a románoké kb. 2 200 000 (17%), a szlovákoké kb. 1 700 000 (13%), a németeké kb. 1 270 000 (9,8%), a szerbeké kb. 1 250 000 (9,7%, de a statisztikusok ide sorolták a bunyevácokat is mint katolikus szerbeket). A horvátok számát 900 000-re (7%) becsülték, a ruszinokét kb. 440 000-re (3,5%), a zsidók száma pedig a 19. század első felének vége felé kb. 240 000 (kb. 2%) volt. A többi kisebb etnikai csoport (szlovénok, bolgárok, görögök, örmények, franciák stb.) együttesen nem tette ki az összlakosságnak még a 0,5%-át sem. A nemzetiségek nemzeti megújódása a magyar nemzeti megújódással párhuzamosan haladt. Ugyanakkor az egyes nemzetiségek és a magyar nemzet nemzeti megújódása között volt némi időbeli eltolódás is attól függően, hogy milyen fejlettségi fokra jutott egy-egy nemzetiség, azaz milyen volt a belső társadalmi struktúrája. Csak a magyar és a horvát (illír) mozgalom között nem volt nagyobb különbség, mivel a társadalmuk hasonló szerkezetű volt. A horvátoknak ugyanis

(habár kisebb mértékben) megvolt a teljes társadalmi szerkezetük a jobbágyoktól az értelmiségen át a nemességig, mint a magyaroknak.

3. 6. A németek, románok, szlovákok, ruszinok és szerbek nemzeti öntudatra ébredése

A nemzeti öntudatra ébredés a 19. század első felében elérte a nemzetiségeket, azaz a nem magyar nemzeteket is. A magyarországi német etnikai közösség polgári társadalom jellegű volt. A szászok (erdélyi németek) és a Magyarország más részein, illetve a mi tájainkon élő németek abban különböztek, hogy viszonylag zárt közösséget alkottak, polgári jogaik pedig a korábbi századokban kapott kiváltságokon alapultak.

A románok, szerbek, szlovákok és ruszinok felsőbb társadalmi rétegei, azaz nemesei rendi kiváltságaik alapján jórészt beolvadtak a magyar nemességbe. E nemzeti társadalmak zömét a parasztok, a jobbágyok és a vagyontalan polgárok képezték. A szerbek és a románok között sok volt a szabad paraszt (főleg a határőrvidéken). A nemzeti eszme terjesztésében a szerbek között kiemelkedő szerep jutott a kereskedőknek, akik közül gazdasági erejük és befolyásuk alapján többen a társadalom felső köreihez tartoztak még a magyarokhoz viszonyítva is, mivel a magyarországi szerb polgárok voltak a legöntudatosabbak nemzeti hovatartozás terén a többi nemzeti közösség polgáraihoz viszonyítva.

3. 7. A papság és az értelmiség szerepe a szerbek, románok, szlovákok és ruszinok nemzeti öntudatra ébredésében

A felvilágosodás terjesztésében minden nemzeti közösség keretében nagy szerepet játszott az értelmiség, különösen a papok és a tanítók, mert ha számuk nem is volt nagy, a befolyásuk jelentős volt. A papság szerepe és befolyása az ortodox népeknél (pl. a szerbeknél), különösen a nemzeti öntudatra ébredés kezdetén, döntő jelentőségű volt. Ha a románokról van szó, náluk a görög katolikus egyház játszott hasonló szerepet, mert bizonyos értelemben ez volt a nemzeti egyházuk. A nemzetiségek esetében az értelmiségiek voltak azok, akik a népet nemzeti öntudatra kezdték ébreszteni, és tudatosítani, hogy más nemzethez tartoznak, nem a magyar politikai nemzethez. A nemzetté válás első és legfontosabb eszköze Herder és Schiller német filozófus, illetve irodalmár szerint a nyelv. A szemlélt időszak elején (a 18. és a 19. század fordulóján) egyik említett nemzetiségnek sem volt saját nyelve. A szlovákok, főként az evangélikus vallásúak pl. saját nyelvükként a középkori cseh nyelvet használták, a katolikus szlovákok pedig több nyelvjárást beszéltek. A szerbek akkor az ószláv (staroslovenski) nyelvet használták, amely nagyon hasonlított az oroszhoz. A román görög katolikus papok voltak az elsők, akik már a 18. század végén a népnyelvet használták szertartásaikban, és ezt a nyelvet akarták az irodalom nyelvévé tenni.

Az irodalmi nyelv megteremtésekor a szlovákok közül a legtöbb érdemet **Ľudevít Štúr** és **Ján Kollár** szerezte, akik a középszlovák nyelvet tették meg irodalmi nyelvnek. A mai Vajdaság területén a 19. század első felében a szlovák központok Bácskában Bácspetróc /Bački Petrovac/, Bánátban Antalfalva /Kovačica/ és Szerémségben Pazova voltak. A 19. század elején a papok és a tanítók közül kikerülő értelmiségieknek köszönhetően a vajdasági szlovákok között is megjelenik az irodalom. Egy dunagálosi /Gložan/ evangélikus pap, **Juraj Rohoň** 1802-ben közzétette első szlovák nyelvű könyvét *Kratochvylne piesne pre mladež rolnicku* (Rövid versek a paraszt ifjúság számára). Az egyházközségek által működtetett iskolák és elsősorban a Szlovákiából érkező agilis tanítók révén a szlovákok nemzeti identitása megmaradt. A pazovai tanító, **Ján Kutlik** különösen agilis volt. A **Kutlik** család egyébként a szerb történelemben is beírta a nevét, ugyanis **Ciril Kutlik** alapította a Szerb

Festőiskolát Belgrádban. Az értelmiségieknek és a Szlovákiából érkező papoknak köszönhetően a szlovákok fennmaradtak a nehéz időkben is. Akkoriban kezdett a vajdasági szlovák értelmiség is kialakulni, egyik első képviselőjük **Ján Blazy**, aki Selmecebányán /Banská Štiavnica, Szlovákia/ tanult. A tanítóképző elvégzése után Verbászon dolgozott, és megalapította a gimnáziumot.

Tájainkon a legtöbb román Bánátban, és közülük is sok a határőrvidék bánáti részén élt. A román társadalomban kevés volt a nemes és az értelmiségi. A bánáti szerbek vallási szempontból a karlócai metropolita fennhatósága alá tartoztak. Egy ideig a karlócai metropolita volt még az erdélyi románok egyházfője is. Ez magában hordozta az asszimilálás veszélyét, és *kiélezhette* a két nép viszonyát, de erre nem került sor, ugyanis 1864-ben megalakult az önálló román ortodox püspökség is.

A ruszinok a 18. század folyamán költöztek a mai Vajdaság területére. Főleg kamarabirtokokra jöttek, és csak a 19. század elejétől kezdtek a bácskai és az akkori Magyarország északkeleti részén élő ruszinok szerémségi hűbértokokra is költözni. A többi nemzetiséghez viszonyítva az ő nemességük szinte teljesen elmagyarosodott. Vallásukat tekintve a ruszinok jórészt görög katolikusok voltak. A mai Vajdaság területén a ruszinok központjai letelepedésüktől kezdve Bácskeresztúr /Ruski Krstur/, Sajkásgyörgye /Đurđevo/ és Kucora (Bácskában), továbbá Újvidék környéke, Szerémségben viszont a legtöbben Siden éltek.

A 19. század elejétől sok bácskai ruszin család költözött Szerémségbe: Sidbe, a kőrösi /Križevci, Horvátország/ püspökség uradalmára (1803), Berkaszovóba (1810) és Bacsincéba (1834).

A 19. század közepén Északkelet-Magyarországról, Bártfa /Bardejov, ma Szlovákia/ környékéről újabb ruszin hullám érkezett Szerémségbe, és Mitrovicán, illetve környékén telepedett meg. Később, a 19. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben Északkelet-Magyarországról és Galíciából megérkezik a Délvidékre a harmadik ruszin hullám is, és Bikićben és Privina Glavában telepedik le.

A 19. század első felében Keresztúrról és Kucoráról sok ruszin család telepedett át a Sajkásvidékre, de csak a hetvenes években kezdtek tömegesen költözni Sajkásgyörgyére /Đurđevo/, és valamivel kisebb mértékben Boldogasszonyfalvára /Gospođinci/. Sajkásrgyörgyén ma is élnek.

Az 1848/49-es forradalom után kezdtek a kucorai és keresztúri ruszinok Verbászra költözni.

Azokban a helységekben, amelyekben a 19. század folyamán telepet hoztak létre, a ruszinok parókiát alapítottak, s ennek keretében működött egyházi iskolájuk. Ily módon még a viszonylag kis ruszin közösségek is megőrizhették nemzeti identitásukat még ott is, ahol más nemzetiségű és más vallású népekkel éltek együtt.

Az 1848/49-es forradalom idején a bácskai ruszin papok az összes bácskai ruszin nevében megfogalmazták nemzeti és egyházi követeléseiket, melyek közül kiemelkedik a ruszin anyanyelv megőrzése és a ruszin értelmiség anyanyelvi képzése.

A bácskai és a szerémségi ruszinok a 19. század hetvenes éveitől szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a galíciai ruszinokkal/ukránokkal. Galíciából újságok, folyóiratok, könyvek érkeztek. Bácskeresztúron és Kucorán létrejöttek az első olvasóköri körök, amelyek felnőttképzést is szerveztek. Ekkor kezdődött meg a ruszinok kulturális és nemzeti öntudatra ébredése, mely a két világháború között folytatódott.

A kiemelkedő ukrán etnográfus és folklorista, **Volodimir Hnatjuk** 1897-ben etnográfiai feljegyzéseket készített a bácskeresztúri és kucorai ruszinokról, és a ruszin szóbeli népköltészet számos termékét jegyezte fel. Gyűjtését öt nagy kötetben adta közre, ezért **Hnatjuk** tevékenysége a ruszinok szempontjából összehasonlítható azzal, amit **Vuk Karadžić** a szerbekért tett.

A románok eredetével az elsők között foglalkozott **Gheorge Sincai. Ján Kollár** a *Slávy dcéra (A dicsőség lánya)* című szonetteciklusában a szlovákok dicső múltját énekelte meg, hogy nemzeti öntudatra ébressze őket. **Jovan Rajić**, a kaboli /Kovilj/ kolostor apátja a szerbekenél játszott hasonló szerepet. Ő nemcsak a szerb, hanem a többi szláv nép történetét is megírta. Mindezeknek a műveknek volt ugyan tudományos alapjuk, de a romantika szellemében születtek. A 19. század első felében a nemzeti öntudatra ébredéssel párhuzamosan megkezdődött a magyar kulturális elit együttműködése más népek kulturális elitjével. Jelentős volt **Kazinczy Ferencnek**, a magyar írónak és nyelvreformátornak **Lukijan Mušickival** és **Vitkovics Mihállyal**, illetve valamivel később **Jakov Ignjatovićnak** **Petőfi Sándorral** való együttműködése. Különösen jó volt **Jókai Mór** és **Antonije Hadžić**, politikai téren pedig **Széchenyi István** gróf és **Ján Kollár** együttműködése.

3. 8. A horvát illírismus

A horvátok első nyelvreformját a 19. század harmincas éveiben **Ljudevit Gaj** vitte végbe, aki ezzel együtt az illírismus mozgalmát is elindította. **Gaj** a délszláv népek kulturális és politikai egységének a híve volt. Szerinte az *illír* elnevezés alkalmas lehetett volna a délszlávok egymáshoz közelítésére, mivel minden délszláv népet az illírek leszármazottainak tekintett. Munkatársaival hatalmas ütemben dolgozott a horvát irodalmi nyelv megteremtésén, melyet összdélszláv nyelvnek tartottak. A horvátok Magyarországon belül kedvező politikai helyzetben voltak, mivel az összes nép és nemzetiség közül egyedül nekik volt évszázadokon át szavatolt területi autonómiájuk. Volt száboruk és közigazgatási apparátusuk, voltak vármegyéik és képviselőik a magyar országgyűlésben. Ezért is jelentkezett náluk először az az eszme, hogy önállósulniuk kellene a Szent István koronája alá tartozó országok keretében. Ezt az eszmét kezdetben a többi délszláv nemzettel közösen akarták valóra váltani. Az első ilyen, a politikai kérdéseken kívül társadalmi-gazdasági kérdésekkel is foglalkozó politikai programok egyike **Janko Drašković** horvát gróf *Disertacija* című műve volt 1832-ben.

3. 9. A romák a *hosszú* 19. században

A román fejedelemségekből Magyarországra érkező romák a *hosszú* 19. században a helyi lakosság számára szükséges kisiparral foglalkoztak. Magyarország nádora, **I. (Habsburg) József** főherceg becsülte őket, gyakran volt együtt velük, tanulmányozta nyelvüket és szokásaikat. A roma zenészek nagy becsben álltak, és alkotásra ihlették a zeneszerzőket, pl. **Liszt Ferencet**. Általában kávéházakban muzsikáltak. A legismertebb **Dankó Pista** volt.

3. 10. A szerb nyelv reformja, **Vuk Stefanović Karadžić**

A szerb nyelvet **Vuk Stefanović Karadžić** reformálta meg. Az egyház, de részben a polgárság konzervativizmusa, az egyházi és az ószláv nyelvhez való ragaszkodás miatt a nép lassan fogadta el a népnyelvet irodalmi nyelvként, de a 19. század első felének végéig mégis a népnyelv győzedelmeskedett. Ekkor kezdődött a szerb kulturális intézmények alapítása is. **Georgije Magarašević** újvidéki tanár 1824-ben elindította a Szerb Matica ma is megjelenő *évkönyvét (Letopis Matice srpske)* – ez Európa egyik legrégebbi szakfolyóirata.

3. 11. A szerb kultúra fejlődése Magyarországon, a Szerb Matica és a Tekelijanum

A 19. század első felében a szerbek kulturális központjai Pest és Buda voltak. Pesten 1812-ben először vitték színre magyar nyelven **Balogh István** színésznek és írónak az első szerb felkelés vezérééről, **Karadordéről** szóló drámáját.

Pesten alakult meg 1826-ban a *Szerb Matica* is (akadémiához hasonló tudományos és művelődési intézmény), mely akkoriban a szerbek legjelentősebb kulturális intézménye volt, de ma is a legjelentősebbek közé tartozik. A *Szerb Matica* első elnöke **Jovan Hadžić** volt, a *Letopis Matice srpske* szerkesztői pedig **Georgije Magarašević** (1825–1830), **Jovan Hadžić** (1830–1831), **Pavle Stamatović** (1831–1832), **Teodor Pavlović** (1832–1841), **Jovan Subotić** (1841–1848)... voltak. **Sava Tekelija** szerb nemes 1838-ban alapítványt adott a Szerb Maticának, hogy hozzon létre alapot a szegény szerb gyermekek taníttatására. Ez az intézmény a *Tekelijanum* nevet kapta, ma is Pesten található, és az újvidéki *Szerb Matica* igazgatása alá tartozik. A szerb diákok számára létesített első alapítvány 1794-ben *Stepindarius Servickianus* néven jött létre, a Thesszaloniké környéről származó örmény-görög-szerb **Đurković-Servicki** család alapította. A család feje, **Marko Đurković** a tehetséges diákok számára 30 000 forintos alapítványt hozott létre. Ennek az alapítványnak az eszközeit vette igénybe tanulmányai során **Lukijan Mušicki** is, aki később a Fruška gora-i Šišatovac-kolostor apátja lett. Ezt az alapítványt csak **Sava Tekelija** adománya szárnyalta túl, ő ugyanis 1838-ban 100 000 forintot adott erre a célra.

A *Tekelijanum* a Pesten tanuló szerbeket segítette. A **Jovan Hadžić** által 1826-ban alapított első állandó szerb könyvtár székhelye is a *Tekelijanumban* volt. 1832-től az Orosz Akadémia rendszeresen cserélt könyveket a *Szerb Matica* könyvtárával. Az első nagyobb könyvgyűjteményeket **Platon Atanacković** püspök és **Sava Tekelija** adományozta a könyvtárnak, majd példájukat követte **Teodor Pavlović**, **Vuk Karadžić**, **II. Petar Petrović Njegoš**, **Jovan Subotić**, **Ján Kollár**... is. Az 1848/49-es forradalom idején a könyvtár és az alapítvány nem működött. A könyvtár a *Szerb Maticával* együtt 1864-ben Újvidékre költözött. Az 1838 és 1878 közötti időszakban a *Tekelijanumot* a *Szerb Matica* igazgatta, utána a pesti szerb pravoszláv egyházközség. A *Szerb Matica* épülete ma is látható Pest központjában, a Veress Pálné utcában. A *Tekelijanumban* szervezték meg a szerb egyetemi hallgatók irodalmi estjeit. Ott indította el 1866-ban **Svetozar Miletić** a *Zastava* című lapot, a magyarországi szerbek legjelentősebb lapját. A lap szerkesztősége egy év múlva átköltözött Újvidékre. A *Szerb Matica* könyvtára a két világháború között, de azóta is tudományos és közkönyvtárként működött, működik. 1948-ban Vajdaság központi (törzs)könyvtára lett.

A *Szerb Matica* a jelenlegi épületét Újvidék várostól kapta századik születésnapjára, 1926-ban. A szerbek kulturális fejlődése szempontjából jelentős volt még a *szerb gimnázium*, amelyet 1791-ben alapítottak Karlócán /Sremski Karlovci/ és az *Újvidéki Gimnázium* (a mai *Jovan Jovanović Zmaj Gimnázium*), amelyet 1810-ben alapítottak, s melynek működésére **Sava Vuković** (**Vukovics Sebő**) jelentős összeget adott. Ezeknek az intézményeknek a jeles igazgatói és tanárai **Pavel Jozef Šafárik**, **Milovan Vidaković**, **Jovan Hadžić**, **Đorđe Natošević** stb. voltak. Ezeken az újvidéki intézményeken kívül a mai Vajdaság területén voltak más olyan városok is, amelyekben szerb és vegyes nemzetiségű társaságok, olvasóköri, színtársulatok stb. működtek. A 19. század első felében a művészetben és az irodalomban kiemelkedőt alkotott **Konstantin Danil**, **Arsa Teodorović**, **Nikola Aleksić** (festészet), **Lukijan Mušicki**, **Jovan Sterija Popović**, **Branko Radičević** (irodalom) stb. A népnyelv szerb irodalmi nyelvként való elismertetéséért vívott harcban kitűnt **Đura Daničić** szerb filológus is, aki 1847-ben elfogadta Vuk reformjait.

3. 12. A kulturális fejlődés és az iskolarendszer javítása

Az 1790 és 1848 közötti időszakban minden társadalmi réteg kulturális szintje emelkedett. Ez az 1777. évi iskolareformnak volt köszönhető, amikor **Mária Terézia** kiadta rendeleteit (*Ratio Educationis*) az alsó fokú népiskolák kötelező alapításáról. Ennek alapján az iskolarendszer egyre fejlődött. A szemlélt ötven-egynéhány évben a tanítók, tanárok száma 150%-kal emelkedett, az ország fejlettebb részeiben (különösen a központi és a nyugati részeken) javult az oktatás minősége is. Ekkor alakultak az első középiskolák, azaz gimnáziumok is. Magyarországon (beleértve a mai Vajdaság területét is) 1846-ban 102 gimnázium volt, Erdélyben pedig 20. A 19. század harmincas éveiben Magyarországon 20–22 ezer diák járt gimnáziumba. 1844-ig a gimnáziumok tannyelve a latin volt, majd általában a magyar váltotta fel (törvény szerint), de voltak más tannyelvű gimnáziumok is (pl. Karlócán, Újvidéken stb.). Volt néhány egyetem, pl. Pesten, néhány akadémia és protestáns kollégium – líceum is.

3. 13. Fejezetvégi következtetések

A fejezet végén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyarországi népek és nemzetiségek nemzeti öntudatra ébredése a 19. század első felében kezdődött. A nemzeti társadalmak nem egyformán voltak fejlettek, és helyzetük sem volt azonos az akkor még feudális társadalomban. Egyes nemzetiségekben csak akkor indult meg a rétegződés és azoknak az osztályoknak a kialakulása, amelyek majd komoly harcot indítanak a nemzeti identitás megőrzése érdekében (szlovákok, ruszinok, románok), mások viszont korábbi kiváltságaik alapján (horvátok, szerbek, németek) már politikai követelésekkel állhattak elő. A magyarországi nemzetiségek nemzeti mozgalma a 19. század első felében jórészt csak a kultúrára terjedt ki.

4. A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC MAGYARORSZÁGON (1848/49)

Magyarország jövőjéről volt néhány elképzelés. A nemesek egy része a régi berendezés híve volt, a másik része pedig gyökeres társadalmi-gazdasági változásokat szorgalmazott. Azt viszont, hogy milyen mélyeknek és milyen gyorsaknak kell lenniük a változásoknak, sokan másként látták. **Széchenyi** a mérsékelt és lassú változások híve volt, **Kossuth Lajos** és báró **Eötvös József** viszont sürgették a változásokat. A kor politikusai és gondolkodói számára a nemzet és a nemzeti öntudat létrehozása volt az egyik legfontosabb kérdés mind Magyarországon, mind egész Európában.

4. 1. Az 1848/49-es forradalmak kezdete Európában

Az 1847-es év vége és az 1848-as év eleje egész Európát lázba hozta. Már 1848 elején megkezdődött a forradalom Szicíliában, majd Franciaországban. A forradalmi hullám közeledett Közép-Európa felé, és márciusban elérte a Habsburg Birodalom határait is. Ennek hatására felgyorsultak az utolsó rendi országgyűlés előkészületei is. A magyar ellenzék legagilisabb vezére, **Kossuth Lajos** már 1848. március 3-án figyelmeztette országgyűlési képviselőtársait, hogy az országgyűlés nem oszolhat fel addig, amíg a nép várta törvényeket el nem fogadják.

4. 2. A bécsi forradalom

Bécsben 1848. március 13-án kitört a forradalom. Másnap a magyar országgyűlés küldöttsége Bécsbe indult, hogy követelje az uralkodótól az első felelős magyar kormány kinevezését. A küldöttségben **Széchenyi István gróf, Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Szentkirályi Móric** és **Szemere Bertalan** kapott helyet. A bécsi nép nagy lelkesedéssel fogadta a delegációt, különösen **Kossuthot**, mert hálásak voltak neki azért, hogy parlamenti felszólalásában alkotmányt követelt a birodalom nyugati részeinek is. A bécsi forradalom híre március 14-én érkezett meg Pestre. A *Fiatal Magyarország* nevű szervezetben tömörült forradalmi ifjúság vezetői, az akkor már ismert fiatal értelmiségiek, **Petőfi Sándor, Jókai Mór** és **Vasvári Pál** cselekvésre szánták el magukat.

4. 3. A forradalomtól a szabadságharcig

A magyarországi forradalomnak kettős célja volt: polgári és nemzeti. A polgári célokban egyetérthettek a különféle nemzetek, de mindannyiuknak voltak saját nemzeti céljaik is. Ezért a magyarországi forradalom összetett jelenség. Részvevői közül egyeseket inkább a közös célok, másokat inkább a nemzeti célok vezéreltek.

4. 4. A pesti forradalom, dicső kezdet vérontás nélkül, az első felelős magyar kormány

Pesten a forradalom 1848. március 15-én kezdődött, amikor az ifjúság vezetői az ismert *Pilvax* kávéházból a pesti egyetem hallgatóinak támogatásával a *Landerer-Heckenast nyomda* felé indultak, és röplap formájában kinyomtatták 12 pontos követeléseiket. Ehhez nem kérték a cenzúra jóváhagyását, ezért ezt a napot tekintik a magyar szabad sajtó születésének. A 12 pontban foglalt követelés a következő: 1) sajtószabadság és a cenzúra eltörlése; 2) az országgyűlésnek felelős magyar minisztérium felállítása Pesten; 3) évenkénti országgyűlés Pesten; 4) törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben; 5) nemzeti őrsereg (hadsereg); 6) közös teherviselés; 7) az úrbéri viszonyok megszüntetése; 8) esküdtszék; 9) Nemzeti Bank; 10) a katonaság esküdjék meg az alkotmányra, a magyar katonákat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el; 11) a politikai státusfogyók szabadon bocsátása; 12) unió, vagyis Erdély egyesítése Magyarországgal. A *márciusi ifjak* e követeléseit jórészt megegyeztek a reformellenzéknek az országgyűlés ülésén kifejtett követeléseivel.

A forradalmárokhoz csatlakozó nép mind a 12 pontot elfogadta. Úgy döntöttek, hogy a programot Pest városi tanácsa elé terjesztik elfogadása végett. A forradalmárok között volt Pest vármegye és a városi tanács néhány tisztségviselője is, pl. **Nyári Pál, Klauzál Gábor** stb. Küldöttség ment a budai Helytartótanácsához is. A hatalom zavarban volt. A küldöttséget a Helytartótanács alelnöke, **Zichy Ferenc** fogadta. Aznap megszűnt a cenzúra, a Helytartótanács megígérte, hogy a katonaság nem fog beavatkozni, szabadon engedték a politikai foglyokat is. A pesti forradalom hírére a bécsi udvar is felkapta a fejét. Háromnapi tanácstalanság után az uralkodó, **V. Ferdinánd Batthyány Lajost** kinevezte az első felelős kormány elnökévé. Az országgyűlés Pozsonyban /Bratislava/ sietősen hozzálátott az új törvények megalkotásához. A munka 1848. április 11-én fejeződött be, és az uralkodó megerősítette a törvényeket, melyek megváltoztatták az ország politikai és társadalmi berendezését. Aznap az első felelős magyar kormány is letette az esküt az uralkodó előtt, és székhelyét hamarosan Pestre helyezte át.

4. 5. A szerb értelmiségiek követelései és az első zavargások

Az 1848/49-es forradalom megzavarta Szerémség, Bácska és Bánát nyugalma is. A szerbek *Velika buna* néven emlegették, és határkönek tekintették, amely az időt a *nagy felkelés* előttre és utánra osztotta.

A pesti szerb értelmiségiek egy csoportja (**Jakov Ignjatović, Jovan Đorđević, Đorđe Stojaković, Jovan Subotić, Isidor Nikolić, Lazar Marković** stb.) március 17-étől 19-éig 17 pontban megfogalmazta a szerbek követeléseit, és ez lett az első szerb program a forradalom alatt. A pesti zavargások március végén és április elején átterjedtek Szerémségbe, Bánátba és Bácskába is. Zimonyban és Pancsován március 22-én, Mitrovicán március végén kezdett a nép mozgolódni. Karlócán április 2-án, majd Újvidéken is voltak zavargások. A tüzet neves ifjak szították: Nagybecskerekén és a nagybecskereki uradalmi kerületben **Đorđe Radak**, a Sajkásvidéken **Svetozar Miletić**, Törökbecsén **Mija Vlaškalić**, Zomborban és Szabadkán **Bogoboj Atanacković**. Ezek a zavargások szociális jellegűek voltak, a gazdagok ellen, a hűbériség megszüntetésére irányultak. A szerb követeléseknek hamarosan nemzeti színezetük is lett. A szerb nép vezetősége konzervatív volt, és a konzervatív áramlat élén a karlócai metropolita, **Josif Rajačić** állt, aki az osztrák udvar hűségese híve volt. A konzervatív áramlat úgy tartotta, hogy a szerb nemzeti jogok csakis a magyar forradalmi vezetőséggel való szembeszegülés révén, a Habsburg-ház segítségével érvényesíthetők. A magyar forradalom irányítását átvette a középnemesség, amely az *egységes magyar politikai nemzet* elvét vallotta, ez pedig a szerb koncepcióval való összeütközést jelentette.

Habár kisebbségben voltak, nem minden szerb ítélte el a magyarok forradalmát. Közülük is kiemelkedik **Jovan Damjanić/Damjanich János**, akit a magyar honvéd sereg tábornokaként Aradon kivégeztek és a bajsai **Josif Zako** őrnagy. Ők mindvégig híven szolgálták a forradalom ügyét, míg a **Rajačić** vezette szerbeket a bécsi udvar saját érdekei szerint kihasználta.

4. 6. A vajdasági szerbek küldöttsége Pozsonyban

Az újvidéki szerbség a szerbek követeléseit a **Đorđe Stratimirović** és **Aleksandar Kostić** vezette küldöttséggel küldte el a pozsonyi országgyűlésbe. A követelések miatt hamarosan heves vita tört ki a delegáció tagjai és **Kossuth** között. Április végén a magyar kormány **Csernojevics Arzén** leszármazottját, **Petar Čarnojevićot**, a temesi ispánt királyi biztossá nevezte ki, és meghatalmazta a bácskai és bánáti lázadás elfojtására.

4. 7. A májusi gyűlés és a Szerb Vajdaság

Május 13-a és 15-e között Karlócán sor került az ún. *májusi gyűlésre*. Ezen pátriárkává **Rajačić** metropolitát, vajdává **Stevan Šupljikac** határőr ezredest nevezték ki. A gyűlés létrehozta a Főbizottságot, és az élére **Đorđe Stratimirovićot** állította, majd megalakította a körzeti bizottságokat és albizottságokat. A gyűlés kikiáltotta a *Szerb Vajdaságot* is, és politikai szövetséget kötött a Horvát, Szlavón és Dalmát Háromegegy Királysággal. A gyűlés elismerte a *vlach nép önállóságát*. A gyűlés határozataival egy küldöttség az uralkodót és a zágrábi horvát szabort, egy másik pedig a prágai szláv kongresszust ismertette meg.

4. 8. A fegyveres összecsapások kezdete

1848 tavaszától őszeig a horvátok, a szerbek és részben az erdélyi románok mozgalma is megerősödött. A *horvát kérdés* megoldásának mind Bécs, mind Pest nagy figyelmet szentelt. A bécsi udvar meggátolta a magyar kormánynak azt az elképzelését, hogy a Háromegegy Királyság jogait Magyarország keretein belül kibővíti, és március 23-án kinevezte horvát bánná az udvar bizalmi emberét, a péterváradi születésű **Josip Jelačićot**, aki megtett mindent, hogy megszakítsa Horvátország és Magyarország kapcsolatát, és Horvátországot a bécsi udvar erős támaszává változtassa. Amikor a magyar kormány 1848. augusztus 27-én elismerte Horvátország teljes autonómiáját, kész volt arra, hogy az udvar utasításainak megfelelően Magyarország ellen indítsa seregeit. Nem minden horvát és szerb volt azonos véleményen a forradalommal kapcsolatban, pl. a horvát **Antun Josipović** és a szerb **Jakov Ignjatović** a magyar forradalmat pártolta.

A szerb mozgalom előbb került fegyveres összetűzésbe a magyarokkal, mint a horvát. Már 1848 júniusában komoly fegyveres összecsapásokra került sor, amikor a péterváradi helyőrség parancsnoka, **Hrabovszky János** tábornok kiadta a parancsot katonáinak, hogy verjék le a szerb mozgalmat.

4. 9. A nemzetiségek az 1848/49-es forradalomban

A román mozgalom már márciusban fenntartásokkal fogadta a márciusban, majd az áprilisban bekövetkezett változásokat. A románok követelték, hogy őket is ismerjék el nemzetnek. Az 1848 májusában Balázsfalván /Blaj, Románia/ megtartott nagygyűlésen külön autonóm területet követeltek, és nem állt tőlük messze a fegyveres felkelés ötlete sem. Erre is számíthattak, mert voltak jól kiképzett és jól felfegyverzett román határőrezredek. A román mozgalom végül szeptemberben szánta el magát a fegyveres felkelésre, amikor szintén Balázsfalván megtartotta második nagygyűlését. A bánáti románok közel álltak a magyar forradalmi mozgalomhoz, és a lugosi /Lugoj, Románia/ gyűlésen az volt az egyik fő követelésük, hogy ne a karlócai metropolita fennhatósága alá tartozzanak, hanem legyen külön román ortodox egyházi szervezetük.

A szlovák mozgalom élén kevés értelmiségi állt, s nekik nem sikerült nagyobb tömegeket mozgósítaniuk. A liptószentmiklóson /Liptovský Mikuláš, Szlovákia/ megtartott májusi gyűlés elfogadta a követelések 14 pontját (a nép önállósága, a szlovák mint hivatalos nyelv, általános választójog, az úrbéri viszonyok megszüntetése stb.), de a magyar kormány elutasította ezeket a követeléseket, és Szlovákiában rendkívüli állapotot hirdetett. A forradalom vezérei, Hurban, Štúr és Hodža ellen elfogatóparancsot adott ki. A szlovák mozgalom képviselői részt vettek a prágai szláv kongresszuson is, és később egy önkéntes alakulatot szerveztek. A szlovák mozgalom a forradalom végéig kitartott 14 pontos követelése mellett. Miután a mai Szlovákia területén néhány csata sikertelenül végződött, a szlovák katonákat osztrák parancsnoklás alatt a magyarok ellen vezényelték. Az evangélikus egyháznak köszönhetően kapcsolat jött létre a szlovákiai forradalmárok és a vajdasági szerbek között. A forradalom ideje alatt intenzíven együtt is működtek, amikor a szlovák forradalom vezére, Hurban (akinek a fia 1875-ben pap lett Pazován) Szerbiában tartózkodott, hogy fegyvert és lőszert kérjen. Miután visszatért Pazovára, szervezett egy önkéntes lovasosztagot mintegy 100 szlovákból, és később Karlócára vezette őket. Ebben az akcióban vele együtt részt vett az aradači /Aradac?/ Branislav Abafi is, aki a forradalom alatt az ún. szlovák gárda egyik parancsnoka volt, majd az aradači evangélikus templom papja lett.

Az 1848/49-es forradalom idején a román muzsikusként jelentek meg, segítették a honvédek regrutálását, és ezzel járultak hozzá a magyarok forradalmához. Mások az

ágyúöntésben segédkeztek a magyar honvédeknek. **Kossuth** főhadnagyi rangra emelte **Sárközi Ferencet**.

A magyar forradalom vezérei nem voltak egységes állásponton a nemzetiségi mozgalmakkal kapcsolatban. Egyesek tárgyalni szerettek volna a nemzetiségek képviselőivel, hogy megnyerjék őket a forradalom ügyének, mások hajthatatlanok maradtak. Amikor a vezérek többsége hajlandónak mutatkozott volna a tárgyalásokra és az együttműködésre, már késő volt.

5. HÁBORÚ MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A FÜGGETLENSÉG KIKIÁLTÁSA ÉS A BUKÁS

5. 1. A forradalom és a nemzetiségi kérdés

A 19. századi Európa nem gondolkozott a nemzetiségekről. Ellenkezőleg, a politikai elit azzal volt elfoglalva, hogy megteremtse az egységes nemzeteket. Ezek az eszmék Nyugat-Európából eljutottak a kontinens középső és keleti részeire is.

A magyarországi polgári változásoknak szembe kellett nézniük a Habsburg udvar abszolutista törekvéseivel és ellenállásával, de a Magyarországon élő egyes nem magyar népek követeléseivel is. A magyar forradalom ezért kénytelen volt két fronton harcolni. A vajdasági szerbek saját nemzeti érdekeik miatt és azért fordultak szembe a magyar forradalommal, mert követeléseik nem találtak meghallgatásra, de a pátriárka is Bécshez húzott. Ha azonban a magyar forradalom vezetősége és a nemzetiségi mozgalmak vezetősége között meglelt volna a megértés, nem kerülhetett volna sor ilyen véres és komoly összetűzésre.

5. 2. Az osztrák udvar tervei a magyar forradalom letörésére és a támadás

Az udvar a nyár végéig eldöntötte, hogy fegyverrel fog beavatkozni a magyar forradalom ellen. Fő „ütőkártyája” **Jelačić** bán volt, aki 1848. szeptember 11-én átlépte csapataival a magyar határt, és Pestnek vette az irányt, ahol újabb tüntetések kezdődtek. **Batthyány Lajos** kormányfő lemondott. Hamarosan új forradalmi kormány alakult, az Országos Honvédelmi Bizottmány, melynek élén **Kossuth Lajos** állt. Megkezdődtek az előkészületek az ország védelmére, új katonai egységek alakultak.

5. 3. A forradalmi sereg első győzelmei és a hadiszerencse megfordulása

Az első csatákra az ország nyugati részén, Pákozd és Ozora helységeknél került sor szeptember végén és október elején.

Arra a hírré, hogy a magyar forradalmi hadsereg sikereket arat, és kiűzte a császári sereget Magyarországról, Bécsben október 6-án újabb felkelés kezdődött. Az, hogy a magyar katonaság parancsnokai halogatták a bécsiek megsegítését, végzetesnek bizonyult, mert a magyar sereg október 30-án Bécs közelében, Schwechatnál vereséget szenvedett.

5. 4. Az új császár és a Habsburgok új sikerei

1848 vége felé a Habsburg Birodalom élén is változásra került sor. Az udvari kamarilla menesztette az addigi uralkodót, **V. Ferdinándot**, és helyébe a 18 éves **Ferenc Józsefet** állította. A harcok több fronton is folytatódtak. A császári sereg 1849 januárjának elején elfoglalta Budát és Pestet (akkor két külön város volt), a magyar kormánynak pedig Debrecenbe kellett menekülnie.

5. 5. A forradalmi sereg tavaszi hadjárata

1849 tavaszán a magyar katonaságnak sikerült sorozatosan győzelmet aratnia a császáriak felett, és az ország nagy részét, így a fővárost is felszabadította. Heves összecsapásokra került sor a mai Vajdaság területén is. Nagy harcok folytak Szenttamásnál is, mely később a Srbobran nevet kapta. Volt csata Óbecsénél, Kishegyesnél /Mali Idoš/ és másutt is. A magyar sereg Bánátban két nagyszerű hadvezér, **Kiss Ernő** és **Damjanich János** vezetésével győzelmet aratott Perlasznál, Pancsovánál, Basahídnál stb. Ezekről és más csatákról tanúskodnak az óbecsei születésű **Than Mór** festményei. A délvidéki harcokba bekapcsolódtak a szerb önkéntesek is Bánátban **Stevan Petrović Knićanin**, Szerémségben pedig **Joksim Nović** vezetésével.

5. 6. A trónfosztástól a szabadságharc bukásáig

Még folytak a tavaszi hadjárat győztes csatái, amikor az országgyűlés 1849. április 14-én Debrecenben kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét. A kormányzó-elnök **Kossuth Lajos** lett. A helyzet azonban a függetlenség kikiáltásának idején tovább bonyolódott. Május elején az orosz cár hivatalosan is bejelentette, hogy katonai segítséget nyújt az osztrák császárnak. Májusban tehát beavatkozott az orosz katonaság, és ez megállította a magyarok nyugat felé törését. A kormány és az államapparátus június elején visszatért Pestre, de azonnal hozzá kellett kezdenie az újabb költözés tervezéséhez. A kormány ekkor Szegedre, majd egy hónap múlva Aradra költözött. Az utolsó pillanatban az együttműködés érdekében ismét tárgyalásokba kezdett a nemzetiségek képviselőivel. A tárgyalások a románokkal voltak a legsikeresebbek, és július végén megszületett a nemzetiségek és a nemzeti közösségek jogait szabályozó törvény. Ez a törvény akkor nagyon haladó volt, mert magában foglalta mindazt, amit a nemzetiségek még 1848-ban követeltek. Ez a törvény szabályozta először a magyarországi zsidók jogait is.

Az utolsó nagy csatára augusztus 9-én Temesvárnál került sor. Az osztrák császári és az orosz cári erők megverték a magyar szabadságharcosokat. A csata után két nappal **Kossuth Lajos** lemondott, és a hatalmat **Görgey Artúr** tábornokra ruházta át, ő maga pedig Törökországba ment száműzetésbe. **Görgey** augusztus 13-án az Arad közelében levő Világos /Şiria/ mezején letette a fegyvert az oroszok előtt. A harcok nem szűntek meg azonnal mindenütt, pl. a pétervárad és a komáromi erőd csak szeptember elején, illetve október elején került a Habsburgok kezébe.

5. 7. Önkényuralom Magyarországon

A forradalom és szabadságharc leverése után Magyarországon egy ideig (megközelítőleg 1850 közepéig) katonai önkényuralom volt **Julius Haynau** báróval, az osztrák seregek magyarországi parancsnokával az élén. A történelmi források szerint 1849 őszén, amíg tartott a megtorlás, mintegy 120 halálos ítéletet hoztak meg és hajtottak végre, de

még több embert végeztek ki bírói ítélet nélkül. Ezenkívül több mint 1200 embert ítelt a bíróság rövidebb-hosszabb ideig tartó börtönbüntetésre. Az egykori magyar forradalmi hadseregnek mintegy 40–50 000 tagját kényszerítették az osztrák császári seregbe. Sok egykori honvéd hagyta el Magyarországot. Amikor a pesti rögtönítélő bíróság halálra ítélte **Batthyány Lajost**, az első magyar kormány elnökét, az aradi katonai bíróság pedig 13 hős honvédtábornokot (köztük **Damjanich Jánost**) ítelt halálra, a nagyhatalmak is ellenzésüket fejezték ki, és a nemzetközi közvélemény is élesen reagált. Ennek ellenére az elítélteket 1849. október 6-án kivégezték. Ez a nap a magyar történelem gyásznapja.

6. AZ ABSZOLUTIZMUS (1849–1860)

6. 1. A Bach-rendszer

A magyar forradalom és szabadságharc bukása a Habsburg udvar számára igen jól jött, mert végre elérkezett az idő, hogy valóra váltsa régóta dédelgetett tervét: megszüntesse Magyarország önállóságát a Habsburg Birodalmon belül. Magyarország területét 1849 után felszabdalták. Az Erdéllyel való uniót megszüntették. Erdély újra a bécsi udvar közvetlen fennhatósága alá került külön koronaterületként. Ez lett a sorsa Horvátországnak is: kiszakították Magyarországtól, és bécsi fennhatóság alá került. Magyarország déli, vegyes lakosságú részét (Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény /ma: Caraș-Severin/ vármegyét, Szerém vármegye egyes részeit, a rumai és az iloki járást) az 1849. november 18-i császári rendelet értelmében **Szerb Vajdaság és Temesi Bánság** néven külön koronaterületté nyilvánították. A katonai határőrvidék nem került bele ebbe a területbe, de a többi elszakított területhez hasonlóan azt is Bécsből irányították. **Ferenc József** császár felvette a *Szerb Vajdaság vajdája* címet, s helyettesévé (1859-ig) **Coronini** gróft tette meg, akit **Josip Šokčević** váltott fel. A vajdaság székhelye Temesvár, a koronaterület hivatalos nyelve a német lett. A vajdaság kezdetben két körzetre (Bács-Bodrog és Temes-Krassó) oszlott, később ötre.

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság etnikailag sokszínű volt, és híven tükrözte a Délvidék etnikai tarkaságát. Az 1850/51-es népszámlálás adatai szerint e területen 1 426 221 lakos élt: 397 459 román, 335 080 német, 321 110 szerb, 221 845 magyar. A felsorolt négy legnépesebb népcsoporton kívül éltek még itt szlovákok, ruszinok, zsidók, romák, csehek, bolgárok stb. Magyarország megmaradt területét még öt körzetre osztották. Ezek kezdetben katonai igazgatás alatt álltak, majd főispánt helyeztek az élükre – ők szintén Bécsből kapták az utasításokat.

Amíg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság fennállt (1849–1860), a Habsburg Birodalom második embere **Alexander Bach**, a belügyminiszter volt. Ezt a korszakot a történelem *Bach-rendszernek*, *Bach abszolutizmusának* nevezi. Ez a rendszer a hivatalnoki és rendőri apparátuson alapult. A hivatalnokok, akiket a nép *Bach-huszároknak* gúnyolt, az élet minden területét ellenőrizték. Attól függetlenül, hogy milyen volt ez a rendszer, modern államapparátust hozott létre, bevezette az általános adóterheket, fejlesztette az iskolahálózatot, és rendeletekkel a gazdasági életet is fellendítette (megszüntetett korábbi kiváltságokat, belső vámokat stb.).

6. 2. A Bach-rendszer válsága

Amikor Ausztria 1859-ben a Piemonttal és Franciaországgal való háborúskodás során vereséget szenvedett Solferinónál és Magentánál, Bach abszolutista rendszere válságba került. Ehhez az is hozzájárult, hogy 1857-ben Ausztria pénzügyi válsággal küszködött, viszont a magyar politikai emigráció Kossuth Lajossal az élén szintén ténykedett. A hatvanas évek elejéig a bécsi udvarnak azzal a törekvésével szemben, hogy centralizálja az államot, a szerb és a magyar politikai elit ellenzékbe vonult. Egységes álláspontjuk közös tevékenységben nyilvánult meg, s ezt csak tetézte, hogy a hatvanas években Horvátországban is kifejezésre jutott a szerb–horvát együttműködés. A szerb hivatalnoki értelmiség egyre inkább támaszt keresett a magyarokban nemzeti jogainak a valóra váltása érdekében, és felhagyott hagyományos udvarpárti politikájával. A Szerb Vajdaság utolsó kormányzója, **Saint-Quentin** a szerb–magyar közös fellépésre 1860-ban, amikor az indulatok a leghevesebbek voltak, azzal reagált, hogy több szerbet és magyart letartóztatott, és Josephstadt várába internált.

Ferenc József azzal próbálta megoldani a politikai válságot, hogy „alkotmányos” uralmat vezetett be az 1860-as *Októberi Diplomával*. 1860 decemberében megszűnt a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság. Az Októberi Diploma konzervatív jellegű dokumentum volt, és nem tudta megoldani a Habsburg Birodalom alkotmányos válságát, ezért gyorsan vissza is vonták. Már 1861 márciusában megszületett az új alkotmánytörvény, a *februári pátens*, amely bevezette a centralizmust. Ez a dokumentum újabb nyugtalanságot és ellenérzést váltott ki a közvéleményben, ezért az uralkodó 1861 áprilisára összehívta Pestre a magyar országgyűlést. Szinte egy időben tartották meg Zágrábban a horvát szábor ülését és Karlócán a szerb nagygyűlést (Boldogasszony napi gyűlés). Ebben az évben a szlovákok is megtartották kongresszusukat Turócszentmártonban /Martin, Szlovákia/, és követelték, hogy ismerjék el a szlovák népet, két évvel később (1863-ban) pedig megalapították a *Szlovák Maticát*. Mind a négy gyűlés elítélte a Habsburg Birodalom akkori berendezését. Mindannyian követelték jogaikat, a nemzeti jogok elismerését és területeik egyesítését. Új politikusok is jelentek meg: **Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Svetozar Miletic** stb.

6. 3. A magyar és a szerb politikai viszonyok a Bach-rendszerben

Mind a magyaroknál, mind a szerbeknél szembekerült egymással a konzervatív és a liberális áramlat. A liberálisoknak nem sikerült érvényt szerezniük eszméiknek, mert a bécsi udvar hathatós támogatásával a konzervatívok győztek. Az összehívott gyűléseket a Bécshez intézett kemény követelések miatt 1861-ben feloszlatták. Az országba és így a mi tájainkra is egy időre visszatért a bécsi centralizmus, de míg a Bach-rendszer idején a nyilvánosság passzív volt, az új korszakban, a *provizórium* (ideiglenes kényszerigazgatás) idején a nyilvánosság és a politikai elit igen aktívvá vált.

7. A PROVIZÓRIUM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYEZÉS

7. 1. Korszerűsítés az abszolutizmus és a provizórium alatt

A mai Vajdaság területén az 1848-as forradalomtól az osztrák–magyar kiegyezésig tovább folytatódott a 18. században megkezdett korszerűsítés, ami nagyban megváltoztatta az emberek mindennapi életét. Szabadka 1853-ban szállodát, 1856-ban utcai világítást, 1858-ban gimnáziumot és óvodát kapott. Zomborban 1860-ban 29 emeletes ház volt, s közülük kettő kétemeletes. Verbászon 1850-ben épült az olajüzem, 1865-ben a kendergyár. Topolyán 1865-ben működni kezdett az olvasóköri. Versecen 1859-ben sörgyár, két évvel később vágóhíd

épült, 1859-ben megalakult a városi zeneiskola, 1852 és 1871 között működött a tanítóképző. Nagybecskerekén 1867-ben megtartották az első nyilvános hangversenyt. **Coronini** gróf, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója 1857-ben felavatta a Szeged–Nagykikinda–Temesvár vasútvonalat. Nagykikindán 1864-ben működni kezdett a *Mészáros-féle* téglagyár, 1876-ban pedig a *Bon* téglagyár. Zichyfalva /Plandište/ 1864-ben gyógyszerárat, 1866-ban postát kapott. Fehértemplomon /Bela Crkva/ 1869-ben tornászegyesület létesült. Ez csak néhány példa arra, hogy 1849 és 1867 között milyen civilizációs vívmányok jelentek meg ezen a területen. Felgyorsult a korszerűsítés.

7. 2. A magyarok Schmerling rendszerében

Az ideiglenes kényszerigazgatás ellen legjobban a magyarok lázongtak, hiszen az ő nemzeti mozgalmuk volt a legerősebb, de idővel a nemzetiségek politikai elitje is hallatta szavát. **Anton Schmerling**, az új rendszer *lelke* gyakran mondogatta – ez volt politikai programjának a lényege is –, hogy a magyarok az 1848-as forradalommal és az uralkodó elleni lázadásukkal *eljátszották a jogaikat*. Az 1861 és 1865 közötti időszakban feloszlatta a megyegyűléseket, és a megyékbe Bécsnek alárendelt hivatalnokokat helyezett. Így volt ez a mai Vajdaság területének akkori megyéiben is.

7. 3. A magyarkérdés megoldásának tervei

A 19. század ötvenes éveinek végétől és hatvanas éveinek elejétől két koncepció kristályosodott ki Magyarországon (és a hozzá tartozó mai Vajdaságon) államjogi státusával kapcsolatban. Az egyik koncepciót az országban a (**Deák Ferenc**, **Andrássy Gyula gróf** és mások vezette) liberális nemesség hirdette. Szerintük Magyarország státusát a Habsburg Birodalmon belül, a bécsi udvarral kiegyezve kell megoldani úgy, hogy Magyarország nagyfokú önállóságot kapjon. A másik koncepció a magyar emigrációtól eredt, és szószólói **Kossuth Lajos**, **Teleki László** gróf és **Klapka György** voltak. Szerintük Magyarország önálló kell hogy legyen, ki kell harcolnia függetlenségét, utána pedig társulnia kell a környezetében élő népek létrejövő államaival. Ez a koncepció Kossuth 1862. évi Duna-konföderációs tervén (a Duna-medencében élő népek összefogásán) alapult. **Kossuth**, az 1848-as forradalom vezére a forradalom idején meglehetősen rosszul viszonyult a nemzetiségekhez, de a forradalom bukása után az emigrációban felülvizsgálta elveit, és a Duna menti népek összefogását kezdte hirdetni. Véleménye szerint a független Magyarországnak szövetségre kell lépnie a horvátok, a szerbek és a románok államával, mert ez olyan erőt jelenthet, amely a Habsburg Birodalom széthullását követően ellen tud szegülni a német és orosz befolyásnak Közép- és Délkelet-Európában. A magyar politikai elit azonban elutasította Kossuthnak ezt az elképzelését, és egyre inkább Bécs felé fordult. Így sikerült elérnie, hogy az uralkodó négy év után újra összehívja Pestre az országgyűlést, és az decemberben megkezdte a munkát.

7. 4. A szerbek mozgalma a 19. század hatvanas éveiben

A 19. század hatvanas éveiben tájainkon a legagilisabb és legszervezettebb mozgalom a délvidéki szerbek mozgalma volt. A liberális elveket valló **Svetozar Miletić**en kívül kitűnt még **Mihailo Polit-Desančić** is. **Jovan Đorđević** és **Svetozar Miletić Srpski Dnevnik** című lapja a liberális, magyarpárti és Habsburgellenes eszmék lapja, a *Napredak* konzervatív,

oroszpárti lap, a *Srbobran* konzervatív klerikális és dinasztiapárti lap volt. 1866-tól a *Srpski Dnevnik* helyébe liberális lapként a *Zastava* lépett.

Az alakulóban levő szerb értelmiségi réteg és az ébredező romantikus gondolkodás kifejezéséért 1866-ban Újvidéken létrejött az *Ujedinjena omladina srpska* (*Egyesült Szerb Ifjúság*). A következő években ez a szervezet élte a nemzeti romantikus szellemet a szerémségi, bánáti és bácskai, de a máshol élő szerbek között is. A délvidéki szerbek kulturális élete is fellendült. 1861-ben **Jovan Đorđević** megalapította az újvidéki *Szerb Nemzeti Színházat*, a szerbség első állandó színházát. Újvidéken 1860-tól két irodalmi folyóirat jelent meg, a *Danica* és a *Javor*. **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Đura Jakšić**, **Jakov Ignjatović** és mások jelentős irodalmi munkásságot fejtettek ki.

7. 5. Az 1865-ös országgyűlés, az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezés

Az országgyűlés 1865-ben összeült, és két évig ülésezett. Gyorsított ütemben dolgozott a bécsi udvar és a magyar politikai elit kiegyezésének az előkészítésén. Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés eredményeként létrejött a dualista Osztrák–Magyar Monarchia. A kiegyezés alapján a Habsburg Birodalom nem volt többé egységes, hanem keretében két állam létezett: Ausztria (a nyugati rész) és Magyarország (a keleti rész). A két állam jórészt önálló volt, volt parlamentjük, kormányuk és teljes államapparátusuk. A monarchia két részének közös volt a külpolitikája, a hadserege és a közös ügyekre vonatkozó pénzügye. Mindarról, ami a közös érdekekkel összefüggött, az osztrák és a magyar kormány és parlament egyeztetés után külön-külön döntött. Az osztrák–magyar kiegyezés mintájára 1868-ban megkötötték a magyar–horvát kiegyezést is, amely hasonlóképpen szabályozta Magyarország és Horvátország viszonyát azzal, hogy Horvátország továbbra is szorosabban kapcsolódott Magyarországhoz, mint Magyarország a monarchia osztrák részéhez. A mai Vajdaság területe megoszlott Magyarország és Horvátország között. Magyarországhoz a bácskai Bács-Bodrog, illetve a bánáti Torontál és Temes megye, Horvátországhoz pedig Szerém megye került. Ez volt a helyzet egészen az I. világháború végéig. Magyarország 18 év után újra kapott királyt is, mert **Ferenc József** addigi császárt Budán magyar királlyá koronázták. Ezután **Ferenc József** Ausztriában császár, Magyarországon király volt.

8. A DUALIZMUS KORA (1867–1918)

8. 1. A dualizmus rendszerének megszilárdulása és a politikai pártok

A kiegyezés után Magyarországon jelentős politikai pártok jöttek létre, és a dualizmus idején ezek határozták meg a politikai élet jellegét. A legjelentősebb pártok akkor a *Deák-párt* (vezére **Deák Ferenc**), a *Balközép Párt* (vezére **Tisza Kálmán**), a *Negyvennyolcas Párt*, mely néhány év múlva *Függetlenségi Pártra* változtatta a nevét (vezére **Madarász László**, később **Mocsáry Lajos** és **Kossuth Ferenc**). 1875-ben az első két párt egyesült, és létrehozta a *Szabadelvű Pártot*, amely akkor hatalomra is került, és harminc-egynéhány évig (1905-ig) uralkodott, amikor fel is bomlott.

A politikai pártok újabb átcsoportosítására a 20. század elején került sor, amikor a magyar társadalom új kihívásokkal találta magát szembe. A kiegyezés után alapított és a dualizmus idején működő pártok zöme nem ideológiai párt volt, bár alapjaikban ideológia is szerepelt. A különbség közöttük csak abban mutatkozott meg, hogy hogyan képzelik el az

ország államjogi berendezését, azaz elfogadják-e vagy elutasítják az *osztrák–magyar kiegyezés* teremtette rendszert. A történetírás ezért államjogi pártoknak nevezi őket.

A 20. század elejének új kihívásai (az új társadalmi rétegek megjelenése) megkövetelték az ideológiai alapokon nyugvó modern politikai pártokat. Így alakult meg 1890-ben a *Magyar Szociáldemokrata Párt* (az akkor új osztály, a proletariátus jogaiért harcolt), 1895-ben a *Katolikus Néppárt* (konzervatív, klerikális színezetű párt) és 1914-ben a *Polgári Radikális Párt* (lényegi társadalmi változásokat követelt, a polgári társadalom kialakulását és a különféle népek együttműködését szorgalmazta). E párt egyik vezére, **Jászi Oszkár** modern formába öntötte **Kossuth Lajos** eszméit, és a magyarországi, illetve a monarchiai nemzeti kérdés megoldását ebben látta, elfogadva a föderalizációt. Mindezeknek a nagy pártoknak voltak helyi szervezeteik a mai Vajdaság területén is, ezért az itteni magyarok egész 1918-ig nem alapítottak saját pártokat, bár el kell mondani, hogy ezek a nagy pártok nem kizárólag magyarokat toboroztak. Hasonló volt a helyzet a horvátok, a szlovákok és a románok esetében is, mert ők is anyakörzetük politikai struktúrájának a hatása alatt álltak.

A 19. század hetvenes éveinek a kezdetétől a dualista rendszer kezdett megszilárdulni. Elkezdődött a területek egységesülése és mindazoknak a specifikus területeknek a felzárkóztatása és a megyerendszerbe való bekapcsolása, amelyek addig a megyerendszeren kívül rekedtek. Kialakult a modern államigazgatás is. 1871 és 1873 között megszűnt a katonai határőrvidék, területe a környező vármegyékhez került. 1872-ben megszűnt az óbecsei székhelyű tiszai, 1876-ban pedig a nagyikindai uradalmi kerület is. Ez ellentétben állt a szerbek érdekeivel.

8. 2. A magyarországi szerbek közössége és autochton politikai élete

Az összes nemzetiségi mozgalom közül egyedül a délvidéki szerbeknek volt autochton hazai politikai életük, mivel fontos központjaik (pl. Újvidék, azaz a *Szerb Athén*, Karlóca, Nagyikinda, Versec stb.) is itt voltak. Igaz, hogy a Száván és a Dunán túli Szerbia autonóm fejedelemség volt, és gyorsan haladt a függetlenség felé, de fővárosa, Belgrád csak a függetlenség elnyerése (1878) után kezdte kicsit jobban meghatározni az általános szerb politikai élet jellegét.

A szerémségi, bánáti és bácskai szerb társadalom társadalmilag is, gazdaságilag is eltért egymástól, és nem volt egységes válaszuk az osztrák–magyar kiegyezés után felmerülő kérdésekre. A társadalom egy része, az ún. *kormánypártiak* vagy *notabilitások* úgy vélték, hogy e kiegyezéssel a magyar politikai realitást elismerve megfelelő megoldást kellene kérni a délvidéki szerb nép fejlődésével kapcsolatos specifikus kérdésekre is.

Az 1869-ben Nagybecskerekén megalakult *Szerb Népi Szabadelvű Párt*, melynek vezérei **Svetozar Miletić** és **Mihailo Polit-Desančić** voltak, *becskereki programjában* ellenzéki álláspontra helyezkedett a kiegyezéssel kapcsolatban, követelte, hogy ismerjék el a szerb népet, hogy kapjon hivatalos nyelvhasználati jogot, hogy a vármegyéket nemzeti alapon alakítsák ki stb. A mai Vajdaság területén kiéleződött a harc a szerb notabilitások és a liberálisok között. A 19. század nyolcvanas éveiben, ahogy változott a helyzet, tovább nőtt a megosztottság. 1884-ben Budapesten, a *Hungária* szállóban megalakult a konzervatív *Notabilitások Pártja* (vezérei **Nika Maksimović**, **Svetislav Kasapinović** és mások). Miletić pártja ebben az évben felbomlott, és létrejött belőle a *Népi Szerb Radikális Párt* (vezére **Jaša Tomić**) és a *Szerb Liberális Párt* (vezére **Mihailo Polit-Desančić**). Az első párt idővel megszűnt, de ez a két utóbbi a dualizmus végéig több-kevesebb sikerrel képviselte a szerb érdekeket a magyar országgyűlésben és más állami szervekben. Ki kell azonban emelni, hogy Polit liberálisai és Tomić radikálisai között (mind politikai, mind személyes téren) hatalmas

volt a szakadék, ami végül a liberális vezér, **Miša Dimitrijević Jaša Tomić** általi meggyilkolásához vezetett.

8. 3. A dualizmus, valamint a magyarországi politikai és jogi rendszer megszilárdulása

Az 1875 és 1890 közötti időszak a dualista rendszer megszilárdulásának az ideje, ugyanis mindkét résznek stabil volt a kormánya, és szinte egész idő alatt ugyanaz volt az elnöke. A nyugati részben az osztrák kormány élén **Eduard Taaffe** (1879–1893), a keleti részben a magyar kormány élén **Tisza Kálmán** (1875–1890) állt. Ideológiailag mindketten a liberalizmus és a konzervativizmus határán álltak, s ez vezetett a rendszer megszilárdulásához.

A magyar rész akkor alkotta meg a modern állam és társadalom kiépítéséhez szükséges (a bíróságokról, az államigazgatásról, a céhek megszüntetéséről, a csendőrségről és rendőrségről stb. szóló) törvények zömét. Habár voltak felemás megoldások, Magyarország a dualista rendszer idején vált agrárállamból agráripari állammá. Erről a következő fejezetben lesz szó, mert ez a fejlődési folyamat a mi területeinken is érezte hatását.

8. 4. A dualista rendszer válsága

A dualista államberendezés a 19. század legvégén és a 20. század elején a Habsburg Birodalom mindkét részében kezdett válságba jutni. Az élet néhány területén jelentkező válság oka magában a dualista berendezésben rejlett, ugyanis a megoldásai már az osztrák–magyar kiegyezés megkötésekor elég ellentmondásosak voltak. A századfordulón a gyakori kormány- és kormányfőcserék miatt mindkét államban bizonytalanná vált a helyzet. Először is politikai válság lépett fel pártviszályok formájában. A viszályok elsősorban a régi hatalmi pártok és az új társadalmi rétegek pártjai (pl. a *Szociáldemokrata Párt*) között jelentkeztek. A 20. század elején a választójogot követelők naponta szerveztek tüntetéseket Magyarországszerte. Néha véres összecsapásokra is sor került, mint pl. 1912-ben, amikor Budapesten a katonaság és a csendőrség beavatkozása miatt emberek haltak meg. Meg kell említeni, hogy ezek a tüntetések nemcsak szociális jellegűek, hanem háborúellenesek is voltak. A monarchia két része között azért is kitört az ellentét, mert 1907-ben megújították a vámszövetséget (a kiegyezési törvénycikk ezt tízévenként irányozta elő), de nézeteltérésre került sor a véderőreform miatt is, mert a magyar fél kitarzott amellett, hogy Magyarországon a közös hadseregben a magyar is a parancsnoklás nyelve legyen. Végezetül a 20. század eleji belső válsághoz az is hozzájárult, hogy a Habsburg Birodalom külpolitikai téren is gyakran volt sikertelen, vagy csak félsikereket ért el (pl. vámháború Szerbiával, Bosznia anektálása, a marokkói válság, az albán kérdés stb.). Ilyen volt az Osztrák–Magyar Monarchia és a benne élő népek helyzete 1914-ben, amikor Szarajevóban egy diák, **Gavrilo Princip** megölte az osztrák–magyar trón örökösét, **Ferenc Ferdinándot**, amivel meggyújtotta a *kanócot a balkáni löporos hordón*, és okot szolgáltatott az I. világháborúra, amelynek négy éve alatt általában az ártatlan egyszerű emberek szenvedték a legtöbbet.

8. 5. A nemzeti kérdés és kísérletek a nemzeti közösségek kérdésének megoldására

A többnemzetiségű Magyarországon az osztrák–magyar kiegyezés idején a magyarok relatív, mintegy 40%-os többségben voltak. Számuk a dualizmus időszakában gyorsabban emelkedett, mint a nemzetiségek tagjainak a száma. Az állami összeírás (statisztika) 1869-től

indult, de csak 1880-tól tartotta nyilván a nemzetiségi hovatartozást. Míg a magyarok száma az 1880 és 1910 közötti időszakban 34%-kal nőtt, a nemzetiségiek száma ugyanebben az időszakban csak 17%-kal emelkedett. Ez azt jelenti, hogy 1910-ben a magyarság részaránya Magyarország összlakosságában (Horvátország nélkül) kb. 55%, a nemzetiségieké pedig 45% volt. Akkoriban, de még ma is nagy viták folytak és folynak arról, hogy mi okozta a magyarság ilyen nagyarányú növekedését. Leggyakrabban asszimilációval magyarázzák, de közben nem veszik figyelembe, hogy (habár kisebb arányban) a nemzetiségiek száma is növekedett. Habár egyes politikai körök törekedtek az asszimilálásra, erre szervezeten nem került sor. Ha volt is asszimilálódás, az főleg gazdasági okú volt. Az asszimilálódás fő központjai a városok, az akkoriban alakuló ipari központok lettek. Azok a családok, amelyek akkoriban költöztek városra, egy-két nemzedék után asszimilálódtak. Azért is jobb volt a magyar nemzethez tartozni, mert az ember jobb társadalmi helyzetbe kerülhetett. Ez az értelmiségiekre volt jellemző. Legtöbben a zsidók, a németek, a szlovákok és az ukránok (ruszinok) közül asszimilálódtak. Azok a népek, amelyek bizonyos önállóságot élveztek (horvátok, szerbek) vagy amelyek a magyarokétól eltérő vallásúak voltak (szerbek, ortodox románok), kevésbé asszimilálódtak. Végezetül azt is figyelembe kell venni, hogy amikor a 19. és a 20. század fordulóján megindult a nagy migráció Nyugat-Európa és Amerika felé, a gazdasági okokból kivándorlók között jóval több volt a nemzetiségi, mint a magyar.

Miután 1861-ben Magyarország föderális alapon való átszervezése meghiúsult, majd létrejött az osztrák–magyar kiegyezés, a nemzetiségek vezetői arra törekedtek, hogy nemzettársaik megkapják a nemzeti státust és a kollektív jogokat. Az ilyen eszmék egyike volt **Svetozar Miletić**nek az az ötlete, hogy Magyarország vármegyéit *arrondálják* (*tagosítsák*) nemzeti alapon.

A magyar vezető politikai körök ezt is sokallották, így az elvi liberalizmus és a nemzeti autonómiák rendszere közötti kompromisszumként 1868-ban megszületett a *nemzetiségi törvény* (44. törvénycikk). Megalkotói báró **Eötvös József** és **Deák Ferenc** voltak. Ebben a törvényben a nem magyar népek tagjainak elismertek egyes polgári jogokat, és átszervezték az államigazgatási rendszert úgy, hogy adminisztratív önkormányzatokat hoztak létre községi és esetleg megyei szinten – így akarták áthidalni azt a szakadékot, amely a vezető magyar politikusok és a nemzetiségi kérelmek között tátongott. A törvény ugyan csak a magyar politikai nemzetet ismerte el, viszont a törvény alapján a magyar politikai nemzethez tartoztak az ország más lakói is etnikai hovatartozásuktól függetlenül. Ez a törvény abban a korban haladó szellemű volt (akkoriban csak Svájc szabályozta törvénnyel a nemzeti kérdést), de a benne rejlő ellentmondások és a vezető réteg általi későbbi visszaélések miatt nem érthette el alapvető célját, azaz nem oldotta meg a nemzeti kérdést. A Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője és egyik vezére, **Mocsáry Lajos**, aki népszerű volt a nemzetiségiek (különösen a románok és a szerbek) körében, évtizedekig harcolt az országgyűlésben a törvény alkalmazásáért. A törvényt főleg azért nem alkalmazták, mert nem irányzott elő semmiféle büntetést azokra, akik nem alkalmazzák. A dualizmus időszakában azonban egyes nyelvhasználati részeit alkalmazták. A nemzetiségiek használhatták anyanyelvüket az állami szervekben, továbbá bírósági eljárásban községi és megyei szinten. Sok vegyes nemzetiségű környezetben (Újvidék, Zombor, Óbecse, Nagybecskerek, Versec, Mitrovica stb.) a városi és községi szervek párhuzamosan több hivatalos nyelvet használtak.

8. 6. A nem magyar nemzetek részvétele a politikában és a politikai elitek ellentétei

A dualizmus időszakában a nemzetiségieknek az országgyűlési képviseltsége nem felelt meg össznépszerű részarányuknak, de a kiegyezést követő időszakban mégis jelentős volt. A nemzetiségi képviselők számának a csökkenésére néha azért került sor, mert egyes

nemzetiségek politikailag passzívává váltak, nem mentek el szavazni, egyes nemzetiségek pedig magyar pártok színeiben jutottak mandátumhoz, tehát nem voltak számon tarthatók mint nemzetiségi képviselők. 1865-ben ezért **Dorđe Stratimirović** és **Karol Kuzmányi** közös szerb–szlovák ellenzéki választási konvenciót írtak alá, mely szerint a kölpényi /Kulpin/ választókerület szerbjei és szlovákjai váltakozva adnak jelölteket a magyar országgyűlésbe, azaz egyszer szerb, egyszer szlovák lesz a képviselőjelölt, s mindenki a közös jelöltre köteles szavazni, aki így győzhet, és bejuthat a magyar országgyűlésbe. A kölpényi /Kulpin/ választókerület különleges volt, mert területén szerbek, szlovákok, németek és magyarok éltek. Első közös jelöltjük a szerb **Miša Dimitrijević** lett, 1869-ben pedig a szlovák **Vilijem Paulíni Tóth**, aki később a Szlovák Matica elnöke volt.

A nemzetiségekre való nyomás a 19. század kilencvenes éveinek elején erősödött, amikor báró **Bánffy Dezső**, a nemzetiségek jogait csorbítani akaró körök képviselője volt hatalmon. Ezek a *millenniumi* előkészületek évei voltak, a magyarok ugyanis a honfoglalás ezeréves évfordulóját készültek megünnepelni (1896). Az ünnepségek „előestéjén“, 1895 augusztusában Budapesten összehívtak egy *nemzetiségi kongresszust*, melyen a románok, szerbek és szlovákok képviselői vettek részt. A kongresszus célja az volt, hogy szervezett ellenállást tanúsítson a kormány nyomásával szemben, és kifejezze egyet nem értését az ünneplés módjával kapcsolatban. A kongresszus ismét megfogalmazta a megyék nemzeti alapú átszervezésére, a nemzetiségi nyelveknek a hivatalos használatba minden szinten való bevezetésére, a választókerületek igazságosabb kijelölésére, a szavazati jogra stb. vonatkozó követeléseket. Ezek a politikai harcok kissé tompították a nagyszabású rendezvénynek és az akkori eredményeknek a fényét. Akkori eredmény volt pl. az is, hogy a millennium évében, 1896-ban fejeződött be a budapesti földalatti építése (a londoni után ez volt a második Európában). Az ünnepségeknek megvolt a nemzetiségi színezete, azaz látszata is, mert az ekkor felépített ún. millenniumi faluban, mely kb. fél évig, májustól novemberig volt megtekinthető, voltak nemzetiségi (német, szerb, roma) házak a mi területeinkről is, hogy tanúsítsák Magyarország nemzeti sokszínűségét.

8. 7. Az első világháború előtti helyzet

Az I. világháború előtti években volt példa az együttműködésre is (a horvát–szerb koalíció és a magyar Függetlenségi Párt fellépése az 1905. évi választásokon, és a koalíció hatalomra kerülése). A kölpényi /Kulpin/ szerb–szlovák választási koalíció hatalmas sikert aratott az országgyűlési választásokon, mivel jelöltjük, **Milan Hodža** (később Csehszlovákia első miniszterelnöke) nagy többséggel győzött. Első politikai sikeréért örökre hálás maradt a szerbeknek és saját népének. Amikor megjelentek a fiatal és agilis ügyvédek és újságírók, **dr. Ludevít Mičátek** és **dr. Miloš Krno**, akik Újvidéken kezdték politikai pályafutásukat **Jaša Tomić** és **Mihailo Polit-Desančić** hathatós támogatásával, kialakult a vajdasági szlovákok politikai elitje.

A nem magyar népekre nehezedő nyomás egyre fokozódott, és ezt a nemzetközi körülmények is befolyásolták, ugyanis a magyarországi nemzetiségek anyaországai általában az Antant oldalán álltak. 1912-ben megszűnt a szerb népi és egyházi autonómia, amely gyakorlatilag a népvándorlás óta töretlenül fennállt. E rész végén azt is meg kell még jegyezni, hogy a nemzetiségek több évszázados magyarországi életük alatt fejlődtek is, megindult náluk a társadalmi rétegződés, a polgári társadalom alapja. Megjelent tehát egy gazdagabb réteg, amely részese lehetett mindabban a jóban, amit a kapitalizálódás hozott magával akár kulturális, akár gazdasági téren.

9. TÁRSADALOM, GAZDASÁG, OKTATÁS ÉS MŰVELŐDÉS

9. 1. A magyar társadalom osztályai

A nemesség a dualizmus korában is az egyik fő társadalmi kategória maradt, és döntő szerepe volt az ország életében, habár az általános gazdasági fejlődés következtében a polgárság is igen gyorsan fejlődött (három rétege volt: nagy-, közép- és kispolgárság). A 19. század végére a polgári osztály felsőbb rétegei gazdagságban és hatalomban utolérték, sőt el is hagyták a nemeseket (az arisztokráciát). Az ország társadalmában a parasztság volt a másik alapvető osztály. A 19. század elejéhez hasonlóan a parasztság volt a legnépesebb társadalmi kategória a dualizmus idején is. A 19. század elejétől eltérően azonban a század második felére egyes parasztok is meggazdagodtak annyira, hogy vagyonukat és életmódjukat tekintve felvehették a versenyt a dzsentrikkel, azaz a középnemesekkel, akik a század végére egyre inkább elveszítették hatalmukat és korábbi helyzetüket. A szegényparasztok és a földnélküliek idővel a nagybirtokok bérmunkásai lettek (és ilyen birtokból a mi vidékünkön sok volt), és ők váltak az agrárproletariátus alapjává. Ekkor jelent meg egy új társadalmi osztály, a munkásság, azaz a proletariátus, amely a 20. század elejétől szervezett társadalmi osztályként mind jobban bekapcsolódott az ország életébe. Az osztályhoz tartozás egymáshoz kapcsolta és egyesítette a különféle népek tagjait, bár nem minden nép volt egyformán képviselve minden osztályban. Fontos, hogy az osztályrétegződés nem favorizálta a magyarokat, amit az is bizonyít, hogy a falusi szegények és földnélküliek nagy hányada volt magyar.

9. 2. Az iparosodás

Már a **Tisza Kálmán** vezette magyar kormányok idejében (1875–1890) törvények tették lehetővé az iparosodást. A kormányok a dualizmus idején különféle szubvenciókkal (állami pénzsegéllyel, anyaggal, nyersanyaggal stb.) is támogatták az ipar fejlődését. Ezt a fejlődést az is segítette, hogy a 19. század nyolcvanas éveinek elején hosszú évek után egyensúlyba került az állami költségvetés, és erősödött a valuta. 1892-ig a forint volt a fizetőeszköz, akkor azonban a pénzügyi reform bevezette az arany alapú koronát, mely két forintot ért. A 19. század hetvenes éveitől országszerte vasutak, nagy gyárak és bankok épültek. A takarékpénztárak és bankok száma tekintetében Magyarország az első helyet foglalta el Európában. A sok takarékpénztár a mai Vajdaság területére is jellemző volt. Amikor a 20. század elején megjelent a monopolkapitalizmus, vidékeink takarékpénztárainak és bankjainak egy része a nagy pesti bankkonzorciumok kirendeltségévé vált. Ezen a gazdasági ágon kívül Magyarországon az élelmiszer- és a textilipar is fejlődött. Ami a nehézipart illeti, a legfejlettebb a mezőgépgyártás volt. Meg kell említeni, hogy Magyarország iparosításában nagy szerepet vállaltak a zsidók. Gazdasági részarányuk népességi részarányuknak a többszörösét tette ki, s ez volt a helyzet az értelmiségi pályák terén is.

9. 3. A mai Vajdaság helyzete Magyarország gazdasági rendszerében

A perifériákon, mint amilyen a mai Vajdaság területe is volt, a gazdaság lassabban fejlődött, de ha arányaiban a centrumhoz hasonlítjuk, mégis jelentős volt. A legjobban a mezőgazdaság fejlődött. A mai Vajdaság területén, de Magyarország más részeiben is, voltak nagybirtokok, melyek tulajdonosai általában magyar és német nemesek voltak, bár a hazai lakosságból is kerültek ki nagybirtokosok, mint pl. a **Dunderski, Gavanski, Kačanski** család,

a **Nikolić** bárók stb. A mezőgazdasági termelés egyes szegmenseiben vidékeinknek sikerült túltenniük Magyarországon más perifériáin, sőt néha a központi részein is. A mai Vajdaság területén a gazdaság fejlődése a mezőgazdasági nyersanyagokhoz kötődött, ami azt jelenti, hogy a legjobban a liszt, cukor, selyem, étolaj termelése fejlődött. A mezőgazdaságon kívül jelentős volt az építőanyag-, a textil- és a mezőgépipar. Mindebből az következik, hogy a dualizmus idején tájainkon társadalmi szempontból a legjelentősebb réteg a kispolgárság, az agrárproletariátus és részben az értelmiség volt.

Szerémség, Bánát és Bácska korszerűsödése kulcsfontosságú volt a nemzetek összefonódásában, s ez a legkifejezettebb a városokban volt. A vasútépítés döntően meghatározta a korszerűsödés és a gazdasági fejlődés irányát is. Tájaink első vasútvonala Zombort és Szegedet kötötte össze, és 1869-ben épült. A Budapest–Zimony vasútvonal 1883-ban, a Baja–Zombor–Újvidék vasútvonal két évvel később épült. A vasút 1882-ben ment át Ingyián, 1889-ben kiépült a Zenta–Szabadka, 1881 és 1883 között a Nagybecskerek–Nagykikinda szakasz. A 19. század kilencvenes éveiben még néhány jelentős vasútvonal épült, pl. a Pancsova–Nagybecskerek, Pancsova–Versec, Nagybecskerek–Versec stb.

A nyugat-európai országokhoz képest nálunk később jelent meg az ipar, és lassabban fejlődött. Az iparosodás kezdetei tájainkon a 18. század második felében jelentek meg. Az ipar elsősorban a mezőgazdasági nyersanyagokra támaszkodott, ezért malmok, vágóhidak, kendergyárak, cukorgyárak létesültek.

Amikor a vasút behálózta Szerémséget, Bánátot és Bácskát, a gazdaság is fellendült. Csak néhány példa: Beocsinban már a 19. század első felében gyártottak cementet, de csak a század második felében épült fel a gyár, mely azután gyorsan világhírűvé vált, 1871-ben így alapult meg az *Orenstein testvérek* cementgyára, előttük viszont **Csík József** volt a tulajdonosa; az első gőzmalom Pancsován 1843-ban épült; Topolyán 1891-ben nyílt meg a *Forgács-féle* malom, a következő évben pedig a *Bácska* malom; Verbászon 1893-ban kezdődött a bútorgyártás; Versecen akkoriban nyolc malom, két ecetgyár, csokoládé-, spiritusz-, likőr-, rum- és konyakgyártó üzem épült...Fellendült a szőlészet és a borászat is, s ezt a bécsi, párizsi, brüsszeli, budapesti és londoni kiállításon is bemutatták. Nagybecskereken 1888-ban szőnyeggyár nyílt.

Johann Ertl hódásági kendergyára 1907-ben épült, a következő évben Magyarországon gőzüzemű téglagyár, 1913-ban Verbászon a *Bácska* cukorgyár kezdett működni... Ez csak néhány példája annak, hogyan, mikor kezdtek vidékünkön megjelenni az ipari létesítmények.

A dualizmus idején Magyarországon szerte számos, különféle rendeltetésű középület és közmű épült, s így volt ez a mai Vajdaság területén is. Zentánál 1873-ban híd épült a Tiszán, 1880-ban pedig kikötő, amely javított a közúti és a vízi közlekedésen. Újvidéken a dunai *Ferenc József* vasúti híd 1883-ban épült. Az 1893 és 1895 közötti időszakban Újvidéken katolikus katedrális, 1901-ben ortodox püspöki palota, 1909-ben zsinagóga, 1910-ben gimnázium, 1912-ben árvaház épült (ez utóbbi **Marija Trandafil** alapítványa, ma a *Szerb Matica* székháza). Már 1873-ban elkezdődött a Duna-park, 1910-ben a Futaki-park kialakítása. Újvidéken 1900-ban jelent meg az első automobil, 1911-ben az első villamos. Hasonló volt a helyzet a mai Vajdaság más városaiban is, különösen pedig a már említett szabad királyi városokban. Zomborban 1905-ben volt villanyvilágítás, 1906-ban gőzfürdő, 1907-ben sor került az első filmbemutatóra is. Akkoriban Szabadka is sokat fejlődött, a 19. és a 20. század fordulóján lakosainak számát tekintve (Budapest és Szeged után) Magyarország harmadik városa volt. Szabadka a millenniumi 1896-os évben kapott villamost, 1906-ban létrejött a műtrágyagyár (a mai *Zorka* elődje) és 1912-ben felépült a gyönyörű szecessziós városháza.

A hivatalos magyar statisztikai adatok alapján 1910-ben Bácskában, Bánátban és Szerémségben 177 olyan ipari üzem volt, amely 20-nál több munkást foglalkoztatott. A munkások száma összesen 12 553 volt. Megdöbbentő az az adat, hogy a legerősebb ipara

Szerémségnek volt (4619 munkással) – ez elsősorban a beocsini cementgyárnak (1833) és a verdniki szénbányának (708) köszönhető. Bácska iparában 4578-an, Bánát iparában 3356-an dolgoztak. A munkások száma alapján az ipari központok Újvidék, Nagyikinda, Szabadka, Nagybecskerek voltak.

A legerősebb gazdasági központok: Újvidék, Szabadka, Pancsova, Versec, Nagybecskerek, Nagyikinda, Zombor és Mitrovica. A városok 18. század végi és 19. század eleji gazdasági fejlődése következtében erősödött a polgárság a Habsburg Birodalom egész területén, így a mai Vajdaságban is. Ez a társadalmi réteg tette magáévá a haladó nézeteket, s ez lett a terület népei új társadalmi és szellemi fejlődésének az alapja. Európaiasodtak a városok, az építészet, a bútorok, a társasági élet és a szórakozás, az öltözködés, a művészet... A polgárságé lett a vezető társadalmi szerep, és európai mintára új értékrendet és életstílust vezetett be.

9. 4. Tanügy, felsőfokú oktatás és sport

Az említett eredményekhez, az általános fejlődéshez, különösen pedig a tudomány és a művészet fejlődéséhez nagyban hozzájárult az iskolareform is, amelyre Magyarországon a 19. század hetvenes és nyolcvanas éveiben került sor. Ebben a döntő szerepet báró **Eötvös József** és **Trefort Ágoston** miniszterek játszották. Akkor vezették be a négyosztályos elemi iskolát és a nyolcosztályos (4+4 osztályos) középiskolát alsó és felsőfokú gimnázium, reáliskola és szakiskolák formájában. Ezenkívül az egyetemi oktatás is fejlődött. Akkor a már meglévő pesti egyetemen kívül Kolozsvár /Cluj-Napoca, Románia/ is kapott egyetemet. A hetvenes években műszaki karok, képzőművészeti, zene- és színiakadémiák is alakultak, s ezeken vidékeinkről is sok diák tanult vagy képezte tovább magát.

Az 1910. évi statisztikák alapján Magyarországon három egyetem és néhány külön egyetemi kar, 10 jogi akadémia (főiskola), 46 teológiai főiskola (különbféle vallások papnevelője), 245 (klasszikus és reál-)gimnázium, 48 ipari és kereskedelmi szakiskola, 43 művészeti iskola és 49 tanítóképző (líceum) volt, és a tanítás több nyelven folyt. Az iskolák, különösen a főiskolák, karok és egyetemek működéséről és koordinálásáról, az oktatás színvonalának emeléséről stb. az illetékes állami szerveken kívül a Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia is gondoskodott.

Ezeknek a reformoknak köszönhetően országszerte gyorsan fejlődött a tudomány és a művészet, így a mai Vajdaság területén is. A 19. század végén és a 20. század elején megjelent néhány olyan világszinten is elismert találmány, melyet még ma is használunk. Így pl. **Puskás Tivadar** 1877-ben feltalálta a telefonközpontot, **Bánki Donát** 1892-ben a porlasztót /karburátor/, a 20. század elején **Kandó Kálmán** megszerkesztette az első villanymozdonyt stb. A budapesti egyetemről a 20. század elején olyan matematikusok és fizikusok kerültek ki, akik később döntő szerepet játszottak az atomfizika fejlesztésében, s akik közül hárman (**Neumann János**, **Szilárd Leó**, **Wigner Jenő**) Nobel-díjat kaptak. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén született világhírű tudósok és feltalálók közül meg kell említeni **Nikola Teslát** és **Mihajlo Pupint** (a dél-bánáti Udvarban született), akik találmányaik révén javították az emberek életkörülményeit.

A repülés úttörői közé tartozik a bánáti **Traian Vuia**, aki 1906-ban Párizsban saját szerkesztésű motoros repülőgépével emelkedett a levegőbe, továbbá **Aurel Vlaicu**, aki 1912-ben Versecen légi bemutatót tartott.

A nádalji születésű birkózó, **Momčilo Tapavica** volt az első szerb, aki az osztrák–magyar válogatott tagjaként 1896-ban részt vett az első újkori olimpián Athénban. A 19. század végén és a 20. század elején alakultak az első sportklubok és egyesületek is (evezősök, tornászok, labdarúgók, kardvívók stb.)

9. 5. Tájaink hozzájárulása a művelődéshez

Nehéz lenne felsorolni mindazokat a jelentős művészeket, akik Magyarország más vidékeiről és a mai Vajdaság területéről akkoriban alkottak és hozzájárultak a művelődéshez, de némi betekintést mégis megkísérlünk. Az irodalom terén különösen **Jókai Mór** (**Aleksandar Obrenović** szerb király éremmel tüntette ki munkásságáért), **Mikszáth Kálmán**, **Ady Endre**, **Herczeg Ferenc** (Versecen született), **Kosztolányi Dezső** és **Csáth Géza** (Szabadkán születettek), **Đura Jakšić**, **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Stevan Sremac**, **Jovan Sterija Popović**... alkottak nagyot. Ha festőkről van szó, mindenképpen meg kell említeni **Uroš Predićet**, **Paja Jovanovićot**, **Munkácsy Mihályt**, **Eisenhut Ferencet**, **Than Mórt**, **Jakobey Károlyt**... A kor zeneművészei közül nem hagyhatjuk ki **Petar Konjovićot**, **Josif Marinkovićot**, **Isidor Bajićot**, **Bartók Bélát**, **Kodály Zoltánt**...

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben a mai Vajdaság területe nagyon megváltozott. A vajdasági városok zömének akkor már kialakult a szervezett városszerkezete, és az üres telkeket nagy igazgatási és középületekkel építették be. A kulturális, közoktatási és közéleti funkciók fejlődésével nagy állami és magánépületek építése járt együtt. Az építészet fejlődéséhez az államon kívül nagymértékben hozzájárult a magántőke is – a gazdag emberek monumentális lakóépületeket, irodaházakat, hitel- és pénzügyi épületeket emeltek.

Az állam, a nagyobb beruházások pénzelője, városházák és más közigazgatási épületek, iskolák, kórházak építésébe, a szabad királyi városok helyhatósága különféle, néha akár lakóépületek építésébe fektetett be. Az új polgári réteg szintén sokat építtetett, elsősorban családi és bérházakat, villákat.

A mai Vajdaság területén a 19. század második felében különösen a nagyobb városokban, mint amilyen Újvidék, Szabadka, Zombor, Nagybecskerek, Versec, Ruma és Zimony, a társasági és művelődési élet különleges formája alakult ki. Minden este volt olvasóköri vagy énekkari összejövetel, kaszinó, rendi vagy sportegyesületi rendezvény (pl. Újvidéken volt céllövő egyesület, tűzoltó egyesület...) A helyi egyesületek szervezettsége jórészt az alapítók anyagi erejétől függött. Az egyházi egyesületeken kívül ekkor jelentek meg az első női és foglalkozás szerinti egyletek, egyesületek.

Szinte minden településnek volt helyi lapja vagy folyóirata, leginkább német, szerb és magyar nyelven. E téren különösen a németek tűntek ki, mert nekik volt a legtöbb nyomdájuk.

E kor jellegzetes terméke a képes levelezőlap, mely nagyon gyorsan elterjedt. A régi képeslapok alapján ma is el tudjuk képzelni, milyenek voltak egykor a vajdasági települések.

A gazdaság, tudomány, művészet, oktatás, általános kultúra e néhány példája is azt tanúsítja, milyen lehetőségek rejlettek e térségben, s milyen hatással lehettek a mai Vajdaság területén egykor élt és ma élő összes nép fejlődésére. Az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági fejlődése hasznos volt az itt élő összes nép számára, amit az említett példák is illusztrálnak.

VÁROSOK

NOVI SAD / ÚJVIDÉK / NOVÝ SAD

A mai város alapjait a 17. század végén rakták le, amikor a Duna bal partján, a péterváradai várral szemben erődítést, hídfőállást és katonai, illetve kisiparosi telepet emeltek a szerb határőrök számára. Ezt a települést először Rácfalunak, majd Rácvárosnak, majd Pétervárad Sánchnak nevezték.

Az idővel nagyobb számban idetelepedő kereskedőknek és kisiparosoknak, meg a kedvező földrajzi fekvésnek köszönhetően a település gyorsan a szerbek katonai, gazdasági és kulturális központjává vált. 1716 után bajorországi és ausztriai németek, 1739 után görögök, zsidók, örmények és mások is költöztek ide. **Mária Terézia** 1748. február 1-jei rendelete értelmében a Pétervárad Sánc szabad királyi városi kiváltságokat kapott, saját pecsétje és címere lett. Azóta Neoplanta, Neusatz és Újvidék a neve, a szerbek pedig e neveket Novi Sadként fordították.

A város minden tekintetben gyorsan fejlődött; első felvirágzása a 19. század második felére tehető. Így okkal nevezték *Szerb Athén*nek vagy *Rác Párizs*nak. A számos kézműves és kisipari műhelyen, üzleten, vendéglőn és kávéházon kívül Újvidéknek már 1770-től volt selyemgyára és két sörgyára, textilgyára (1846), gőzmalma (1855-ben ez volt az első), cserépező üze (1847), ecetgyára, mezőgépgyára. Az első személyvonat Szabadkáról 1883. március 5-én érkezett Újvidékre. Még ebben az évben vasúti híd épült a Dunán. A város 1910-ben kapott villanytelepet, 1911-ben megindult a villamosközlekedés, 1930-ban pedig az autóbusz-forgalom.

A város gazdasági fejlődése megindította a polgárosodást is, és a polgárság lett az egész szellemi és kulturális fejlődés motorja. Igen szép magánházak épültek, de a régi városmag ma is látványos középületei is akkor keletkeztek. A mai Szabadság tér két építészeti remeke az 1895-ben épült *városháza* és az 1896-ban épült, *Mária szent nevét* viselő katolikus templom (katedrális). Mindkettőt **Molnár György** tervezte. A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben emelt számos jelentős épület közül kiemelnénk az *igazságügyi palotát*, mely **Wagner Gyula** tervei alapján épült (1898–1900), a *Központi Hitelintézet* épületét (1896), a *szerb gimnázium* épületét (1900) és a *püspöki palota* épületét (1901). Ez utóbbi három **Vladimir Nikolić** mérnök tervei alapján épült. Nagyon jelentős az az épület is, amelyben ma a *Szerb Matica* székel; **Momčilo Tapavica** tervei alapján épült (1912), egyébként **Marija Trandafil** alapítványa. A régi városmag egyik szép épülete a *Platoneum*, mely a 18. században **Platon Atanacković** püspök alapítványaként épült. A 20. században emelt épületek közül mindenképpen a legmonumentálisabb a *báni palota* épülete (szerbül gyakran *Bela banovina* vagy *Bačka pogača* néven emlegetik), mely 1936 és 1939 között épült **Dragiša Brašovan** tervei alapján. Az egyházi épületek közül a legrégebbi újvidéki ortodox templom a *Miklós-templom* (*Nikolajevska crkva*), erről már 1730-ból maradt fenn írásos emlék, azután az *örmény templom* 1746-ból, melyet 1965-ben lebontottak, a 18. századi *Szent György-székesegyház*, az 1765 és 1774 között épült *Istenanya elszenderülése-templom* (*Uspenska crkva*), az *Almás úti templom* (1797–1808), a *görög katolikus templom* (1822) és a *zsinagóga* (1909).

A gazdasági fellendülés befolyásolta a város közművelődési, oktatási és társadalmi életét is. Megalakult a *Szerb Ortodox Gimnázium* (1810), a *Szerb Olvasóköri* (1845), a *Szerb Nemzeti Színház* (1861), a 19. század hatvanas éveiben pedig a városban élő különféle nemzeteknek számos művelődési egyesülete és más társadalmi szervezete működött.

A péterváradai vár

A péterváradai vár a Duna jobb partján 1692. és 1780 között **Sébastien Le Prestre de Vauban** francia hadmérnök tervei alapján, a róla elnevezett erődítményrendszerben épült. A várat hatalmas jelentősége miatt a *Duna Gibraltárja* néven szokták emlegetni.

A vár egy óriási sziklára épült, melynek kedvező fekvését a történelem során egymást váltó népek (kelták, rómaiak, bizánciak, magyarok, szerbek, törökök) mind felismerték, és valamilyen erődítést mindig emeltek rá. Erről a régészeti leletek tanúskodnak – némelyikük a kőkorszakból való. Ennek a hadilétesítménynek az építését **I. Lipót** osztrák császár kezdte, **II. József** császár fejezte be. Az első tervrajzot **Kaiserfeld** mérnökezerdes, a másodikat **Luigi Ferdinand Marsigli gróf**, geográfus és mérnök készítette.

A várba 1702-ben költözött először katonaság: magyar huszárok és szerb hajdukok.

Az I. és a II. világháborúban helyőrség volt, 1951-től azonban civil létesítmény, mely számos művelődési, művészeti, idegenforgalmi és vendéglátó-ipari rendezvénynek, szervezetnek ad otthont.

COMBOP / SOMBOR / ZOMBOR / ЗОМБОР

Vajdaság északnyugati részén, a Bezdán–Óbecse csatorna mellett, a Duna–Tisza–Duna-csatorna elágazásánál terül el. A 12. és a 13. század fordulóján keletkezett a Mosztonga folyó mocsaras területének egyik szigetén. Egy magyar király alapította (a feltételezések szerint **István, IV. Béla fia**), és akkor valószínűleg Szentmihálynak hívták. A 14. századtól a **Czobor** nemesi család birtoka volt. **Mátyás** magyar király engedélyezte e családnak, hogy 1469-ben erődítést emeljen a török elleni védelemre, de ezt a törökök 1541-ben elfoglalták. Az akkori település 1543-tól Sombor néven ismert, a budai pasalikhoz tartozott, és egészen 1687-ig török uralom alatt állt; akkor osztrák fennhatóság alá került. Zombor 1717 és 1745 között katonavárosi státusban volt, akkor kivonták belőle a katonaságot, és a vármegye igazgatása alá került. Szabad királyi városi rangot 1749-ben kapott, Bács–Bodrog vármegye székhelye pedig 1786-ban lett.

Zombor népességét bunyevácok, magyarok, németek, szerbek és zsidók alkották. A város egyik fő gazdasági ága a mezőgazdaság volt, de 1749 után javultak a kisipar és a kereskedelem fejlődésének a feltételei is. A 19. század harmincas éveiben Zombornak volt sörgyára, textilgyára, néhány malma és egész sor kisipari műhelye. A város 1869-ben vasúti kapcsolatba került Szegeddel, 1905-től pedig villanytelepe is volt. A 19. század végén intenzívvé vált Zombor parkosítása – a város a messze földön híres fiákeren kívül fáiról is ismert. Sajátos jelleget adnak a városnak egyes épületei is, például a *plébánia* (1743), a katolikus *Szentháromság-templom* (1763), a szerb *Keresztelő Szent János-székesegyház* (1790), a *megyeháza* (1808-ban épült, mai külalakját 1882-ben nyerte el), mely **Eisenhut Ferenc** híres, a zentai csatát ábrázoló képét őrzi. A *városháza* **Jovan Branković** gróf egykori kastélyának a helyén épült (1842).

Zombornak már a 18. század óta híresek az iskolái. A városban már 1759-ben működött egy négyosztályos, középiskolai típusú iskola; a szerb ortodox egyházközség alapította. 1763-tól működött szerb, 1767-től görög nyelven a grammatikális iskola, 1778-tól pedig a *Norma* tanítóképző, melyet **Avram Mrazović** alapított. Szentendréről 1816-ban Zomborba költözött a *szerb tanítóképző (preparandia)* is.

Zombor társasági élete elég fejlett volt már a 19. század elején. Az egyik legrégebbi magyar kaszinó éppen Zomborban alakult meg (1844-ben), egy évvel később pedig az első szerb olvasóköri is megkezdte működését. A zombori *Népszínház* 1882-ben jött létre.

Ebből a szép bácskai városból a művelődési, politikai és közélet számos kiválósága származik, a többi között **Veljko Petrović** író és **Milan Konjović** festő.

СУБОТИЦА / SUBOTICA / SZABADKA

Régi pannon város, s bár a történelem során ráragadt az *Európa legnagyobb faluja* megjelölés, ma fontos gazdasági és kulturális központ; hét irányba futnak ki belőle a vasúti sínek, és benne, mellette öt irányból keresztezik egymást közutak. Írásos dokumentumok 1391-ben említik először *Zabatka* néven; a feltételezések szerint erődítésként a 13. század elején **IV. Béla** magyar király építtette. A település 1439-től **Hunyadi János** birtokához tartozott. Utána, mielőtt török uralom alá esett volna (1541), több hűbérura is volt, az utolsó ura a **Török** családból került ki.

A török kiűzése (1686) után bunyevácok és szerbek telepedtek le, a 18. század közepén pedig magyarok, németek, szlovákok, zsidók... A város 1743-ban kiváltságos kereskedővárosi státust kapott *Szent Mária* néven, 1779-ben pedig szabad királyi város lett *Maria Theresiopolis* néven. Mai nevét (*Szabadka/Szabatka*) 1845 óta viseli.

Lakosainak számát tekintve Szabadka volt Magyarország egyik legnagyobb városa. A 19. század második felétől a 20. század elejéig a harmadik helyen állt Budapest és Szeged után. Nagyon fejlett volt a kisipara, de a 19. század utolsó évtizedeiben megjelent a modern gyáripar is. Itt kell megemlíteni a **Titus Mačković** alapította téglagyárat (1879), a szeszgyárat (1880), az öntödét, a szikvízüzemet, a kalapgyárat, a műtrágyagyárat (1906)... Szabadkára már 1869-ben eljutott a vasút, 1887-ben modern vasúti pályaudvara épült. Az első villamos 1896-ban jutott el a városból Palicsig.

A város különösen a 19. században és a 20. század elején fejlődött intenzíven, ekkor tízesével épültek az impozáns épületek. Közülük mindenképpen ki kell emelni a Raichl Ferenc tervezte szecessziós palotát (1904), gimnáziumot és nemzeti kaszinót (ma: a városi könyvtár). A város egyik legrégebbi épülete a szerb ortodox templom (1725), melyet festett ablaküvegek és **Paja Jovanović** ikonjai díszítenek. A város első szállodája és a színház egy monumentális épületgyüttesként 1853/54-ben épült. Különösen jelentős a római katolikus templom, mely *Ávilai Szent Teréz* nevét viseli (1797) – ez Vajdaság legnagyobb temploma. 1902 óta a szabadkai zsidóknak is van zsinagógájuk, szecessziós stílusban épült.

Szabadkán működött Vajdaság egyik legöregebb gimnáziuma, mely az 1747-ben alapított középiskola hagyományait folytatta. Itt alakult meg az első felsőoktatási intézmény, a *Jogtudományi Kar* (1920) is.

A város gazdasági és kulturális élete szempontjából kiemelt jelentőségű a közeli Palicsi-tó.

ПАНЧЕВО / PANCSOVA

Pancsova, Vajdaság egyik legnagyobb városa Dél-Bánátban, a Temes partján van. Közvetlen közelében számos régészeti lelőhely tanúskodik arról, hogy a városnak nagy a múltja. A mai város területén valaha dákok, szarmaták, jazigok, rómaiak éltek. A népvándorlás során eljutottak ide a gepidák, az avarok és a szlávok, a 10. századtól pedig a magyarok és a szerbek is. Akkor kezdett kialakulni a mai település őse. Az Árpád-házi királyok idejében Panuka volt a neve, későbbi dokumentumok és útleírások viszont Panucea, Panocsa, Pancsel, Panzova, Pajcsova és Csomva néven emlegetik. Mai neve először a 18. század elején jelent meg.

Pancsova 1552-ben került török uralom alá, és 1716-ig a temesvári szandzsákhöz tartozott, akkor foglalta el **Claudius Florimund Mercy** osztrák gróf. Ez volt egyben Bánát török megszállásának a vége is, az egész terület a Habsburg Birodalom része lett. Ekkor a Temesvár környéki szerbek Pancsovára költöztek, és megalapították a mai Felsővárost, az ugyanakkor érkező németek pedig az Alsóvárost. A katonai határőrvidék idején Pancsova volt a 12. német bánáti határőrezred székhelye egészen 1871-ig, amikor Magyarországhoz, Torontál vármegyéhez csatolták. Szabad határőr-települési státusa 1794-től volt. Ez a város gazdasági fellendülésének az ideje volt, erről tanúskodik az az adat is, hogy 1722-ben itt alapították meg Vajdaság első ipari vállalatát, a sörgyárat (később *Weifert sörgyár* néven vált ismertté). Pancsova már a 18. században virágzó város volt, de igazi gazdasági fellendülésére a 19. században került sor. Ekkor rohamosan fejlődött az ipar, különösen az élelmiszeripar (vágóhíd 1838-tól, olajgyár 1846-tól, az első gőzmalom 1843-tól) és az építőanyag-ipar (öntöde, keményítőgyár...) A dunai hajózásnak jelentős szerepe volt a város gazdasági fejlődésében. Az első járat Pancsova és Zimony között 1850-ben indult. Az első vasút 1894-ben Becskerekkel, 1896-ban Versecclal kötötte össze a várost. Ebben az évben kapott telefonközpontot is, viszont a távíró már 1860-tól működött. A 19. század végén a városban néhány hajóforgalmi vállalat is üzemelt.

Pancsova Dél-Bánát gazdasági és kulturális központja lett. Reprezentatív magán- és középületek épültek neoklasszicista és neobarokk stílusban, s ezek ma is a régi városmag díszei. Kiemelt kulturális és történelmi jelentőségű az *Urunk színeváltozásának temploma*, mely 1878-ban épült **Svetozar Ivačković** tervei alapján. A templom ikonosztázionját **Uroš Predić** festette (1911), a falfestmények pedig **Stevan Aleksić** művei. Van a városban *Istenanya elszenderülése-templom* is, melynek ikonosztázionját az aradi **Janić** testvérek készítették, az ikonjait pedig **Konstantin Danil** festette. Pancsova közelében található a *Vojlovica-kolostor*, mely a hagyomány szerint 1383-ban épült.

A város gazdasági fejlődése fellendítette a kulturális és társasági életet is. A *Szerb Dalkört* 1839-ben alapították, és számos rendezvény szervezésében vett részt. A dalkör karnagya, **Nikola Đurković** szervezte meg az első *amatőr színjátszó társulatot* is. A város kulturális fejlődésének jelentős alakja **Vasa Živković** esperes. Pancsován akkoriban több iskola is működött (*matematikai, ismétlő, állami polgári fiúiskola*), **Jovan Popović** pedig elindította az ismert *Pančevac* lapot (1869). A már említetteken kívül a város története szempontjából fontos még megemlíteni **Milan Ćurčin** költőt és **Petar Krančević** zeneszerzőt.

ZREŃANIN / NAGYBESCKEREK / ZREŃANIN / ZRENIANIN

A legrégebb írásos adatok e város történetéről a 14. század első évtizedeiből származnak, amikor Becskerek falucskát szerbek és magyarok lakták. Városként először 1422-ben említik. A 15. században magyarok és szerb despoták kezén volt. Akkor épült a *bescskereki vár* is. Török uralom alatt 1551-től 1718-ig állt. Abban az időben a várost két különálló település alkotta, Becskerek város és Gradne Ulice falu. Az újabb kori történelem során a város hivatalos neve volt Gross-Betschkerek, Nagybecskerek és Veliki Bečkerek is. 1935-től **I. (Karadorđević) Péter** királyról Petrovgradnak nevezték, 1946-tól pedig **Žarko Zrenjanin** után Zrenjaninnak. Magyarul most is Nagybecskerek.

A török hódoltság megszűntével Bánát a bécsi udvar igazgatása alá került. Az elnéptelenedett településekbe szerbek és németek, valamivel később románok, olaszok, franciák és spanyolok költöztek, akik e várost *Új-Barcelonának* nevezték. 1778-ban szabad királyi városi státust nyert, a következő évben pedig Torontál vármegye székhelye lett. A 18. században erős gazdasági központtá vált. A város első sörgyára 1745-ben létesült, a 19. század végére pedig egész sor gyára lett: *Lazar Dunderski sörgyára, Lazar Dunderski szerb*

szőnyeggyára, szeszfőzde és -finomító, néhány gőzmalom, három téglagyár stb. A város számára nagy jelentőségű volt a villanytelep (1896).

A 19. század végén néhány jelentős objektum épült Nagybecskerekén. A városháza 1820-ban épült **Joseph Fischer** tervei alapján, jelenlegi neobarokk stílusát 1887-ben kapta **Pártos Gyula** és **Lechner Ödön** mérnököknek köszönhetően. A római katolikus katedrális 1868-ban épült neoromantikus stílusban **Stevan Đorđević** tervei alapján. A *kereskedelmi akadémia* épületét 1892-ben, a *Nemzeti Múzeum* épületét 1893-ban emelték. A város látképének meghatározásában jelentős szerepet játszott a *kis híd* (1904), az **Einer Sándor** és **Rimmer Márkus** tervei alapján épült *bírósági* épület a Béga partján (1908), a gótikus *református templom* (1891), **Zaborocky** mérnök műve, az *Istenanya elszenderülése-templom* (Uspenska crkva, 1746) és a *Mária bemutatása-templom* (Vavedenski hram vagy Gradnulička crkva, 1777). Az említett épületeken kívül a városnak volt néhány rendezett fürdője, 1854-től pedig **Leopold Rosenfeld** úszóiskolája is működött. A város egyik jellegzetes építménye 1877-től a *nagy híd*, melyet *Eiffel-hídnak* is neveznek (a *Četir' konja debela* című ismert szerb dal is említi).

Nagybecskerek Temesvár után a Temesi Bánság legnépesebb városa volt, ezért a közművelődés és az oktatás is gyorsan fejlődött. Az általános iskolákon kívül volt itt *négyosztályos női népfőiskola* (1880), *polgári fiúiskola* (1890), *állami reálgimnázium* (1846) és néhány szakközépiskola. A város társasági élete már a 19. század első évtizedeiben fejlett volt, erről tanúskodik az az adat is, hogy a környékben elsőként itt alakult meg a magyar kaszinó 1833-ban. Az első amatőr színházi előadást 1788-ban mutatták be, 1839-ben pedig színház is épült. Az első nyilvános hangversenyre 1867-ben került sor.

A város művelődéstörténetének kiemelkedő alakjai **Aleksandar Sandić**, **Todor Manojlović**, **Vladimir Kolarov** – **Koča** irodalmárok és mások.

BPIIIAIQ / VRŠAC / VERSEC / VÂRSET

Ezt a régi bánáti várost szép környék, szőlőhegy és kulturális nevezetességek jellemzik. A Verseci-hegy lábánál, a Delibláti-homokpuszta közelében fekszik. A város környékén található számos régészeti lelőhely arról tanúskodik, hogy az évszázadok folyamán sok nép váltakozott a vidéken: kelták, dákok, rómaiak, szarmaták, avarok, a 9. században pedig szlávok. A jelenlegi település a 15. század elején keletkezett, első írásos említése is erre az időre tehető. **Zsigmond** magyar király idejében Podvršac (mesto pod vrhom, azaz csúcs alatti hely) néven emlegetik. A régi település a Kula nevű domb lábánál alakult ki, melyre vélhetőleg **Brankovics György** emelt várat Szendrő (Smederevo) első elestét (1439) követően. A várból mára csak egy bástya maradt, de ez lett a város szimbóluma. (Amikor a szerbek *Grad pod Kulom*-ot mondanak Versecre gondolva, akkor a kula a domb neve is, de bástyát, őrtornyot is jelent.) A város 1552-től 1717-ig volt török uralom alatt, akkor pedig a Temesi Bánság része lett. 1718-tól a verseci uradalmi kerület székhelye. Akkor kezdődött meg a lakosság összetételének a változása is: németeket telepítettek be, de románok is költöztek ide csoportosan. Kialakult a város szerb és német része, de ezeket 1794-ben egy adminisztratív egységbe vonták össze.

Versec 1817-ben lett szabad királyi város, s attól kezdve gazdasága rohamosan fejlődött, bár igazi fénykorát a 18. század második felében és a 19. század elején érte el. Akkor a legfejlettebb a kisipar, a kereskedelem, a szőlészet, a földművelés és az állattenyésztés volt. A 19. század végén a verseci lakosság nagy része (kb. 60%-a) szőlészettel foglalkozott, s akkor a verseci borvidék volt a legnagyobb Európában. A kisipar már a középkorban is jelentős volt a városban, de a legnagyobb fejlődést 1817 után mutatta. Ekkor a városban 13 céh mintegy 60 különféle kisipart képviselt, 1880-ban pedig 1161 kisipari műhelyt tartottak számon. Az iparosodás kezdetei a 18. századra tehetőek. Selyemgyár (a 18.

század 30-as éveiben), sörgyár (1742-ben) létesült, majd megjelent a malomipar, az ecet- és szeszgyár. A 19. század második felében tízesével épültek új gyárak és műhelyek (textil-, élelmiszer-, vegy-, fém-, faipar stb.).

A gazdasági fejlődés fellendítette a városiasodást és az építőipart is. A város legöregebb háza *régi gyógyszerár (lépcsős gyógyszerár)* néven ismert, a 18. század közepén épült, mint a *Dva pištolja* nevű barokk ház is. A *püspöki palotát* 1759-ben **Jovan Đorđević** püspök emeltette. Itt található **Teodor Kračun, Jakov Orfelin, Teodor Ilić Češljar, Arsa Todorović** portréinak és ikonjainak a gyűjteménye. A Szent Miklósnak szentelt székesegyház 1785-ben épült barokk stílusban. Ikonjait **Nikola Nešković**, két képét **Paja Jovanović** festette. Az egyházi épületek közül jelentős a római katolikus *Szent Gellért-templom* (1860–1863).

Versec kulturális fejlődése a város gazdasági fellendülésével és a polgárosodással párhuzamosan folyt. Hagyományosan jó a közművelődése és a tanügye. Az első latin (grammatikális) iskola 1790-ben nyílt meg, 1868-ban pedig reálgimnáziumot alapítottak. Tanítóképző 1852-től 1871-ig működött, 1859-től pedig zeneiskolája is lett a városnak. Már a 19. század ötvenes éveiben számos műkedvelő színtársulat lépett fel Versecen a Habsburg Birodalom minden részéből, a 19. század második felében már a városban lakó nemzetek is sok művelődési egyesületet, olvasókört és más társadalmi szervezetet alapítottak.

Versecen sok híres művész és közéleti dolgozó született, közülük **Paja Jovanović** festőt és **Jovan Sterija Popović** író és dramaturgot emelnénk ki.

КИКИНДА / NAGYKIKINDA

Nagykikinda Észak-Bánát legnagyobb városa. Számos régészeti lelőhely tanúskodik arról, hogy a város és a környék területén néhány ősi nép élt hosszabb időn át.

Nagykikindát Nagy Kökény néven először 1423-ban említik **Zsigmond** magyar király birtokaként. Később néhányszor gazdát cserélt, egy ideig **Brankovics György** szerb despotáé is volt. 1551 és 1716 között török uralom alá tartozott. A Tisza és Maros menti katonai határőrvidék megszüntetésekor, 1751-ben a szemlaki /Semlac/, nagylaki /Nădlac/ és nagycsanádi /Cenad, ma mindhárom település Romániához tartozik/ szerbek a mai Nagyikinda területére költöztek, ami akkor mocsaras vidék volt. A szerbeken kívül magyarok, németek és zsidók is jöttek. A kitartó nagykikindaiaknak sikerült kiharcolniuk a kiváltságos helyzetet, megalakult a *nagykikindai uradalmi kerület* (1774–1876), mely megszüntetése után a nagybecskereki székhelyű Torontál vármegyéhez került.

Nagykikinda 1893-ben lett szabad királyi város. Az iparosodás kezdetei a 19. század második felére tehetőek, a népesség akkoriban főleg mezőgazdasággal foglalkozott (80%). 1864-ben jött létre a *Mészáros téglagyár* és 1867-ben a *Bon téglagyár*. Ezek alapozták meg a későbbi *Toza Marković építőanyaggyárat*. Ekkoriban alapították az első malmokat is, az első 1869-ben kezdett működni, a 19. század hetvenes éveiben pedig megnyílt az *olajüzem*. A 19. század végén létesült a *jéggyár*, a 20. század elején pedig megkezdte működését a keményítőgyár (1905), az ecetgyár (1909), a kályhagyár (1911) és két bútorgyár. A villanytelep 1906-ban épült.

A jelentősebb nagykikindai épületek közül érdemes megemlíteni az ortodox templomot, melynek ikonosztázionját a 18. század végén **Teodor Ilić Češljar** készítette, a *nagykikindai uradalmi kerület magisztrátusának az épületét* (1836–1839) és a *szárazmalmot* (Pferde Mühle, 1897-ből). Ez utóbbi az egyetlen megőrzött szárazmalom Vajdaságban.

A nagykikindai kulturális és közoktatási élet a 19. század negyvenes éveitől intenzíven fejlődött. Művelődési egyesületek, olvasókörök alakultak, megindult a műkedvelő színjátszás. Különösen aktív volt a *Gusle Zenekedvelő Társaság* (1878), mely meghatározó szerepet töltött be a város művelődési életében, és szorosan együttműködött a magyar *Dalárdával* és a

németek *Cecilia* dalárdájával. 1781 és 1851 között latin, 1858 és 1869 között reálgimnázium működött a városban, majd 1877-ben megnyílt az első középiskola, a gimnázium. Az *Első Szerb Olvasókör* 1845-ben alakult Nagyikindán. A városban filmriport készült a nagyikindai képviselőjelölt, **Mihajlo Polit Desančić** nagyszabású választási nagygyűléséről (1914).

СРЕМСКА МИТРОВИЦА / SREMSKA MITROVICA (MITROVICA)

Mitrovica a Száva bal partján terül el, Európa egyik legöregebb városa, történelme 7000 évet ölel fel. Először illír–kelta fa erődváros, azaz *oppidum* volt, majd antik császárváros, később középkori városka, török mezőváros, határőrezredi székhely, kisépítési és kereskedőváros, végezetül pedig modern közép-európai iparváros.

A két kor fordulóján Sirmium, a 13. századtól Civitas sanctii Demetri (Szent Demeter városa) volt a neve. **Diocletianus** római császár idejében 293-tól Mitrovica volt a Római Birodalom egyik székvárosa. Ezért a rómaiak forumot, amfiteátrumot, templomokat, villákat, lóversenypályát, néhány fürdőt építettek. A várost szinte teljes egészében feldúlták a hunok (441), majd az avarok és a szlávok (582).

Mitrovica 1180-tól magyar, 1529-től török uralom alatt állt, majd 1718-ban a Habsburg Birodalom része lett. A 18. század közepétől a IX. pétervárad határőrezred székhelye. 1763-ban elnyerte a szabad határőr-település címet. Ettől kezdve gyorsan fejlődött, megváltozott szociális és etnikai képe, több magyar, horvát, ruszin, német és zsidó család költözött ide.

A város rohamosabb gazdasági fejlődése a 19. század második felében indult, az 1888. évi feljegyzések szerint Mitrovicán 108 különféle bolt volt. Különösen híresek voltak a legjobb minőségű textíliákat árusító kézművesek. Abban az időben nagy hírű volt a mitrovicai vásároknak – évente öt vásárt tartottak jeles egyházi ünnepeken. Az ipar meglehetősen lassan bontakozott ki. A város legöregebb vállalata a sörgyár (1830). Az első fűrésztelep 1891-ben nyílt, az első gőz üzemű fűrésztelep (*Franz Gamirschek*) pedig 1899-ben. 1909-től bútorgyára is van a városnak.

A város legjelentősebb történelmi nevezetessége a sok régészeti lelőhely. Ezek közé tartozik a *Kálvária*, mely a város területén emelt legrégebb település emlékeit őrzi, továbbá a római vízvezeték maradványai, egy monumentális antik palota, az *antik utca* egy sor üzlettel és műhellyel, az *antik fürdő*, az *antik gabonátároló*... Rengeteg régészeti leletet őrizz a Mitrovicán székelő *Szerémségi Múzeum* is, melynek udvarában kapott helyet a *lapidárium*. A régészeti lelőhelyeken kívül a város egyik jellegzetessége a 18. századi *Fő tér* vagy *gabonapiac*, melyen reprezentatív épületek állnak: az ortodox *Szent István-templom* (1794) és a római katolikus templom (1810), mindkettő barokk építészeti remek, azután a *Szerb Otthon* (1895), melyet **Vladimir Nikolić** mérnök tervezett.

Mitrovicán a 19. században fejlett volt a tanügy. Volt két német általános iskola, továbbá *leány*-, *matematikai*, *szerb népiskola* és *magyar általános iskola*. A katonai határőrvidék idejében a város legjelentősebb német főiskolája az *Oberschul* volt. A reálgimnáziumot 1838-ban alapították.

A 19. század folyamán a városban számtalan dalárda, jótékonyági és iparegylet működött, gyakran tartottak műkedvelő színházi előadásokat.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ / SREMSKI KARLOVCI (KARLÓCA)

Karlóca nagy történelmi múlttal visszatekintő barokk városka a Fruška gora lankáin, a Duna partján. Először Karom vagy Karon néven említik (1308). A szláv Karlovci név írásban először 1533-ban jelent meg. A középkorban magyar nemesi családok birtoka volt, közülük a

Báthoryak a leghíresebbek. A Karom erődítést 1521-ben lerombolták a törökök. A település ettől az évtől kezdve a 17. század végéig török uralom alatt állt. A legrégebbi, 1702-ből fennmaradt népszámlálás szerint a lakosság zömét szerbek alkották, de éltek itt horvátok és németek is. Már a 18. században 60 kereskedő és kisiparos működött a városban, de számuk a következő évszázadban jelentősen emelkedett. A karlócaiak alaptevékenysége a szőlészet volt, boraik az egész Habsburg Birodalomban ismertek voltak. A városka 1753-ban szabad határőr-települési státust nyert.

A város nevéhez Európa e részének jelentős történelmi eseményei fűződnek. Az 1683 és 1699 között dúló osztrák–török háborút 1699. január 26-án a karlócai békekötés zárta le. A békeszerződés aláírásának a helyén 1817-ben *békekápolnát* emeltek.

Karlóca a 18. század elejétől 1918-ig a vajdasági szerbek egyházi és kulturális központja, 1713-tól a szerb metropolita székhelye volt. Itt alakult meg az *első szerb gimnázium* (1791), majd az *ortodox papnevelde* (1794-ben ez volt az ortodox világ második papneveldéje). Karlóca nevéhez még egy történelmi esemény fűződik: itt tartották meg 1848-ban a *májusi nagygyűlést*, amelyen kikiáltották a *Szerb Vajdaságot*, **Josif Rajačićot** pedig megválasztották pátriárkának, s ezzel a karlócai püspökség patriarkátusi rangra emelkedett. Karlócán tartották meg 1861-ben a *Boldogasszony napi nagygyűlést* is.

A 19. század végi barokk városképet Karlóca máig megőrizte. A város főbb nevezetességei a következők: az ortodox székesegyház (1762) **Jakov Orfelin** és **Teodor Kračun** (1780) ikonosztázionjával és **Paja Jovanović** falfestményeivel, a vörös kőből emelt barokk kút (*négy oroszlános kút*, 1799), a *magisztrátus* épülete (1811) és a *gimnázium* (1891). Karlóca legmonumentálisabb épülete a *patriarkátusi (püspöki) palota* és kápolna, melynek ikonosztázionját **Uroš Predić** festette. A palota 1894-ben épült **Vladimir Nikolić** tervei alapján. Ő tervezte a karlócai *papnevelde* (1901), *egyházi népi alapok* (1902) és *Stefaneum* (1903) épületét is.

Habár kisváros volt, Karlócának már a 18. században igen gazdag volt a kulturális és társasági élete. **Emanuel Kozačinski** tanító a latin iskola tanulóival itt tartotta az első szerb nyelvű színházi előadást 1736-ban (*Smrt cara Uroša V*).

БЕЛА ЦРКВА / BELA CRKVA / FEHÉRTEMLOM / BISERICA ALBĂ

Fehértemplom a Duna, a Karas és az aranyáról ismert Néra folyók között, a Kárpátok lábánál terül el. Először Krassó /ma. Caraș-Severin, Románia/ vármegyei településként említik 1335-ben. Miután Bánát felszabadult a török uralom alól, **Claudius Florimund Mercy** gróf 1717-ben a német telepesek számára alapította meg Fehértemplomot városként. A város arról az öreg templomról kapta a nevét, amelyet az első telepesek itt találtak, és amelyről településüket hivatalosan Weisskirchennek nevezték. A németeken kívül szerbek és románok lakták. A 18. és a 19. században a kereskedelem a cincárok, a szerbek és a románok kezén volt, a német lakosság főleg szőlészettel foglalkozott. A katonai határőrvidék idejében Fehértemplom lett a vlach–illír ezred székhelye. 1777-ben szabad határőr-települési státust nyert. Ugyanebben az évben itt alakult meg Vajdaság első lövészegylete.

PYMA (RUMA)

Ruma a szerémségi síkság nyugati részében terül el. Első említése a 14. század elejére tehető, amikor 1323-ban a kolostor temetőjében *Aratorlo*, később *Arpatoro* néven kápolna épült. A települést Ruma néven először 1634-ben említik – akkor szerb falu volt két kenézzel. Mivel akkor török uralom alatt állt, feltételezhető, hogy a helység neve orientális eredetű.

Amikor 1699-ben befejeződött az osztrák–török háború, Szerémséget két részre osztották, és Ruma 1718-ig a török részben maradt, csak a pozsareváci békét követően került

a Habsburgok alá. A 18. század elején tiszta szerb település volt. A következő időszakban nőtt a lélekszáma, de szerbeken kívül németek is költöztek ide. A 18. század közepén, amikor megkezdődött Szerémség tervszerű betelepítése, Rumára 173 német család költözött.

A 18. században **Marko Pejačević** báró a mai Ruma helyén építtette fel földbirtokának székhelyét. Új, urbánus jellegű település jött létre, és 1747-ben szabad kereskedővárosi státust nyert. A 19. században folyamatosan nőtt a település népességének lélekszáma, a lakosok főleg mezőgazdasággal és kisiparral foglalkoztak.

A 18. század második felében Ruma jellegzetes kisváros volt, de volt benne magánkézen szerb középiskola, gimnázium (1770 és 1787 között működött). Ebben az időszakban működött a ferences gimnázium is, amely Ruma első emeletes épületében kapott helyet. Rumán a 18. és a 19. század folyamán három ortodox templom épült: a *Miklós (Nikolajevski)-templom* (1758), a *Jézus mennybemenetele-templom (Vaznesenski hram)* (1761) és a *Mindenszentek-templom* (1840).

VÁROSOK ÉS TELEPÜLÉSEK RÉGI NEVE

JELENLEGI NÉV	RÉGI NÉV		
	MAGYARUL	NÉMETÜL	LATINUL
Bačka Palanka – Bačska Palanka – Бачка Паланка	Ó-Palánka, Új-Palánka	Alt Palanka, Neu Palanka	-
Bački Petrovac – Бачки Петровец – Báčky Petrovec – Бачки Петровац	Petróc	Petrovac	-
Bečej – Óbecse – Бечеј	Ó-Becse	Alt-Becse	-
Bela Crkva – Била Церква – Biserica Albă – Fehértemplom – Бела Црква	Fehértemplom	Weisskirchen	-
Crvenka – Червинка – Црвенка	Cservenka	-	-
Čelarevo – Celarevo – Челарево	Dunacséb	-	-
Futog – Futak – Футор	Futak	Alt Futak, Neu Futak	-
Kanjiža – Magyarkanizsa – Кањижа	Ó-Kanizsa, Magyar Kanizsa	Alt Kanizsa	-
Kikinda – Nagykikinda – Кикинда	Nagykikinda	Gross-Kikinda	-
Kovačica – Kovačica – Antalfalva – Ковачица	Antalfalva	Kowatschitz	-
Novi Sad – Nový Sad – Újvidék – Нови Сад	Újvidék	Neusatz	Neoplanta
Pančevo – Panciova – Панчево	Pancsova	Pantschowa	-
Petrovaradin – Pétervárad – Петроварадин	Pétervárad	Peterwardein	-
Senta – Zenta – Сента	Zenta	Senta	-
Sombor – Зомбор – Zombor – Сомбор	Zombor	-	-
Sremska Mitrovića – Сримска Митровица – Сремска Митровица	Mitrovicza	Mitrovitz	-
Sremski Karlovci – Сримски Карловци – Сремски Карловци	Karlócza	Carlovitz	-
Subotica – Szabadka – СубОТИЦА	Szabadka	Maria Theresiopol	Maria Theresiopolis
Vršac – Вершец – Vârșeț – Вршац	Versecz	Wersecz	-
Vrbas – Врбас	Ó-Verbász, Új-Verbász	Alt-Verbasz, Neu-Verbasz	-
Zemun – Земун	Zimony	Semlin	-
Zrenjanin – Nagybecskerek – Zreñanin – Зрењанин	Nagybecskerek	Gross-Becskerek	-

SZEMÉLYISÉGEK

1. Ady Endre (1877–1919): költő. Elemi iskolába szülőhelyén, Érdmindszenten járt, gimnáziumba Nagykárolyban és Zilahon. Két évig joghallgató volt Debrecenben és Pesten, majd bírósági fogalmazó lett, később pedig ügyvédi magánirodában dolgozott. 1899-ben kezdte verseit publikálni, s párhuzamosan számos lapszerkesztőségnek is dolgozott. Sokat utazott. Egyik utazása során ismerkedett meg 1903-ban Brüll Adéllal, Lédával, azzal a nővel, aki nagyon sokat jelentett számára. 1908-ban a haladó szellemű *Nyugat* c. folyóiratot szerkesztette. Az 1906-ban megjelent *Új versek* című kötet tette igazán népszerűvé. Budapesten halt meg, ott is temették el. Miloš Crnjanski is írt nekrológot. Sok vajdasági városban van róla elnevezett utca.

2. Antić, Miroslav (Mika) (1932–1986): költő, prózaíró, újságíró, festő, filmművész. Általános iskolába szülőhelyén, Homokréven /Mokrin/ járt, a gimnáziumot Nagyikindán és Pancsován végezte el. Belgrádban járt egyetemre. Életének javát Újvidéken élte le. A *Pančevac* és a *Dnevnik* újságírója, valamint a dzsesszel és könnyűzenével foglalkozó *Ritam* című folyóirat szerkesztője volt. Állandóan újabb és újabb művészi formák és kifejezés mód után kutatott, de költőként volt a legismertebb. Ismertebb művei: *Ispričano za proleće*, *Plavo nebo*, *Nasmejani svet*, *Psovke nežnosti*, *Koncert za 1001 bubanj*, *Mit o ptici*, *Plavi čuperak*, *Horoskop*, *Prva ljubav*, *Garavi sokak...* Fehér Ferencsel közösen *Színek és szavak – Boje i reči* címen, Ján Labattal pedig *Rovina spieva – Raspevana ravnica* címen adott ki kétnyelvű verskötetet. Elnyerte a Neven-díjat (kétszer), a Goran-díjat, a Sterija Játékok díját, forgatókönyvéért az Arany Arénát, Vajdaság Felszabadulási Díját, a Népért tett Szolgálatok Érmét és számos más kitüntetést.

3. Antunović, Ivan (1815–1888): kalocsai kanonok, címzetes boszniai püspök, a bácskai bunyevácok kései megújulásának egyik kezdeményezője, publicista és prózaíró. Kunbaján (a mai Magyarország területén) született nemesi családban, mely pereskedésben elvesztette birtokait. Elemi iskolába Almáson, gimnáziumba Szabadkán, Kalocsán, Pécsen és Szegeden járt. Teológiát Szegeden, Bécsben és Kalocsán hallgatott. 1838-ban lett szerzetes. Egyházi pályája végig felfelé ívelt, 1859-ben kanonok lett, 1876-ban pedig a császár címzetes boszniai püspöknek nevezte ki (ezzel a magyar Országgyűlés felső házána tagja lett). Publikálni 1870-ben kezdett, amikor a *Bunjevačke i šokačke novine* első száma megjelent. Az újság a vártnál kevésbé volt sikeres, ezért 1872-ben beszüntette ezt a politikai lapot, és kulturális lapot kezdett kiadni *Bunjevačka i šokačka vila* néven. (Ez a lap addig újságmellékletként jelent meg.) Mivel ez sem vált be, 1875-ben átengedte Blaža Modrošićnak, aki 1876-ig adta ki. Antunović papként a felvilágosodás katolikus felfogásának a híve volt – ez irodalmi és publicisztikai alkotásaiból is kitűnik. Jelentősebb művei: elbeszélése, az *Odmetnik* (Martinovics Ignác életéről), kéziratos regényei, a *Poslednji Gizdarev* és a *Bariša Kitković*, útleírása, a *Poučne iskrice* és tanulságos szövege, a *Slavjan*. Ami a bunyevác megújulást illeti, legjelentősebb a *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* című műve, melyben népe történetét próbálta megírni. Kalocsán halt meg.

4. Arany János (1817–1882): magyar költő, Petőfi Sándoron kívül ő a 19. századi magyar irodalom *népies* irányzatának a legjelentősebb képviselője. Több jelentős művet írt, de közülük is kitűnik eposztrilógiája, a *Toldi*, *Toldi szerelme*, *Toldi estéje*. Ezeket szerb nyelvre Jovan Jovanović Zmaj fordította le (1858., 1870., 1896.), mint a *Murány ostromát* (*Otmu Muranjgrada*) is (1878). Ismertek történelmi tárgyú balladái is: a *Tetemrehívás*, *Ágnes asszony*, *Tengeri-hántás*, *V. László*. A népi életéről írt verseiből a polgár sóhajt a természet és az egyszerűség után.

5. Atanacković, Platon (1788–1867): budai püspök (1839–1851) és bácskai püspök (1851–1867), író, politikai munkás, a szerb közművelődés jótévője. Zomborban született. A gimnáziumot és a papnevelőt Karlócan végezte, majd tanítói vizsgát tett. 1829-ben a Krušedol-kolostorban lett szerzetes, tíz évvel később budai püspökké nevezték ki. Apológiáját *Analitika* címen 1850-ben, Bécsben adta ki. A Szerb Matica elnöke, majd a moszkvai egyetem mellett működő *Obscsesztvo isztorji i drevnosztej* tiszteletbeli elnöke volt. Legjelentősebb művei: *Prinos rodoljubivih mislej na žertvenik narodnoga napretka*, *Dijetalne besjede*, *Povjest rezidencije episkopata budimskoga*. Sok tankönyvet adott ki (teológia, szerb nyelv, német nyelv, matematika, pedagógia, hittan...) A helyesírás kérdésében a konzervatívok közé tartozott. Ő alapította a zombori *Platoneumot*, a zombori szerb Pedagógium tanára volt. Politikai munkássága az 1845-ös *Dijetalne besjede* című művéből kísérhető figyelemmel, mely a magyar országgyűlés (diéta) ülésein 1837 és 1844 között tartott beszédeit tartalmazza.

6. Bajcsy-Zsilinszky Endre (1866–1944): magyar jogász és politikus. A 20. század 30-as éveinek elején kezdte közzétenni az akkori német politikával szembeni ellenvetéseit. *Nemzeti radikalizmus* című művében kiemelte, hogy a magyar külpolitika fő célja a magyar–szerb–horvát kibékülés és a magyar–szerb–horvát együttműködés. 1940 februárjának elején Belgrádban tartózkodott a balkáni külügyminiszteri értekezleten. Teleki Pál azzal bízta meg, puhatolja ki, hogy a jugoszláv fél kívánja-e a magyar–jugoszláv közeledést. *Helyünk és sorsunk Európában* című könyvében (1941) balkáni–Duna menti föderációt, illetve konföderációt sürgetett. Már 1941. április 11-én tiltakozott Horthynál, amiért Magyarország megtámadta Jugoszláviát. Az 1942 eleji razziaát *pogromnak* nevezte. Ezt írta Horthynak: *Magyarországon bírói ítélet nélkül tömeges öldöklésre került sor a katonák és csendőrök teljes felelősségével, ez a legembertelenebb és legmagyartalanabb tömeggyilkosság, ez olyan rettenetes hiba és a magyar jogrend olyan megsértése, ami ellen minden tisztességes magyarnak fel kell emelnie a szavát.* 1942 decemberében követelte a magyar országgyűléstől a razzia szervezőinek a legszigorúbb felelősségre vonását. Amikor 1944 októberében Szálasi Ferenc került hatalomra, letartóztatták, és 1944. december 25-én kivégezték.

7. Bajić, Isidor (1878–1915): zeneszerző, zenei író. Kúlán született, a gimnáziumot Újvidéken végezte, a zeneakadémiát pedig Budapesten 1901-ben. Az újvidéki gimnázium tanáráként 1909-ben megalapította a zeneiskolát, amely máig az ő nevét viseli. Ő indította el a *Srpski muzički list* című újságot és a *Srpska muzička biblioteka* című kottasorozatot, kezdeményezte a Szerb Énekkarok Szövetségének a létrehozását. Vokális zenét, zongoraszármokat, színpadi zenét írt, és külön figyelmet fordított a népdalok feldolgozására. Több elméleti munkát is kiadott: *Teorija notnog pevanja* (1904), *Klavir i učenje klavira* (1906), *Naše crkveno pojanje* (1906). Legismertebb művei az *Ivo od Semberije* című opera, a *Seoska lola*, *Čučuk Stana* és más daljátékok. Mivel közel állt a népzenehez, Bajić műveit gyakran népdalnak tekintik, mint pl. a *Jesen stiže, dunjo moja* címűt.

8. Bakov, Joakim (Jasa) (1906–1974): a szerb és a francia nyelv tanára, sportmunkás és pedagógus, sportoló (atléta). Több mint tíz évig ő volt a rúdugrás jugoszláv rekordere. 1947-ben felmondta tanári állását, és azután sportpedagógusként és edzőként tevékenykedett. Főleg könnyűatlétikával foglalkozott, e tárgykörből 36 könyvet adott ki. Ruszin nyelven verseket is írt.

9. Bălan, Ion (1925–1976): tanár és irodalmár. A második világháború utáni vajdasági román irodalom egyik legjelentősebb képviselője. Almádon /Jablanka/ született.

Nagybecskerekén román nyelvet és irodalmat hallgatott, pályájának kezdetén a román nyelv tanára volt a verseci gimnáziumban és tanítóképzőben. A legtöbbet mégis a publicisztika és az irodalom fejlesztése terén nyújtotta. 1949-ben a *Bucuria pionierilor (Pioníröröm)* című folyóirat szerkesztője lett, majd hosszú időn át (1956–1976) a *Lumina (Fény)* című folyóirat felelős szerkesztője volt. A nálunk kiadott összes román kiadványban közreműködött, írt a *Román Nyelvművelő Társaság évkönyveibe* is. E társaságnak alapítója is volt. Verskötetei: *A falum éneke, Tavaszi barázdák, Albu, Láng az éjszakában, Utak és felhők, Ninalb*. A Libertatea kiadó 1979-ben három kötetben közreadta összegyűjtött műveit. Sok jugoszláv művet fordított románra, de az ő verseit is fordították más nyelvekre. Romániai lapokban is jelentek meg versei. Számos irodalmi és publicisztikai díjat kapott. 1976-ban halt meg Belgrádban.

10. Bălan, Măria (1923–): naiv festő. Szülőfalujában, Újuzorán /Uzdin/ három osztályt végzett. Ő az újuzorai naiv festői iskola egyik alapítója, bel- és külföldön egyaránt ismert. 1997 óta a Román Hagyományos Művészeti Akadémia tagja. Munkái az újuzorai képtárban, a jagodinai Naiv Művészeti Múzeumban, a jaéni (Spanyolország) Naiv Művészeti Múzeumban és a világ számos országának magángyűjteményeiben láthatók. Kiállított New Yorkban, Washingtonban (1965), Hágában, Belgrádban, Nápolyban, Bolognában, Rómában (1974), Modenában (1975), Madridban (1977), Zágrábban (1981), Rakovicában (1982), Versecen, Tárnokon /Torak/, Keveszölösön /Seleuš/, Révújfaluban /Banatsko Novo Selo/ (1962), Újuzorán /Uzdin/ (1962, 1964, 1972, 1985, 1999). Négy évtized alatt több mint ezer képet festett, melyeken a népszokásokat, a falusi tájat és paraszti életmódot ábrázolja. Róla és munkáiról képzőművészeti kritikák, dokumentumfilmek, tévériportok készültek. Külföldi elismerései és díjai: Castello di Pietrassa – Caltanissetta (1973), ezüst oklevél és érem – Modena, diploma – Piacenza, a IV. Európai Naiv Festészeti Pályázat diplomája – Morges (1975), az V. Európai Naiv Festészeti Pályázat diplomája – Morges (1976).

11. Balašević, Đorđe (1953–): popénekes, zeneszerző, színész, költő, prózaíró... Született újvidéki, a gimnáziumot harmadikban otthagyta, tanulmányait magánúton fejezte be. Az egyetlen földrajzot hallgatott, de 1977-ben csatlakozott a *Žetva* nevű akusztikus együtteshez, s velük énekelt lemezre az *U razdeljak te ljubim* című könnyű, de nagyszerű dalocskát. A következő évben megalakította a *Rani mraz* nevű együttest. Egy ideig Biljana Krstićtyel és a *Neoplanti* együttesel lépett fel. Mai napig tartó szólókarrierjét 1982-ben kezdte. Albumjain és koncertjein az egész egykori Jugoszlávia legjobb zenészei működtek közre. Hangversenyeinek hagyományos helye a belgrádi *Sava Központ* volt, ahol a jó zenéhez szellemes összekötő szövegeket fűzött – ezek a 20. század kilencvenes éveinek szürkeségében szinte kultikussá váltak. 1982 és 2000 között mintegy száz koncertet adott a *Sava Központban*. Dalaiban a békét, a toleranciát, a bánáti ember („Lala”) sztoicizmusát énekelt meg. Jelentősebb albumai és művei: *Odlazi cirkus, Pub, Celovečernji The Kid, Bezdan, Panta rei, Tri posleratna druga, Jedan od onih života, Na posletku...* Számos hazai díjban részesült (Újvidék Októberi Díja, Todor Manojlović-díj, Jugoszlávia esztrádművészeti díja...), a külföldi elismerések közül az UNHCR jószolgálati nagykövetévé való megválasztása a legjelentősebb.

12. Balázs G. Árpád (1887–1981): a két háború közötti vajdasági művészeti élet kiemelkedő grafikusa. Művészetet először Baján tanult, volt a nagybányai művésztelepen, majd 1913-ban beiratkozott a budapesti Képzőművészeti Akadémiára, de a háború miatt abba kellett hagynia tanulmányait. 1924-ben diplomázott a prágai Képzőművészeti Akadémián; akkor a kubizmus hatása alatt állt. A szabadkai *Bácsmegyei Napló* napilap illusztrátora lett, majd Belgrádba költözött, és a *Vreme* és a *Dečije vreme* munkatársa lett. Csuka Zoltánnal

együtt 1927-ben a *Vajdasági galéria* című kétnyelvű könyvbe több mint 300 akkori politikus, közéleti munkás és művész portréját készítette el. 1926-tól a kuboexpresszionizmusnak és a szociális témáknak szentelte magát. Tematikus mappái: *La Travail*, *A hét napjai*, *Jatagan mala*. Kiemelkedő műve az *Ady-mappa*, melyben Ady Endre nyolc versét illusztrálja (1930). Ekkor vált az *Oblik* csoport tagjává. Alkotásainak legjavát a Szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteménye őrzi.

13. Blaha Lujza (1850–1926): színésznő. Rimaszombaton /Rimavská Sobota, Szlovákia/ született egy színésznő és egy tiszt házasságából Reindl Ludovika néven. Gyermekkorát vándortársulatokban töltötte. Hét évesen, amikor még nem tudott írni és olvasni, már számos előadás csillaga volt. Csodagyermekként fellépett a Német Népszínházban. Fiatalon ment férjhez Blaha Jánoshoz, a dzsidásezred karnagyához, s már 19 évesen megözvegyült. 1866-ban, Debrecenben hivatásosként kötött szerződést. 1870-ben lépett fel először Pesten a Nemzeti Színház színpadán, és a közönség kedvence lett. Sokáig emlegették a *Féltve őrzött kislány* (Győr, 1863–5), az *Eljegyzés lámpafénynél* és a *Varázshegedű* (Szabadka, 1865), a *Kékszakállú* és a *Marcsa* (Debrecen, 1867, illetve 1871), a *Zsuzsi* és a *Nagyapó* (Nemzeti Színház, Budapest, 1871) című darabokban nyújtott alakítását. Először és utoljára 73 évesen állt kamera elé. Miután részt vett a szerbiai sebesültek megsegítésére rendezett jótékonyági hangversenyen, megkapta a *Natalija* elismerést. A budapesti Nemzeti Színház tiszteletbeli és örökös tagja, a *Ferenc József Aranykereszt* tulajdonosa volt.

14. Blazy, Ján (1783–1836): tanügyi munkás. Szegény pazovai határőr családban született, de szorgalmas tanuló volt, így Selmecebányán /Banská Štiavnica, Szlovákia/ tanítóképzőbe (preparandia) járhatott. Tanulmányai befejeztével Novi Vrbason lett magántanító. Mivel munkájával hírnevet szerzett, egyre több diákja lett, ezért 1822-ben megalakult a bács–szerémségi szeniorátus gimnáziuma, a verbászi gimnázium elődje. Kölpényben /Kulpin/ halt meg.

15. Bogdan, Zvonko (1942–): vajdasági népdalok és nóták énekese, zeneszerző, költő, festő, zsoké. Zomborban született, de sokkal szélesebb körben mozog, mint dalai; közismerten udvarias úriember. Saját dalain kívül népdalokat, nótákat énekel, repertoárján bunyevác, magyar, szerb, román... dalok szerepelnek. Dalaiból a mező, a múlt, a bohém élet, a Duna köszön ránk, a szerelemről, a száguldó lovakról, a nőkről... énekel. Legismertebb dalai: *Hej salaši na severu Bačke*, *Već odavno spremam svog mrkova*, *Govori se da me varaš*, *Kraj jezera jedna kuća mala*, *Neko sasvim treći*, *Jedan stari kontrabas...*

16. Branković, Georgije (1645–1711): gróf, diplomata és történész. A szerb Branković despoták leszármazottjának tartotta magát. Šerban Cantacusin havasalföldi vajda támogatásával és III. Csernojevics Arzén pátriárka tanúsítványai alapján I. Lipót osztrák császártól bárói, majd 1688-ban grófi címet kapott. A bécsi udvar arra számított, hogy általa maga mellé állíthatja a szerbeket a török elleni nagy háborúban (1683–1699). A szerb császárság visszaállítására vonatkozó, az I. Lipót császárhoz eljuttatott memorandumban kifejtett tervek miatt az osztrák udvar veszélyesnek minősítette, ezért 1689-ben Bécsben, majd 1703-ban Chebben (Csehország) bezárták, és ott meg is halt. Rabsága alatt írta *Slaveno-serbske hronike* című művét, amelyben a szerbek és a Brankovićok történetét írta meg, a végére pedig memoárjait illesztette. Ez a mű nagy hatással volt a 18. századi szerb történetírára és szerb intelligenciára.

17. Brašovan, Dragiša (1887–1965): műépítész. Versecen született, építészeti tanulmányait pedig Budapesten végezte el 1912-ben. 1918-ig Tóry Emil és Pogány Móric irodájában dolgozott a magyar fővárosban, 1920-ban pedig Belgrádban Milan Sekulićtal közösen *Arhitekta zajedno* néven magánirodát nyitott. 1929-ig eklektikus stílusban tervezett, utána modern stílusban, 1945 után pedig mint mindenki más: szocialista realista stílusban. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, a Brit Királyi Építészeti Intézet tagja volt. Ő tervezte Vajdaság AT Végrehajtó Tanácsának épületét, az ún. *báni palotát* (1939-ben épült) és a Jugoszláv Légierő főparancsnokságának zimonyi épületét.

18. Čajak, Ján, ifjabb (1897–1982): prózaíró. Az itteni szlovákok nyelvjárásában írt elbeszéléseket helyi témákról. A II. világháború után a szlovákiai helyzetről írt. A bácspetróci és a szlovákiai liptószentmiklósi /Liptovský Mikuláš/ gimnáziumban tanított. Több folyóiratot szerkesztett. Elbeszéléseket, drámákat, újságcikkeket írt, a jugoszláv irodalom műveit fordította. Legismertebb művei humoros elbeszélései és regényei: *Zuzka Turanová*, *Zypa Cupák*, *V zajati na Holíčskom hrade /A holicsi vár foglya/*.

19. Chalupová, Zuzana (1925–2001): a legismertebb jugoszláv naiv festő. 1964 óta fest. Kezdetben az antalfalvi /Kovačica/ szlovákok és saját életéből festett jeleneteket (*A férjem halála*), de legfőbb ihletői a gyermekek voltak (New Yorkban az *ezer gyermekes Zuzana mama* nevet adták neki). Első önálló tárlata Dubrovnikban volt 1968-ban. Képei világszerte megtalálhatók gyűjteményekben és képtárakban. Az UNICEF képes levelezőlapjain és naptárain is megjelentek. A Szlovák Matica életművéért *Cirill és Metód-díjban* részesítette – ez a legnagyobb Pozsonyi /Bratislava/ díj, melyet szórványban élő sikeres szlovákok kaphatnak. Megfestette szülőhelyét, Antalfalvát, az ottani embereket, szokásaikat, mindennapi munkájukat.

20. Crnjanski, Miloš (1893–1977): költő, regényíró, elbeszélő, drámaíró, útleíró, esszéíró, memoáríró és publicista. Temesváron piarista gimnáziumba járt (1912-ben érettségizett), Fiumében /Rijeka/ Külkereskedelmi Akadémára járt (1912–1913-ban), Bécsben művészettörténetet és filozófiát kezdett hallgatni (1913-ban), a belgrádi Bölcsészettudományi Karon diplomázott (1922-ben). Részt vett az I. világháborúban. A két háború között tanár, újságíró és sajtóattasé volt a Jugoszláv Királyság berlini (1928–1929, 1935–1938) és római (1938–1941) külképviseletében. 1941-ben Londonba emigrált, az emigráns jugoszláv kormány tisztviselője volt (1941–1945), majd létfenntartása érdekében munkát keresett. Az ötvenes években például az argentin *El Economista* lap londoni tudósítója is volt. 1965 végén tért haza. Legismertebb művei: *Lirika Itake*, *Dnevnik o Čarnojeviću*, *Seobe*, *Roman o Londonu*, *Lament nad Beogradom*, *Embehade...*

21. Csernojevics, Arzén, III. /Arsenije III Čarnojević/ (1633–1706): szerb pátriárka (1674–1691) és szentendrei metropolita (1691–1706). A Cetinje közeli Bajicében született. A Gračanica-kolostor kifosztásakor 1688-ban Jegen Oszmán pasa elfogta. Kiváltásáért hívei 10 000 tallért fizettek. 1686-tól kapcsolatot tartott fenn a Velencei Köztársasággal, 1688-ban pedig levéllel fordult XI. Ince pápához. Ő vezette a szerbek vándorlását 1690-ben. 1690 januárjában Belgrádba, az év őszén pedig Szentendrére és Budára ment. Ő kezdeményezte az 1690. évi nagygyűlést. I. Lipót császártól kiváltságokat kért és kapott az ortodox egyház és a Habsburg Birodalomban élő ortodox hívek számára. Új hazájában haláláig főleg azon tevékenykedett, hogy megakadályozza az ortodox vallástól való eltérítést. Paja Jovanović megfestette a szerbek vándorlását ábrázoló képen. Bécsben halt meg, a Krušedol-kolostorban van eltemetve.

22. Csuka Zoltán (1901–1984): magyar expresszionista költő, a jugoszláviai magyar irodalom legaktívabb képviselője, a szerb irodalmat magyarra fordítók legjelesebbike. Felváltva élt Magyarországon és Jugoszláviában. Neki köszönhetően ismerhette meg a magyar olvasóközönség a szerb klasszikusokat: Borisav Stanković *Nečista krv*, Ivo Andrić *Na Drini ćuprija*, Miloš Crnjanski *Seobe*, Petar Petrović Njegoš *Gorski vijenac* művét, továbbá Branislav Nušić és Jakov Ignjatović műveit. Jelentős *A jugoszláv népek irodalmának története* (1963) című műve. Munkásságával hozzájárult a magyar-jugoszláv, illetve a magyar-szerb kapcsolatok fejlődéséhez.

23. Daničić, Đura (Đorđe Popović) (1825–1882): lingvista, fordító, nyelvtörténész. Újvidéken született ortodox papi családban. Bécsben filológiát tanult, és segített Vuk Karadžićnak lefordítani az *Újszövetséget*. Bécsben jelent meg vitairata *Rat za srpski jezik i pravopis* címen; ebben Karadžić nyelvreformját támogatta. Jelentős filológiai munkái: *Mala srpska gramatika*, *Srpska sintaksa*, *Oblici srpskog ili hrvatskog jezika*, *Osnove srpskog ili hrvatskog jezika...* Karrierjének elején Karadžić nyelvi össz-szerbségének a híve volt, később azonban a délszláv, azaz a jugoszláv ideológiának, pontosabban a szerbek és horvátok nyelvi egységének a hívévé vált. Zágrábban halt meg.

24. Deák Ferenc (1938–): irodalmár, dramaturg, újságíró, tévéműsor-szerkesztő, társadalmi-politikai munkás, nagykövet. Magyarittabén /Novi Itebej/ született. 1960-ban Újvidéken az Iparművészeti Középiskolában érettségizett. 1986-tól az Újvidéki Televízió játékfilmműsorának szerkesztője, műsorigazgatója volt. Minden művéből a vajdasági táj, emberek és történelem szeretete árad. Legjelentősebb művei: *Áfonyák*, *Légszomj* és *Tor* (drámák), *Éjféli halász* (verskötet), *Zsivány* (regény), *Rekviem*, *Bagoly és csizma* (elbeszélések)... Több díjat kapott: Sterija-díj, Arany Aréna Pulán a *Határ* c. film forgatókönyvéért, a Vrnjačka banja-i forgatókönyv-fesztivál díjai...

25. Diaconovici Loga, Constantin (1770–1850): népművelő, tanár. Karánsebesen (Caransebeș) született Vasilije diakónus unokájaként, aki a 18. század közepén festőiskolát hozott létre a Versec melletti Nagyszeredben /Veliko Središte/. Iskoláit Karánsebesen, Lugosban /Lugoj/ és Karlócán /Sremski Karlovci/ végezte. Budán jogot és politikatudományt hallgatott. 1808-ban a budai román és cincár iskola tanítója lett. 1812-től az aradi preparandia román és szerb nyelvtanára volt. A vlach–illír körzet nemzeti iskoláinak igazgatója lett 1830-ban, székhelye Karánsebes volt. Tanítóképző tanfolyami oktatást szervezett a határőrvidék szerb és román iskoláinak tanítói számára. A tanfolyamokat váltakozva Karánsebesen és Fehértemplomban /Bela Crkva/ tartották, ugyanis 1836 és 1850 között Fehértemplom adott neki otthont. A 19. század első évtizedeiben jelentősen hozzájárult a román kultúra és tanügy fejlesztéséhez. Több pedagógiai tárgyú tankönyvet és könyvet írt, és Josif Putnik püspök védnökségével két egyházi könyvet (*Oktoih* és *Tipik*) adott ki román nyelven. Mivel állítólag részt vett az 1848/49-es forradalmi eseményekben, Fehértemplomban felmentették. A temesvári hadbíróóság felmentette a vád alól, de Loga hamarosan, három hónappal nyugdíjaztatása után meghalt Karánsebesen.

26. Dimić, Trifun (1956–2001): a romológia megalapozója Szerbiában. Boldogasszonyfalván /Gospođinci/ született. Szorgalmasan gyűjtötte és lejegyezte a szájhagyomány útján terjedő népi alkotásokat. Roma és szerb nyelven adta ki 1979-ben az *Antologija usmene poezije Roma* című könyvet. 1996-ban megalapította a Jugoszláviai Roma Maticát. Kidolgozta a roma nyelv és nemzeti kultúra elnevezésű tantárgy tantervét. Ő írta az első roma nyelvű ábécéskönyvet. Az ortodox vallású romák számára különösen jelentős, hogy lefordította a szertartáskönyvet, és így az újvidéki ortodox székesegyházban a világon először

roma nyelven is megszólalt a liturgia. A világirodalom klasszikusai közül lefordította a *Gilgames-eposzt*. Egész életét a romák oktatásának és kulturális emancipációjának szentelte. Újvidéken halt meg.

27. Durăin, Ion (1878–1947): hegedűművész. Keveszöllösön /Seleuș/ született. A bánáti románok 20. század eleji kulturális tevékenységének egyik fő alakja. Az I. világháború előtt és alatt osztrák–magyar katonazenekarokban játszott. A háború után végleg Petrében /Vladimirovac/ telepedett le, és saját zenekart alapított. Számos kulturális rendezvényen, fesztiválon, lakodalomban léptek fel... A jugoszláviai Bánát román lakossága nemzeti zenészeként ünnepelte. A román népzene kivül más népek zenéjét is ismerte, műve tehát a bánáti multikulturalizmus megtestesítője. Két lemezt adott ki. Petrén halt meg.

28. Eisenhut Ferenc (1857–1903): festőművész, keleti és történelmi témákat festett az akadémikus realizmus stílusában. Német-Palánkán (ma Palánka, Bačka Palanka/ született dunai sváb családban. Anyanyelve a német volt, de folyékonyan beszélt magyarul és szerbül. Azok közé a művészek közé tartozik, akik munkásságukkal és életükkel több nemzethez és államhoz kötődnek, és akiknek a tevékenysége az államhatárok változása és műveik szétszóródása miatt nehezen követhető nyomon. Az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt, munkája és élete során a művészeti központok (Budapest és München) és szülővárosa között kellett választania. Művészeti tanulmányait Budapesten kezdte, majd a müncheni akadémián folytatta. Más művészekkel együtt 1883-tól rendszeresen utazott Ázsiába és Észak-Afrikába, hogy ihletet merítsen műveikhez, melyeket azután müncheni műtermében fejezett be. Budapesten, Münchenben, Párizsban és Madridban állított ki, de műveit általában Angliába adta el. Első nagy sikerét *Gül baba halála* című festményével aratta 1886-ban, s megkapta érte (a magyar művészek közül elsőként) az Állami Nagy Aranyérmeket. Fontosabb művei: *Kaukázusi népiünnepély* (az újvidéki Szerb Matica Képtárának a gyűjteményében), *Ítélet előtt* és *Álom* (a budapesti Nemzeti Képtárban). A *zentai csata* című műve, mely Zomborban látható, a legnagyobb formátumú történelmi kép Vajdaságban. 1896-ban a millenniumi ünnepségre festette.

29. Fehér Ferenc (1928–1989): költő, író és műfordító. Nagyfényen /Žednik/ született, polgári iskolába Topolyán járt (1940–1944), gimnáziumba és pedagógiai főiskolára pedig Szabadkán. A *Híd* szerkesztője (1949–1958), az Újvidéki Rádió munkatársa (1953–1958), a *Magyar Szó* újságírója (1959–1988) volt. Kortárs jugoszláviai szerzők műveit fordította szerb, macedón és albán nyelvről. Több irodalmi díjat kapott. Újvidéken halt meg.

30. Flora, Radu (1922–1989): tanár, irodalmár és műfordító. Révújfalun /Banatsko Novo Selo/ született, romanisztikát Bukarestben és Belgrádban hallgatott. 1959-ben, Zágrábban doktorált. A bánáti román nyelvjárásokkal, a román–szerb kapcsolatokkal és más tudományos témákkal foglalkozott. Regényt, elbeszélést, esszét, riportot, verset, epigrammát, cikket, tanulmányt írt, fordított. Összeállított egy szerb–román szótárt és számos tankönyvet. Sok nemzetközi tudományos tanácskozáson, kongresszuson vett részt. A Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület alapítója. Tanított a verseci gimnáziumban és tanítóképzőben, az újvidéki és a nagybecskereki Pedagógiai Főiskolán, 1963-tól pedig a Belgrádi Filológiai Karon. Rovinjban halt meg. Legjelentősebb művei: *Rumunski govori iz Banata i Lingvistički atlas rumunskih govora iz jugoslovenskog Banata*, *Srpsko–rumunski rečnik*, *Srpsko–rumunski odnosi*, továbbá a bánáti irodalmi folklór két terjedelmes antológiája (1979 és 1982).

31. Godra, Bartolomej (1832–1874): etnográfus, orvos. Lalićon született. Orvosi tanulmányait Bécsben folytatta, utána a mitrovicai katonai kórház főorvosa és a IX.

péteváradi gyalogos határőrezred főorvosa volt. Nagy figyelmet szentelt a botanikának. Péteváradról topográfiai etnográfiai történelmi összefoglalót írt, és elkészítette Szerémség háromnyelvű (latin, német, szerb) botanikai monográfiáját. Rumán halt meg.

32. Hammerstiel, Robert (1933–): festőművész. Versecen született. Az, hogy a máig multikulturális Vajdaság szülötte, meghatározta életútját és életfilozófiáját: anyanyelve a német, de jól beszél szerbül, magyarul és románul is. Kozmopolitának tartja magát, és nem szeretné, ha valamelyik nemzet vagy politikai csoportosulás kisajátítaná magának. Teljes szívvel vajdasági és bánáti, művészi kortársa és tanúja hazája történéseinek, annak a hazáéknak, amelyet tizennégy éves korában el kellett hagynia. Hosszú éveig acélöntő volt Ternitzben (Alsó-Ausztria), és a kis emberek krónikásává vált. Alkotásaiból mély vallásosság sugároz, amely felette áll minden vallásnak és egyháznak. Intenzíven foglalkozik zenével, irodalommal és filozófiával. Sokat utazott. Néhányszor megfordult New Yorkban, s ez művészi szempontból nagy hatással volt rá. A *patina nélküli* társadalom élménye felszabadította, és elindította munkásságának utolsó fázisát. Műveiben újra és újra megpróbál szembenézni az emberi tragédiával, melyet ő is átélt gyermekkorában. Képei az általános, helytől, időtől független emberi szenvedésről szólnak, nem vádolnak, hanem figyelmeztetik az emberiséget, hogy ideje visszatérnie az emberi értékekhez és szabadsághoz. A két világháború közötti időszakban Versecnek 50 000 lakosa volt, akik különféle kulturális és nyelvi millióhoz tartoztak, és – mint a New York-iak – külön negyedekben éltek. De nem mindenki. A Hammerstiel család otthon németül beszélt, a szerb negyedben élt, ahol az apának, aki szabad idejében ikonokat festett, péksége volt. 1947-ben Magyarországon keresztül Ausztriába szökött. Mezőgazdasági segédmunkásként kezdte, kitanult péknek, majd acélöntőként dolgozott Ternitzben. Habár műszakokban dolgozott, Bécsben festészetet tanult. A művészet számára *létszükségletté vált, mint egy darab kenyér vagy egy pohár víz*. Csak a nyolcvanas évektől szentelhette magát teljesen a művészetnek. Amikor megszabadult a mindennapos kenyérharc gondjától, és lett társadalombiztosítása, végre igazán alkotni kezdhettek, és ekkor a régen várt nemzetközi elismerés is megérkezett. 2005 októberének végén az újvidéki Vajdasági Múzeum nagy és jelentős kiállítást szentelt neki. Ekkor végre szeretett Vajdaságának a fővárosa is elismerte. Történelmi értelemben Hammerstiel sorsa művészileg felöltöztetve úgy is tekinthető, mint híd a békés, közös jövő felé.

33. Harangozó Vilmos (1925–1975): a *Spartacus* klub asztaliteniszezője, többszörös országos bajnok és válogatott. Szabadkán született, asztaliteniszezni bátyjától, Tibortól tanult, aki sérülése miatt kénytelen volt abbahagyni a sportolást. Harangozó Vilmos egyéniben nyolcszor jugoszláv bajnok, férfipárosban világbajnok, vegyespárosban világbajnoki ezüstérmes volt. Egyéniben volt egy európai harmadik helyezése. A jugoszláv válogatott tagjaként Európa-bajnoksági ezüstérmes. Belgrádban halt meg.

34. Hunyadi János (Janko Sibirjanin, Iancu de Hunedoara) (1387?–1456): erdélyi nemes, Nándorfehérvár parancsnoka, temesi ispán, szörényi /Severin, Románia/ bán, erdélyi vajda. Az 1444. évi várnai csata után Magyarország kormányzója lett. 1437-ben részt vett a szendrői /Smederevo/ ütközetben, 1442-ben Erdélyben legyőzte Mezőid béget és a jalomicai /Havasalföld/ csatában Sehabedint. Győzelmei hírére a velencei Szent Márk téren körmenetet, Firenzében hálaadó istentiszteletet szerveztek. Hunyadi vezette a hosszú hadjáratot a török ellen 1443 őszén és telén, amikor az egyesült keresztény had felszabadította Szerbiát, és egész Bulgáriáig jutott. Részt vett az 1444. évi várnai ütközetben, amelyben Jagelló Lajos magyar király elesett. 1448 szeptemberében Brankovics György despota ellenzése dacára Szerbián keresztül hadjáratot indított a török ellen. Átkelt a Kopaonik és a Jastrebac közötti szoroson (*Jankova klisura*), és eljutott Rigómezőre /Kosovo polje/. Ott kellett volna egyesülnie az

albán hadvezér, Szkander bég csapataival, de azok Hunyadi megérkezése előtt visszavonultak. Ezért maradt fenn a szerb szólás: *Kasno Janko na Kosovo stiže*. A második rigómezei ütközet 1448. október 17-én kezdődött, és három napig tartott. A havasalföldi fejedelem egységei a csata során átálltak a törökökhöz, ezért a keresztény sereg vereséget szenvedett (a szerb mitológiában él a *rigómezei árulás* motívuma). Erre is van egy szerb szólás: *Prošao kao Janko na Kosovu*. Hunyadi a csata után Brankovics György fogságába került, aki 100 000 dukát váltságdíj ellenében engedte szabadon. 1454-ben az ország főkapitányaként harcolt a török ellen. 1456-ban ő védte meg Nándorfehérvárt /Belgrádot/ a hosszú ostrom alatt, majd kicsivel később Zimonyban pestis áldozata lett.

35. Hunyadi Mátyás (Corvin Mátyás, Matei Corvin) (1443–1490): magyar király 1458 és 1490 között. Kolozsváron (Cluj-Napoca) született. Hunyadi János fia, a nép *Mátyás király* vagy *Mátyás, az igazságos* néven emlegeti. Antonio Bonfini olasz történétíró Mátyás királyt a Valeria római patrícius család leszármazottaként emlegette, és elkészítette közös címerüket, amely hollót ábrázol (latinul a *corvus* hollót jelent). Tizennégy éves volt, amikor királynak választották. Amikor 1463-ban hada betört Boszniába, elfoglalta Jajcét és Srebreniket, és a török elleni határőrvidékként létrehozta a jajcai és a szreberniki bániságot. 1464-ben tekintélyes szerb hűbérurakat hívott Magyarországra. 20 000 főt számláló álló hadsereget létesített. Lovasságának egy-egy harmadát magyarok, csehek és szerbek képezték. A lovasságnak fekete nemezből volt az egyenruhája, ezért *fekete seregnek* nevezték. Több hadjáratot vezetett a török ellen, de hadakozott a cseh, a lengyel és az osztrák uralkodóval is. Udvara az európai reneszánsz egyik központja volt, híres könyvtárában (*Corvina*) több mint 6000 kötet kapott helyet. Bécsben halt meg.

36. Hurban Vladimírov, Vladimír (1884-1950): irodalmár, dramaturg, pap. VHV művészi néven ismert. Pazován élt és alkotott a szlovák evangélikus egyház papjaként. 60 színpadi művet írt, az ő nevéhez fűződik az első szlovák operett. Legismertebb művei: *Zem (Föld)*, *Záveje (Hófúvások)*, *Vinica zrie (Érik a szőlő)*, *a Pekná, nová, maľovaná koliska (Szép új festett bölcső)*. Műveinek alaptémája a parasztok nehéz élete.

37. Jakšić, Đura (1832–1878): költő, festő, elbeszélő, bohém. Szerbcsernyén /Srpska Crnja/ született. A szegedi gimnázium harmadik osztálya után abbahagyta tanulmányait, és magánúton Temesváron, Pesten, Bécsben és Münchenben festészetet tanult. Időközben 16 évesen önkéntes volt az 1848/49-es forradalomban. Amikor tanulmányai végeztével hazatért, egy ideig festésből élt, főleg ikonokat festett. Utána Szerbia-szerte iskolákban tanított. Verseket Bécsben kezdett el írni 1853-ban, amikor főleg két kedvencének, *Petőfinek* és *Byronnak* a verseit olvasta. A szerb romantika egyik legjelesebb képviselője. Egy verskötetete (*Pesme*), négy kisebb kötet elbeszélése jelent meg. Drámái: *Stanoje Glavaš*, *Seoba Srbalja*, *Jelisaveta*, *knjeginja crnogorska*, novellája a *Ratnici*. Ő a 19. század egyik legtehetségesebb szerb festője is. Belgrádban halt meg.

38. Jászi Oszkár (1873–1957): újságíró, tudós és politikus. Nagykárolyban /Carei, Románia/ született zsidó orvosi családban, mely 1881-ben áttért a református vallásra. A 19. század utolsó évében a *Husadik Század* című, szociális kutatásokkal foglalkozó folyóirat főszerkesztője volt. Társaival 1901-ben megalapította a *Társadalomtudományi Társaságot*. Az Osztrák–Magyar Monarchia problémáival tisztában volt, ezért 1914-ben megalapította az *Országos Polgári Radikális Pártot*, mely a társadalom minden szegementumának a megreformálásáért (pl. az egyházi vagyon szekularizálásáért), de egyben az emberi jogok és szabadság tiszteletben tartásáért szállt síkra. 1918/19-ben nagy hozzáértéssel foglalkozott a magyarországi nemzetiségek kérdésével, de akkor eszméit nem lehetett valóra váltani.

Amikor 1919-ben a kommunisták szerezték meg a hatalmat, emigrált Bécsbe, majd az USA-ba, ott is halt meg.

39. Jelačić, Josip (1801–1859): tábornok és horvát bán (1848–59). Péterváradon született, apja, Franja, császári altábornagy volt. Josip elvégezte Bécsben a katonai iskolát (*Teresianum*). Katonai karrierjét Galíciában kezdte, majd Olaszországban és Horvátországban folytatta. Miután Ausztriában és Magyarországon kitört a forradalom, ő lett Horvátország vezető politikusa és a magyar forradalmárok ellen harcoló horvát sereg hadvezére. 1848. március 23-án horvát bánná és királyi titkos tanácsossá nevezték ki vezérőrnagyi rangban, és ő volt a két báni ezred parancsnoka is. 1848. június 6-án Josif Rajačić karlócai metropolita iktatta be báni hivatalába. A forradalom leverése után támogatta a horvát kulturális életet. A többi között az ő érdeme a *Društvo za povijestnicu jugoslavensku* megalapítása is. Zágrábban halt meg.

40. Jonáš, Martin (1924–1996): naiv festő, az *antalfalvi /Kovačica/ naiv festészeti iskola* legismertebb képviselője. Szülőhelyén, Antalfalván élt és alkotott, életeleme volt az életet adó szántóföld. Csak általános iskolát és alsó fokú mezőgazdasági iskolát végzett. 1944-ben kezdett festéssel foglalkozni, és az antalfalvi naiv festészeti iskola tagja lett. Műveinek központi alakja a földműves. Minden képe a széles bánáti róna eseményeit tárja elénk. Az ember és a föld a *credója*. Alakjait hatalmas kézzel és lábbal ábrázolja, s ez a földhöz való ragaszkodást fejezi ki. Képeit a világ csaknem 50 országában 300 tárlaton állította ki. Jugoszlávián kívül főleg Szlovákiában voltak kiállításai. Nemzetközi kiállításokon számos díjat és érmet kapott.

41. Jovanović, Jovan; Zmaj (1833–1904): költő, irodalmár, szerkesztő és orvos. Đura Daničić és Laza Kostić mellett a szerb romantika egyik legjelentősebb alakja, a szerb-magyar irodalmi élet vezéregyénisége. Kapcsolatban állt korának íróival. Újvidéken született. Jogot Pesten, Prágában és Bécsben, orvostudományt pedig Pesten tanult. Újvidéken kívül más helyeken is dolgozott orvosként. Ismertek fordításai: Petőfi Sándor, Arany János és Madách Imre műveit fordította szerbre. Munkásságára nagy hatással volt Petőfi Sándor, de saját kifejezésmódot alakított ki. Érdemei miatt 1867-ben megválasztották a magyar írók egyesületének, a *Kisfaludy Társaságnak* a tagjává. Kapcsolatban állt Arany Jánossal és a szerbek körében igen népszerű Jókai Mórral. Ő indította el és szerkesztette a *Javor*, *Zmaj*, *Starmali* és *Žiža* című lapokat.

42. Jovanović, Paja (1859–1957): a szerb akadémikus realizmus legjelentősebb festője. Az elemi és középiskolát szülőhelyén, Versecen végezte el, Vodeckitól szerezte első festészeti ismereteit. Bécsi tanulmányainak hat éve alatt (1878–84) nagy hatással volt rá tanára, Leopold Karl Müller. *Guslar* és *Ranjeni Crnogorac* (1878) című képei után a balkáni népek életéből kezdett jeleneteket festeni. Így jöttek létre az *Arnautska straža*, *Crnogorska krčma*, *Borba petlova*, *Kičenje neveste...* című festmények. Branković pátriárka megrendelésére az 1896. évi millenniumi kiállításra festette meg *Seoba Srba pod patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem* című képét. Versec ugyanebből az alkalomból egy triptichont kapott *Žetva*, *Berba*, *Nedeljna pijaca* címen. Az 1900. évi Párizsi Világkiállításra készült Szerbia megrendelésére a *Proglašenje Dušanovog zakonika*. E kép hatalmas sikere készítette arra, hogy történelmi tárgyú képeket fessen, mint amilyen a *Sv. Sava kruniše Prvovenčanog*, *Sv. Sava izmiruje braću*, *Dušanova ženidba*, *Spaljivanje moštiju sv. Save...* Bécsben halt meg.

43. Kačar, Slobodan (1957–): ökölvívó. A Jajce melletti Perućicában született. 1979-ig az újvidéki Vojvodina Ökölvívó Klub tagja volt közép- és félnehézsúlyban. 1982-től

hivatásos boksoló lett. Ökölvívással 1972-ben bátyjával, Tadija Kačar montreali olimpiai ezüstérmes (1976) ökölvívóval kezdett foglalkozni, mivel látta a tévében Mate Parlov olimpiai sikerét félnehézsúlyban. Első ifjúsági mérkőzését 1973-ban vívta légsúlyban. Jugoszlávia és a Balkán junior bajnoka volt 1975-ben és 1976-ban. Jugoszlávia senior bajnoka volt 1977-ben, 1978-ban középsúlyban, 1979-ben és 1980-ban pedig félnehézsúlyban. Balkán senior bajnoka volt 1977-ben és 1979-ben. Az 1979. évi spliti Mediterrán Játékokon aranyérmes lett. Egy évvel korábban a világbajnokságon félnehézsúlyban bronzérmes lett, az olimpiai bajnoki címet pedig félnehézsúlyban az 1980-as moszkvai olimpián szerezte meg, mint példaképe, Mate Parlov nyolc évvel korábban. Sikeres amatőr karrierjét sikeres hivatásos karrier követte: 1985. december 21-én félnehézsúlyban megszerezte az IBF világbajnoki címét, amikor 15 menetben pontozással legyőzte az amerikai Edi Mustafa Muhamedot. 2003 végén ő lett a Szerbiai Ökölvívó Szövetség elnöke.

44. Kazinczy Ferenc (1739–1831): a felvilágosodás híve, a magyar irodalom megreformálója, költő, író és akadémikus. Teológiát és jogot hallgatott. Részt vett a császár elleni jakobinus összeesküvésben. Feleségül vette a gazdag Török Zsófiát, és vagyonukat az irodalom fejlesztésére fordította. A magyar irodalmi nyelv megújításán fáradozott. A *Hasanaginica* című verset németből magyarra fordította, és népszerűsítette a magyar értelmiségi körökben.

45. Kiš, Danilo (1835–1989): az egyik legnagyobb jugoszláv irodalmár és műfordító. Szabadkán született, apja, a zsidó vallású Eduard az államvasutak főfelügyelője, anyja pedig a montenegrói származású Milica volt. A család 1937-ben Újvidékre költözött, s Danilót itt két évvel később ortodox templomban keresztelték meg. A második világháborúban ez mentette meg az életét, apja viszont Auschwitzban meghalt. Első verse, az *Oproštaj s majkom* 1953-ban az *Omladinski pokret* című lapban jelent meg. A gimnáziumot Cetinjében végezte el 1954-ben, és ebben az évben beiratkozott a belgrádi Bölcsészettudományi Karra. Négy évvel később ő diplomázott elsőnek a Világirodalmi és Irodalomelméleti Karon. A Szerbiai Íróegyesületben a nemzetközi együttműködésen dolgozott. Szerb nyelvi lektorként Strasbourg-ban, Bordeaux-ban és Lille-ben működött. Ismert művei: *Mansarda*, *Rani jadi*, *Bašta*, *pepeo*, *Grobnica za Borisa Davidoviča*, *Čas anatomije*, *Enciklopedija mrtvih...* Orosz, magyar, francia, angol műveket fordított szerbre. 1973-ban *Peščanik* című regényéért NIN-díjat kapott, de ezt néhány év múlva visszaadta; 1977-ben a *Grobnica za Borisa Davidoviča* című regényéért kapott *Ivan Goran Kovačić-díjat*, 1980-ban egész irodalmi munkásságáért a *Grand aigle d'or de la ville de Nice* díjat kapta Nizza városától, 1986-ban pedig a *Skender Kulenović-díjat* és Franciaországtól a *művészet és az irodalom lovagja* címet nyerte el. 1988-ban megválasztották a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjának. Elnyerte az AVNOJ-díjat, és két jelentős nemzetközi irodalmi díjat is kapott Olaszországtól (Premio de Tevere) és Németországtól (Preis des Literaturmagazins). Párizsban halt meg, de végakarata értelmében Belgrádban temették el ortodox szertartás szerint.

46. Kocsis, Mikola (1928–1973): költő, prózaíró és lingvista. Jugoszláviában ő kodifikálta a ruszin nyelvet. Művei: *Pravopis rusinskog jezika* (1971), *Gramatika rusinskog jezika* (1974) és *Rečnik srpskohrvatsko-rusinsko-ukrajinskog jezika*. Sok ruszin tankönyv szerzője. Több helyen tanítószkodott. Miután lediplomázott az újvidéki Bölcsészettudományi Karon, a Tartományi Általános- és Szakoktatás-fejlesztési Intézetben és az újvidéki Tankönyvkiadó Intézetben dolgozott. Hirtelen halt meg doktori értekezésének megvédése előtt. Irodalmi műveit szerb, ukrán, szlovák, magyar, román és macedón nyelvre is lefordították.

47. Konjović, Milan (1898–1993): a 20. század egyik legjelentősebb szerb festője. Tanulmányait szülővárosában, Zomborban kezdte, Prágában (Vlaho Bukovacnál) és Bécsben folytatta, majd tudását München, Drezda és Berlin múzeumaiban tökéletesítette. Nagyon jelentősek voltak párizsi évei (1924–1932), mert volt néhány önálló kiállítása a művészetek egyik fővárosában, sőt a Párizsi Szalonban is kiállított. Miután visszatért Zomborba, szülővárosát és lakóit kezdte megfesteni, a nyári hónapokban pedig a dalmát városokat. A II. világháború idején fogságban volt Osnabrückben. Hatalmas munkássága időszakokra osztható: korai fázis (1913–28), kék korszak (1929–33), vörös korszak (1934–40), zöld korszak (1945–52), kolorisztikus korszak (1953–60), asszociatív korszak (1960–85), bizánci fázis (1985–90). 1966-ban a Zombornak ajándékozott több mint 1000 műalkotással megnyílt a *Milan Konjović Képtár*. Életműve több mint 6000 alkotást foglal magában, 297 önálló és több mint 700 közös tárlaton vett részt világszerte. 1979-től a vajdasági, 1986-tól a jugoszláv (levelező tag), 1992-től a szerbiai tudományos és művészeti akadémia tagja volt.

48. Kosztelnik, Havrilij (1886–1948): pap, teológus, a filozófia doktora. A ruszin szépirodalom elindítója, költő, próza- és drámaíró, publicista, tudós, lingvista. Ő adta ki az első ruszin nyelvű verskötetet (1904), az első ruszin drámát (1924), az első ruszin nyelvtant (1923), és kéziratban maradt fenn *Bácskeresztúr krónikája* (1915). Lavovban (Ukrajna) élt és dolgozott, de a két világháború között teljes lényével jelen volt a ruszinok közművelődési és nemzeti életében. Ruszin, horvát és ukrán nyelven írt. 1992 óta Bácskeresztúron évente megtartják a *Kosztelnik ősze* elnevezésű kulturális rendezvényt.

49. Kostić, Laza (1841–1910): a szerb romantika legjellegzetesebb költője. Az elemi iskolát szülőfalujában, Kabolban /Kovilj/ végezte, a reáliskolát Pancsován, a gimnáziumot Újvidéken és Budán, majd 1866-ban Pesten a jogtudományok doktora lett. Az újvidéki gimnázium tanára, újvidéki községi jegyző, újvidéki bírósági elnök, magyar országgyűlési képviselő, a szentpétervári /Petrográd/ szerb képviselőt titkára... volt. Korának egyik legtanultabb embere volt, klasszikus és európai nyelveket beszélt. Politikusként az Osztrák–Magyar Monarchiában a klerikalizmus és a reakció ellen, Szerbiában pedig a bürokratizmus és a dinasztikusok ellen küzdött. Több irodalmi és politikai lapot indított és szerkesztett, Svetozar Miletić közeli munkatársa volt. Irodalmi munkássága termékeny és szerteágazó, mintegy 150 lírai és húsz-egynéhány epikus költeményt, balladát és románcot, három drámát, tanulmányt a szépségről, polemikus könyvet Zmajról, sok vitairatot, cikket, előadást, vázlatot stb. írt. Shakespeare (*Rómeo és Júlia*, *III. Richard*, *Hamlet*), Kiss József (*Jehova*) és más szerzők műveit fordította szerbre. Drámái közül a *Maksim Crnojević* és a *Pera Segedinac*, versei közül a *Santa Maria della Salute*, *Đurđevi stupovi*, *Samson i Dalila*, *Prometej*, elbeszélései közül a *Maharadža*, *Čedo vilino*, *Mučenica* a legismertebbek. Tagja volt a Szerb Tudós Társaságnak és a Szerb Királyi Akadémiának. Élete végén Zomborban élt. Bécsben halt meg.

50. Kosztolányi Dezső (1885–1936): irodalmár, műfordító, újságíró. Szabadkán született. Apja, Árpád a gimnázium igazgatója volt, anyja Brenner Eulália. Az elemi iskolát és a gimnáziumot szülővárosában végezte el, bár rövid ideig szegedi gimnazista is volt. Első verse 1901-ben jelent meg a *Budapesti Naplóban* *Egy sír* címen. Budapesten kezdett magyar és német nyelvet hallgatni (1903), majd Bécsben folytatta tanulmányait (1904), de nem fejezte be. Karrierjét újságíróként kezdte (*Szeged és Vidéke*, *Bácskai Hírlap*, *Pesti Napló*). Babits Mihály és Juhász Gyula barátja lett. Első verskötete, a *Négy fal között* 1907-ben jelent meg, a következő évben ő lett a *Nyugat* fő- és felelős szerkesztője. 1913-ban feleségül vette Harmos Ilonát, két évvel később megszületett Ádám fiuk. Első regénye, a *Pacsirta* 1924-ben jelent meg, ezt a következő évben az *Aranysárkány*, majd 1926-ban az *Édes Anna* követte.

Elkezdett ún. szabadverseket írni, s ezek a *Meztelenül* című kötetben láttak napfényt. 1930-tól a *Kisfaludy Társaság* tagja, s ebben az évben a magyar PEN Klub elnökévé választották. Betegségének (torokrák) az első jelei 1933 nyarán jelentkeztek. Két évvel később jelent meg *Számadás* című kötete. 1936-ban halt meg.

51. Kovacs, Mihajlo (1909–2005): tanító, költő, próza- és drámaíró, ruszin tankönyvek szerzője, publicista. Siden született, a tanítóképzőt Körösön /Križevci/ végezte el. 1931-től Bácskeresztúron /Ruski Krstur/ tanítószkodott, és igen aktívan részt vett a *Ruszin Népi Közművelődési Társaság* kulturális és közművelődési tevékenységében. 1941 után több helyen tanítószkodott, karrierjét az Újvidéki Rádió ruszin szerkesztőségének újságírójaként fejezte be. Legjelentősebb művei: *Moj svet (Világom)*, Bácskeresztúr, 1964), *Piszni dida Zagradara (Kertész apó versei)*, Újvidék, 1979), *Svetla vecseravo (Esti fények)*, Újvidék, 1985), *Ja dub cservotocni (Férges tölgy vagyok)*, Újvidék, 1989), *Hizsocsko sztara (Öreg házacska)*, Újvidék, 1990), *Vibrani tvori (Válogatott művek)*, Újvidék, 1989–2005). Műveit szerb, ukrán, szlovák, magyar és román nyelvre is lefordították. Újvidéken halt meg.

52. Kovačević, Siniša (1954–): dramaturg, tanár. A szerémségi Šuljan faluban született, Belgrádban a Drámaművészeti Kar dramaturgia szakán diplomázott. Az egyetemen dramaturgiát tanít, a BK Művészeti Akadémia dékánja. Színházi, film- és televíziós szerző. A Sterija-díjat három művével (*Novo je doba, Đeneral Milan Nedić, Janez*), a Branislav Nušić-díjat szintén három művével (*Sveti Sava, Kraljević Marko, Ravi*) érdemelte ki. Ő írta a *Država mrtvih, Bolje od bekstva, Najbolji* és *Najviše na svetu celom* című filmek forgatókönyvét. *Novo je doba* című tévédrámája a szerb irodalom legjobb 10 drámája közé tartozik.

53. Kračun, Teodor (eredetileg Dimitrijević) (a 18. sz. első fele–1781): a szerb barokk festészet kiemelkedő képviselője. Kamenicán /Sremska Kamenica/ született. Festeni D. Bačević festőtől tanult, akinek segített megfesteni a krušedoli és beocsini ikonosztázokat. Első önálló műve, a Hopovo-kolostor ikonosztáza majdnem megsemmisült a II. világháborúban. Bécsi és olaszországi tanulmányútja után (melyről keveset tudunk), Zomborban, Nestinben, Lačarakon, Szuszekban, a mitrovicai Szent István-templomban, a karlócai /Sremski Karlovci/ székesegyházban festett ikonosztázokat. Az ikonokon kívül megfestette Pavle Nenadović és Jovan Georgijević metropoliták portréját is. Kortársai közül kiemeli igen jó színészéke. Karlócán halt meg.

54. Krno, Miloš (1869–1917): ügyvéd, közéleti munkás. Cserencsényben /Čerenčany, Szlovákia/ született. 1894 és 1917 között ügyvédként dolgozott Újvidéken, Mičátek közeli munkatársa volt. Együtt alapították a *Dolnozemský Slovák* című folyóiratot. A szerbek és szlovákok együttműködését szorgalmazta, ezért 1914-ben Debrecenbe internálták. A Szerb Matica tiszteletbeli tagja volt. Újvidéken halt meg.

55. Lajkó Félix (1974–): hegedűművész. Topolyán született. Hatodikos korában vett először a kezébe hegedűt. Három évig járt zeneiskolába Kishegyesen és Szabadkán. Budapesten a *Dresch Quartet* tagjaként tökéletesítette tudását. Számos együttesnek volt tagja, felejtethetlenné Aleksandar Balanescuval és Boban Markovićyal tartott hangversenyei. Színdarabokhoz ír zenét. Az ún. új zene egyik legismertebb képviselője nálunk, de világszerte nagy koncertattrakció. Zenéjét nehéz besorolni, de az elmondható róla, hogy dzsessz, az alapja viszont az ősi pannon népzene, elsősorban a magyar és a vajdasági zene. Előadóként erőteljes és szenvedélyes. A hegedűn kívül cimbalmon is játszik. Egyedül vagy kisebb csoporttal lép fel. Ismert albumjai: *Lajkó Félix, Félix, Félix Lajkó And His Band, SaMaBa trio: Opus Magnum stb.*

56. Ljubič, Rajko (1952–): rendező és kameraman. Szabadkán született. A zágrábi Színművészeti Akadémia kamera szakán diplomázott 1976-ban. Az Újvidéki Televízióban dolgozott, leginkább a drámaműsorok szerkesztőségében mint kameraman. A 20. század nyolcvanas éveiben e tévének szinte minden drámáját ő vette fel. Vicsek Károllyal, Miro Mikuljannal, Aleksandar Fotezzal, Miljenko Deretával... dolgozott együtt. A kilencvenes évek elején otthagyta a televíziót, és Torontóba ment az ottani filmstúdiókhoz. 2001 óta Szabadkán él, és saját produkciójában dokumentum- és kisjátékfilmeket készít a vajdasági horvát kisebbségről. 1993 óta a következő dokumentumfilmeket készítette: *Balint Vujkov, Ivan Antunović, Uskrs u Subotici, Dužijanca 2004, Subotički tamburaški orkestar: prvih 25 godina, Sinagoga u Subotici, Dužijanca 2002, Tri slamarke, tri divojke, Pjesnik Jakov Kopilović, Kruv naš svagdanji, Stipan Šabić, Književnik Matija Poljaković, Pripovitka o dijalektu, Sto godina Karmelićanskog samostana u Somboru, Salaši u Bačkoj – njihov nestanak, Božić na salašu, Vajarka Ana Bešlić, Prof. Bela Gabrić, Sudija i slikar Ivan Tikvicki-Pudar, Tkanje i vezovi, Pere Tumbas Hajo, Cilika Dulić – naivna slikarica* stb. Néhány rövid játékfilmet is készített: *Đuga, Vraččije gnjizdo, Jeka mog ditinjstva*, sőt egy animációs filmet is: *Čukundidino zrno ora. Ždribac zlatne grive* címen egy kifestőkönyvet és CD-t is tervezett.

57. Marić Einstein, Mileva (1875–1948): Albert Einstein munkatársa és felesége. Titelen született, Rumán, Újvidéken és Zágrábban járt iskolába. Ő volt az ötödik nő, aki Zürichben elektrotechnikát végzett. Einstein általános relativitáselméletével (1913–1916) korszakalkotót teremtett, és 1922-ben Nobel-díjat kapott. Mileva segítette munkájában, de házasságuk nem bizonyult tartósnak. 1918-ban elváltak, és Mileva két fiukkal Zürichben maradt. Einstein a Nobel-díj összegét (121 572 svéd korona) átadta Milevának. Einstein valószínűleg adósának érezte magát, hisz tudta, mennyire hozzájárult elméletének a kidolgozásához. Mileva Zürichben halt meg. 1993-ban Újvidéken utcát neveztek el róla.

58. Mercy, Claudius Florimund (1666–1734): lovassági tábornagy. Longwyban született (Lotaringia). Részt vett Bánátnak a török alóli felszabadításában. Savoyai Jenő javaslatára kinevezték Bánát első adminisztrátorává (1718–1733). Arra törekedett, hogy Bánát haladó terület legyen, ezért megkezdte modernizálását és európaiasítását. Javaslatára Bánátot 12 uradalmi kerületre osztották. Jó szervező és merkantilista volt. Utakat építtetett, új településeket létesített, nemesített növényi kultúrákat, új állatfajtákat vezetett be, fejlesztette a kisipart, a manufaktúrát, kolonizálta Bánátot. Sokat tett a mocsarak kiszikkasztása és a folyók szabályozása terén is. Rendeletére Keiser főhadnagy 1723-ban kidolgozta a Béga-szabályozás tervét. A munkálatok 1728-ban kezdődtek. Pármában (Olaszország) halt meg.

59. Mester Gyula (1972–): röplabdázó, válogatott. Szabadkán született. Itthon a *Spartacus* és a *Vojvodina*, külföldön a *Gabeka, FAD, AEG, Trentino, Piacenco* játékos volt. A jugoszláv válogatott tagjaként Európa-bajnokságon arany-, ezüst- és bronzérmet, világbajnokságon ezüstérmet, a sydney-i olimpián 2000-ben aranyérmet, az atlantai olimpián 1996-ban bronzérmet szerzett. A sportszellemet apjától örökölte, aki diszkoszvetésben a jugoszláv junior válogatott tagja volt. Apjához hasonlóan ő is előbb atlétikával foglalkozott, csak később döntött a röplabda mellett. Gépészeti Főiskolát végzett. 1999-ben jószerzői nagykövetnek választották.

60. Mičátek, Eudevít (1874–1928): ügyvéd. Az elemi iskolát szülőhelyén, Kiszácson, a gimnáziumot Szarvason végezte, majd Debrecenben és Pesten jogot hallgatott. 1902-ben Újvidéken ügyvédi irodát nyitott. Dr. Krnával együtt alapította a *Dolnozemský Slovák* nevű folyóiratot. Aktívan dolgozott a szerb és a szlovák nép együttműködésén. A szerbek és

szlovákok együttélésének fellendítésében szerzett érdemeinek elismeréseként 1927-ben Szent Száva-éremmel tüntették ki. A Szerb Matica tiszteletbeli tagja volt. Bécsben halt meg.

61. Mikić, Jovan (*Spartak*) (1914–1944): atléta, a népfelszabadító háború harcosa. Oповán született. Atlétikai karrierjét a szabadkai *Bácskában* kezdte, majd a belgrádi *Jugoslavijában* folytatta. Húszéves korában jugoszláv bajnok lett 100 méteres futásban, később pedig az öttusa, a távolugrás és más sportágak országos bajnoka és rekordere lett. Balkán bajnoka is volt. A jugoszláv királyi hadsereg tartalékosaként elfogták, és Nürnbergbe vitték táborba. Amikor a táborból hazatért, kapcsolatba lépett a kommunistákkal, és csatlakozott a szerémségi partizánokhoz. A Szabadkai Partizánosztog parancsnokaként esett el Szabadka felszabadításakor (1944. október 10.) A legjelentősebb vajdasági sportdíjat és a szabadkai sportklubot róla nevezték el.

62. Miletic, Svetozar (1826–1901): a vajdasági szerbek politikai vezére a 19. század második felében, ügyvéd, Újvidék polgármestere. A sajkáskerületi Mošorin/ Mošorin/ született. Újvidéken és Pozsonyban /Bratislava/ járt gimnáziumba, 1854-ben Bécsben pedig a jogtudományok doktora lett. Hazafias dalt írt *Već se srpska zastava vije svuda javno* címen, és ez lett a vajdasági szerbek himnusza. Politikai ténykedésének középpontjában a szerbek és az Osztrák–Magyar Monarchiában élő más népek szabadságáért és jogaiért való harc állt. 1860-ban politikai cikksorozatot írt a *Srbski dnevnik* számára. Különösen jelentős a karácsony böjtje előtti napon megjelent cikke (*Tucindenski članak*), melyben felszólította a szerb népet, hogy a magyar néppel karöltve kezdjen harcot az osztrák abszolutizmus ellen. Megalapította az *Ujedinjena omladina srpskát* (1866–1871), alapítója és vezére volt a *Szerb Népi Szabadelvű Pártnak*. Ő alapította a párt lapját is, mely *Zastava* címen 1866-tól jelent meg. A horvát szászor és a magyar országgyűlés képviselője volt, kétszer választották meg Újvidék polgármesterének (1861-ben és 1867-ben). Versecen halt meg, Újvidéken van eltemetve. Vajdaságban három település kapta róla a nevét: Svetozar Miletic /Nemesmilitics/ Zombor mellett, Srpski Miletic /Militics/ Hódság /Odžaci/ mellett és Mileticevo /Ráros/ Zichyfalva /Plandište/ községben.

63. Miloş, Miodrag (1933–1998): irodalmár, újságíró. Aleksinacon született. Versecen tanítóképzőt, Nagybecskerekben pedig a Pedagógiai Főiskolán román nyelvet és irodalmat végzett. Az Újvidéki Rádió román szerkesztőségének újságírója, 1970-től pedig a pancsovai *Libertatea* hetilap újságírója volt. A *Bucuria copiilor* folyóirat fő- és felelős szerkesztője, valamint nyugdíjaztatásáig a *Lumina* folyóirat szerkesztője volt. Elsősorban irodalmárként ismert, számos vers- és prózakötete van román nyelven: *Mostenire* (*Örökség*), *De vorbă cu melcul* (*Beszélgetés a csigával*), *Prietenii mei* (*Barátaim*), *Medalioane* (*Medálok*), *Calea scorpionilor* (*A skorpió útja*), *Vânt de răsărit* (*Keleti szél*). Megírta a vajdasági románok színházi napjainak monográfiáját is (*Fascinația scenei*). Párhuzamosan írt verset, prózát, színdarabot, kulturális krónikát, portrét, interjút, recenziót mind a *Libertatea* kiadványaiba, mind számos jugoszláviai és romániai irodalmi folyóiratba. Verseit több nyelvre lefordították. Pancsován halt meg.

64. Mušicki, Lukijan (1777–1837): az első művészien író költő a szerb irodalomban. Temerinben született, Újvidéken és Szegeden járt iskolába, majd Pesten jogi és filozófiai tanulmányokat végzett. 1802-ben a Grgeteg-kolostorban szerzetes lett, s eredeti keresztneve, a Luka helyett a Lukijan nevet kapta. 1812-ben a Šišatovac-kolostor apátja lett. Mivel rosszul igazgatta a kolostort, azonkívül pedig Dositej Obradović eszméit hirdette, és Vuk Karadžić barátja volt, 1824-ben a károlyvárosi /Karlovac/ püspökség adminisztrátorává nevezték ki Plaški székhellyel. Négy évvel később püspök lett. Korának egyik legműveltebb

írója volt. A klasszikus görög és latin nyelven kívül több európai nyelven is beszélt. Négy kötete hazafias, erkölcsi és didaktikai témájú verseket tartalmaz. Ismert művei: *Programske pesme*, *Glas narodoljupca* és *Glas harfe šišatovačke*. Támogatta Vuk reformját, de meg akarta őrizni az egyházi szerb nyelvet is. A szerb ábécébe ő vezette be a đ (h) betűt. Plaškiban halt meg püspökként.

65. Obradović, Dositej (1742–1811): a felvilágosodás első szerb híve, irodalmár, filozófus, pedagógus, a szerb társadalom 18. századi megreformálásának a híve. A bánáti Čakovóban született. Mivel szülei korán meghaltak, a kis Dimitrijéről nagybátyja gondoskodott, és pokrócszövőinasnak adta. Ő viszont megszökött, és a Hopovo-kolostorba ment, ahol 1758-ban szerzetessé avatták Dositej néven. Már 1760-ban megszökött a kolostorból, és tanulmányainak a kiegészítése végett utazgatni kezdett (Lika, Montenegró, a Szent Hegy, Albánia, Görögország, Ausztria, Olaszország, Moldva, Németország, Franciaország, Anglia, Oroszország...). Hat nyelven beszélt. Szerbiába 1806-ban tért vissza, és két évvel később megalapította a főiskolát (Velika škola). 1811-ben ő lett Szerbia első közoktatásügyi minisztere. Mivel szerette volna a szerb népet európaisítani, és elindítani a korabeli európai áramlatok útján, széles körben terjesztette ismereteit és az akkori haladó eszméket. Külföldi műveket fordított szerbre, közülük a legismertebbek Aiszóposz /Ezópus/ állatmeséi. Szorgalmazta a népnyelvnek az irodalomban való használatát, és lerakta a modern szerb irodalom alapjait. A 18. századot a *józan ész századának* nevezte. Jelentősebb művei: *Život i priključenije*, *Pisma Haralampiju*, *Sovjeti zdravog razuma*, *Basne*, *Etika i filozofija naravnoučitelna*, *Sobranije raznih naravnoučitelnih veščej...* Belgrádban halt meg.

66. Papharhaji, Gyura (1936–): költő, prózaíró, újságíró, rendező, színész, művelődési dolgozó. Bácskeresztúron /Ruski Krstur/ született. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Jugoszláv Irodalom Tanszékén diplomázott. Hosszú évek óta szerkeszti a *Svetloszc* című folyóiratot. Legjelentősebb művei: *Tu takoj pri sercu* (*Itt a szívemnél*, Újvidék, 1969), *Olovo, ceresnyov kvet* (*Ólom, ceresznyevirág*, Újvidék, 1974), *Ne dam svojo roki i kvit* (*Nem adom az éveimet, és kvitt*, Újvidék, 1977), *Trovacs sznoh* (*Álommérgező*, Újvidék, 1978), *Csuvarre hmaroh* (*Felhőőrök*, Újvidék, 1981), *Putovanye na juh* (*Utazás délre*, Újvidék, 1991), *U roszi kosak szon* (*Kemény álom a harmatban*, Újvidék, 1999), *Senkom i prahom* (Újvidék, 2003).

67. Pavlović, Teodor (1804–1854): irodalmár, publicista, a Szerb Matica titkára és egyik alapítója, a *Letopis Matice srpske* szerkesztője. A bánáti Beodra faluban /Novo Miloševo/ született, itt végezte el az elemi iskolát, gimnáziumba pedig Heufeldben /ma Novi Kozarci/, Temesváron, Nagyikindán, Szegeden és Karlócán /Sremski Karlovci/ járt. Végül Szegeden érettségizett, majd barátjának, Konstantin Peičićnek a hívására Pozsonyba /Bratislava/ ment, ahol 18258-ben jogi diplomát szerzett. Pozsonyban megérintették a szlovák pánszlávizmus romantikus eszméi, s ez befolyásolta későbbi közéleti tevékenységét is. Ügyvédbojtárként Vitkovics Mihály ügyvédi irodájában dolgozott Pesten, és itt sok értelmiségivel találkozott. Magával ragadták Széchenyi István társadalmi reformeszméi, ezért a társadalmi és kulturális tevékenységnek, a szerb nép művelésének szentelte életét. Elindította a *Srpski narodni list* (1835) és a *Srpske narodne novine* (1938) lapokat, valamint a *Dragoljub* című almanachot (1845–47). Szülőfalujában halt meg.

68. Petőfi Sándor (1823–1849?): magyar lírikus, a szabadság és a szerelem költője, az 1848/49-es forradalom egyik vezéregyénisége. Kiskőrösön született Aleksandar Petrovićként, apja Stefan/István, anyja a szlovák Hruz Mária volt. Evangélikus templomban keresztelték meg. Tekintet nélkül származására, Petőfiben kifejezett volt a magyar nemzeti érzés. A

radikális ifjak vezére volt 1848/49-ben. Ő írta a magyarok legnagyobb nemzeti költeményeinek java részét, pl. a *Nemzeti dalt*. Eleinte vidám verseket írt, a bort és a kocsmákat dicsőítette, így keletkezett híres verse, *A borozó*. Legismertebb elbeszélő költeményei a *János vitéz* és az *Apostol*, de írt egy regényt is *A hóhér kötele* címmel. 1849. július 31-én nyomtalanul eltűnt a segesvári /Sigişoara, Románia/ ütközetben, és a magyar patriotizmus szimbólumává vált, költészete pedig szinte himnusszá. Magyarország-szerte és a magyarok nagyobb számának otthont adó országokban számos utcát és iskolát neveztek el róla. A magyar közszolgálati rádió is az ő nevét viseli.

69. Petković, Momir (1953–): birkózó, olimpiai bajnok. Szabadkán született, hatéves korában kezdett sporttal foglalkozni. Birkózó karrierjét a *Spartacus*-ban kezdte, majd a zágrábi *Metalcab*-ban és a petrinjei *Gavrilovič*-ban folytatta. A legfeljebb 82 kilogrammosok súlycsoportjában jugoszláv bajnok volt 1972-ben, 1974-ben, 1975-ben és 1976-ban. 1978-ban, 1979-ben és 1981-ben világbajnoki ezüstérmes. Legnagyobb sikerét 1976-ban érte el, amikor a montreali olimpiai játékokon aranyérmes lett. Edzőként Amerikában ténykedett, és az USA válogatottjának szövetségi kapitánya lett.

70. Petrovici, Emil (1899–1968): dialektológus, lingvista. Elemi iskolába szülőfalujában, Tárnokon /Torak/ járt, gimnáziumba Brassóban /Braşov/ és Aradon, tanítóképzőbe Nagyváradon /Oradea/, majd 1919-ben a kolozsvári /Cluj-Napoca/ Bölcsészettudományi Karon diplomázott. Párizsban francia nyelvet, lingvisztikai földrajzot, experimentális fonetikát és szlavisztikát hallgatott. Visszatért Kolozsvárra, egyetemi tanár és Sextil Puşcariunak, a neves lingvistának és irodalomtörténésznek, a kolozsvári Román Nyelvi Múzeum kezdeményezőjének közeli munkatársa lett. 1930-ban megszerezte a nyelvtudományok doktora címet. Számos dialektológiai és folklórkutatási művet írt. Legjelentősebb műve *a román lingvisztikai atlasz*, melyhez 1929 és 1938 között terepi kutatásokat végzett 4800 kérdést tartalmazó kérdőívvel. Kutatásai 85 román lakta települést öleltek fel, járt Bánát szerbiai részében is. Számos monográfiai és etnofolklorisztikai tárgyú művet adott ki, általában a terepi dialektológiai kutatásokkal kapcsolatban. Jól ismeri a szerb nyelvet és a két nyelv kölcsönhatását. Szerteágazó tudományos munkássága több mint 200 tanulmánykötetet tesz ki. A kolozsvári egyetemnek tanára, hat évig rektora volt, de ezzel párhuzamosan a Lingvisztikai Intézet igazgatója, a Romániai Szlavista Egyesület elnöke, a román és a Bolgár Tudományos Akadémia tagja is. Kolozsváron halt meg vasúti szerencsétlenségben.

71. Petrović, Veljko (1884–1967): költő, elbeszélő, esszéíró. A gimnáziumot szülővárosában, Zomborban végezte el, majd Pesten jogot hallgatott. Budapesten 1906/07-ben a *Croatia* lap társszerkesztője volt. Fiatalon került Szerbiába. Az első Balkán-háborúban az újvidéki *Branik* lap tudósítója volt. Az I. világháborúban önkéntesként vett részt. 1915-ben a katonasággal elhagyta Szerbiát. Genfben a Jugoszláv Bizottság publicisztikai és propagandairódájában dolgozott, 1918-ban a Bizottság tagja lett. A II. világháború alatt egy időre a banjicai táborba internálták. A felszabadulástól 1962-ig a belgrádi Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Tagja volt a Szerbiai Tudományos és Művészeti Akadémiának, elnöke a Szerb Maticának. Irodalmi munkásságát a patriotizmus és az elmúlt idők dicsérete jellemzi. Verseket, elbeszéléseket és esszéket írt. Legismertebb művei: *Rodoljubive pesme*, *Na pragu*, *Bunja*, *Salašar*, *Prepelica u ruci*, *Backo i njegova sestra*, *Varljivo proleće*, *Pomerene savesti*. Tanulmányozta az újabb szerb művészetet, különösen pedig a vajdasági 18. és 19. századi művészetet. Belgrádban halt meg.

72. Popa, Vasco (1922–1991): a modern szerb irodalom eredeti alakja, költő. A Versec melletti Gerebencen született. A belgrádi Bölcsészettudományi Kar román nyelvi tanszékén diplomázott. Tanulmányait Bukarestben és Bécsben folytatta. A II. világháború alatt a nagybecskereki német koncentrációs tábor foglya volt. Első verseit a *Književne novine* és a *Borba* tette közzé. 1954 és 1979 között a *Nolit* kiadóház szerkesztője volt. A verseci Íróközösség egyik alapítója. Külön kiemelkednek hazafias versei, pl. az *Oči Sutjeske. Od zlata jabuka* címen népköltészeti antológiát, *Urnebesnik, Ponoćno sunce* címen pedig költői antológiát állított össze. *Kora* című első verskötetét (1953) Miodrag Pavlović *87 pesama* című kötetével együtt a háború utáni modern szerb költészet alapköveként emlegetik. Az irodalmi közvélemény nagy vitákat folytatott erről a kötetéről, és nagy hatással volt az ifjú költőnemzedékre. A *Kora* után a következő verskötetei jelentek meg: *Nepočin polje* (1956), *Sporedno nebo* (1968), *Uspravna zemlja* (1972), *Vučja so* (1975), *Kuća nasred drumu* (1975), *Živo meso* (1975), *Rez* (1981), továbbá a *Mala kutija* (1984) versciklus, a *Gvozdeni sad* című tervezett, de soha be nem fejezett kötet része. Egyike a legtöbbet fordított jugoszláv költőknek, de maga is fordított francia nyelvről. Az SZTMA levelező tagja volt, és az újvidéki Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia egyik alapítója. Elsőként kapta meg a Branko-díjat, de kapott még Zmaj-díjat, osztrák állami irodalmi díjat, Branko Miljković-díjat, AVNOJ-díjat... 1995 óta minden év június 29-én, a költő születésnapján Versecen adják át a Vasco Popa-díjat a legjobb verskötetért. Belgrádban halt meg.

73. Popović, Jovan Sterija (1806–1856): az első szerb dráma- és vígjátékíró, költő. Apja görög volt (neki köszönhető a Sterija név), anyja, Julijana pedig szerb, az ismert barokk festő, Nikola Nešković lánya. Iskoláit szülővárosában, Versecen kezdte, gimnáziumba Temesváron és Pesten járt, majd Késmárkon /Kežmarok, Szlovákia/ jogot hallgatott. Tanárként és ügyvédként dolgozott Versecen, 1840-ben pedig a kragujevaci líceum tanára lett. Szerbiai közoktatásügyi miniszterként (1842–48) sokat tett az iskolaügy, a kulturális intézmények és a színházi élet fejlesztéséért akkor, amikor Belgrádban nem volt állandó színház és hivatásos színész. Irodalmi tevékenységét rossz versekkel kezdte, de nagyon gyorsan áttért a prózára, és így már tudott érvényesülni. Ismert drámái: *Svetislav i Mileva, Miloš Obilić, Smrt Stefana Dečanskog, Vladislav, Skenderbeg* stb. Legismertebb vígjátékai: *Laža i paralaža, Tvrđica, Pokondirena tikva, Ženidba i udadba, Kir Janja, Rodoljupci...* 1956-ban Újvidéken Sterija születésének 150. és halálának 100. évfordulóján létrejött a verseny jellegű színházi fesztivál, a *Sterija Játékok*, amelyet ma is évente megrendeznek hazai és külföldi társulatok részvételével. Sterija 1849-ben ismeretlen okokból elhagyta Szerbiát, és haláláig Versecen élt.

74. Popović, Sava Tekelija (1761–1842): a nép jótevője, irodalmár, politikus. Aradon született, ott járt elemi iskolába, a gimnáziumot Budán végezte el, majd 1786-ban ő volt az első szerb, aki jogi doktorátust szerzett Pesten. Tekintélyes nemesi családból származott. A politikával hamar felhagyott, minden figyelmét és energiáját a nemzeti munkának szentelte. Jól együttműködött a magyar nemességgel, de egész életében a szerb érdekekért szállt síkra. Ő alapította meg Pesten a *Tekelijanumot* (1838), amelyben alapításától 1914-ig 346 hallgató tanult minden szerbek lakta vidékről. Sok szerb és magyar intézménynek volt a jótevője. A Szerb Matica sokat köszönhet neki: a Maticának ajándékozta könyvtárát, vett neki nyomdát, élete végén pedig minden ingatlanát és pénzét ráhagyta. Az irodalomba *emlékirataival* írta be a nevét. Pesten halt meg, az aradi Szent Miklós-templomban temették el.

75. Predić, Uroš (1857–1953): szerb festő, Paja Jovanovićon kívül az akadémikus realizmus egyik legkiemelkedőbb képviselője. Orlódon /Orlovat/ született. Elemi iskolába Cserépalján /Crepaja/ járt, középiskolába Pancsován. 1880-ban Bécsben végezte el az

akadémiát Griepenkerl tanítványaként. A szerbek első igazi realista zsánerképfestője lett. A 19. század végének szerb művelődés- és politikatörténeti személyiségeit rendre megfestette. Különösen ismert az a nyolc képe, melyeket a Szerb Királyi Akadémia elnökeiről festett. Ő maga is az akadémia tagja volt. Első munkáihoz a népi életből merített témát, és moralizáló jelleggel festette meg. Ilyen pl. a *Vesela braća, Pod dudom, Mali filozof*. Mintegy 1000 ikont festett, és ikonosztázt készített Óbecsén, Perlaszban, Orlódon, a Grgeteg-kolostorban, Rumán, Pancsován... Legismertebb festményei: *Hercegovački begunci, Kosovska devojka, Na majčinom grobu, Naburena devojčica*... Egyetemi hallgató korában portréjáért Gundel-díjat kapott. Ő volt a belgrádi Képzőművész Egyesület első elnöke (1919). Belgrádban halt meg.

76. Pupin, Mihailo (1854–1935): a 19. század végének egyik legjelentősebb tudósa és feltalálója. A bánáti Udvar /Idvor/ faluban született. Hogy tanuljon, és megismerje az örök igazságot, korán elhagyta a szülői házat. A tudomány világába vezető út Pancsovától Prágán át Amerikáig vitte, majd vissza Európába, a cambridge-i és a berlini egyetemre, ahol 1889-ben doktorált. 1889-től 1929-ig a New York-i Columbia Egyetemen dolgozott pedagógusként és tudósként. Ebben az időszakban több mint 30 találmányt szabadalmaztatott. Legtöbb találmánya az elektronika és a távközlés területére tartozik. Szakmai és tudományos munkásságáért számos elismerésben részesült. Azt a különleges életutat, amelyet a bánáti pásztorgyerek tett meg, míg világhírű tudós lett belőle, legjobban maga Pupin írta le *From Immigrant to Inventor* (1923) című önéletrajzában, amelyért irodalmi Pulitzer-díjat kapott (1924). Ezt a művét több világnyelvre lefordították, szerbül 1929-ben jelent meg *Sa pašnjaka do naučenjaka* címen. Habár világhírnévre tett szert, örök életében érzelmileg kötődött szülőfalujához, Udvarhoz és *első hazájához*. Erről tanúskodik számos adománya. New Yorkban halt meg, Bronxban van eltemetve.

77. Radičević, Branko (1824–1853): nagy szerb költő, Vuk Karadžić nyelvreformjának egyik leglelkesebb híve és hirdetője. Szlavóniában, Brodban született, Karlócán szerb (slavoserbska), Temesváron piarista gimnáziumba járt. Bécsben három évig jogot hallgatott. Ott jelent meg *Pesme* című kötete (1847), amely új korszakot nyitott a szerb költészetben. Versei elégikusak, lírai élményei általában az elváláshoz és a búcsúzáshoz fűződnek (*Đački rastanak, Tuga i opomena, Kad mladijah umreti*). Leggyakoribb költői képei a nap és az éjszaka, a fény és a sötétség, a nappal és az éjjel mint az élet és halál egysége. Az 1848/49-es forradalmi események után orvostanhallgató lett Bécsben, de tüdőbajban meghalt. 1883-ban újratemették Stražilovón.

78. Rajačić, Josif (1785–1861): karlócai metropolita, szerb pátriárka. Likában, az Ogulin közeli Lučani faluban született. Szegeden filozófiát, Bécsben jogot hallgatott. 1810-ben szerzetes lett, 1811 és 1822 között a Gomirje-kolostor archimandritája, 1822 és 1829 között a pakraci eparchia adminisztrátora, 1829 és 1834 között dalmáciai püspök, 1834 és 1842 között verseci püspök. Karlócai metropolita 1842-ben lett. Ebből a pozícióból még elszántabban harcolt a Habsburg Birodalomban élő szerbek jogaiért. Sokat tett a tanügy fejlesztése érdekében. Sok szerb iskolát alapított, megnyitotta a pátriárkai hivatal könyvtárát és nyomdáját. Az 1848. évi májusi gyűlésen szerb pátriárkává választották. A szerbek szellemi és politikai vezetője volt. Politikai energiáját abba fektette be, hogy a szerbek autonóm területet kapjanak a Habsburg Monarchiában.

79. Raichl J. Ferenc (1869–1960): műépítész. Apatinban született, német nemzetiségű volt. Budapesten tanult, Bécsben és Berlinben volt tanulmányúton. 1896-ban telepedett le Szabadkán. Historicista és eklektikus épületei: Nemzeti kaszinó – ma a Városi Könyvtár épülete (1895/96), a szabadkai gimnázium (1895–1900), a pancsovai banképület

(1900), neogótikus katolikus templom Topolyán (1904–1906), az apatini városháza (1907/08). Szecessziós remekműve szabadkai családi háza (1904), melyben ma a *Képzőművészeti Találkozó* nevű modern képtár székel. Raichl a vajdasági eredetű szecessziós építészet legnagyobb alakja. Vállalkozó volt, téglagyárat üzemeltetett, és más építészek terveit is kivitelezte, pl. a palánkai neogótikus katolikus templomot (1907–1910), Petrovac Gyula tervei alapján. Miután csődbe ment, Szegedre költözött. Budapesten halt meg.

80. Sarić, Ivan (1876–1966): kerékpáros, motorkerékpáros, autós versenyző, repülőtervező és pilóta. Szabadkán született, ott végezte el a gimnáziumot, majd a városi igazgatás könyvelőségén hivatalnokoskodott. 1897-től a helyi lap rendszeresen beszámolt kerékpáros sikereiről. A csúcspontot 1900-ban érte el, amikor Magyarország bajnoka lett, és részt vett a párizsi világbajnokságon. A következő években háromszor lett Magyarország motorkerékpáros bajnoka, 1905-ben pedig részt vett a Zombor és Szabadka között megtartott autóversenyen. Az egykori Jugoszlávia első labdarúgóklubjában, az 1901-ben alapított *Bácska FC-ben* vezetőségi tag volt. Abban az évben, amikor a francia Blériot átrepülte a La Manche csatornát, Sarić Párizsban autóversenyen vett részt. Ha korábban nem, ekkor biztosan megismerkedett a repülés úttörőivel, és a repülő szerkezete csodálattal töltötte el. Szabadkára visszatérve eldöntötte, hogy ő is csinál repülő. Őszre már el is készült a Sarić 1. repülő, volt légcsavarja, 1910 elején pedig 24 lóerős, háromhengeres Delfoss motort épített bele. 1910 nyarán a városi lóversenypályán hajtotta végre a próbarepülést. A Wright testvérek után nem egész hét évvel, az első jugoszláv repülő, Edvard Rusijan után fél évvel saját tervezésű repülője sikerrel állta a próbát. Eredményével Sarić is elégedett volt, ezért 1910. október 16-án nyilvánosan is felszállt, s ezt mintegy 7000 ember nézte végig. Kb. három km-t repült 30 méter magasan. 1911 elején tökéletesítette gépét, és Sarić 2-nek nevezte el. Repülőépítési nehézségeiről és környezetének fogadtatásáról Csáth Géza, Havas Emil és Munk Artúr *A repülő Vucsidol* c. regényében olvashatunk. Szabadkán halt meg. A szabadkai aeroklub az ő nevét viseli.

81. Széchenyi István gróf (1791–1860): politikus, író, a legnagyobb magyar. Bécsben született arisztokrata családban. Fiatalkorában beutazta Nyugat-Európát. Csak legénykorában tanult meg magyarul. Wesselényi gróf tisztelőjeként ő is Magyarország korszerűsítésén kezdte törni a fejét. Három másik főnemessel együtt 1827-ben kötelezte magát, hogy birtokainak egyéves jövedelmét tudományos akadémia alapítására fordítja. Ebben az évben 150 tagú Nemzeti Kaszinó létesítését kezdeményezte, és ez hasonló intézmények egész sorának alapítását indította el országszerte. Később könyvekben írta le korszerűsítési ötleteit. Legjelentősebb művei: *Hitel*, *Világ*, *Stádium*. Nem forradalommal, hanem fokozatosan akarta fejleszteni hazáját. Vajdaság szempontjából fontos, hogy ő javasolta és váltotta valóra a Tisza szabályozását. Döblingben halt meg.

82. Sekulić, Isidora (1877–1958): irodalmár, műfordító, útleíró, irodalmi és képzőművészeti kritikus, leányiskolai tanár, akadémikus. Mošorin /Mošorin/ született, Újvidéken felsőfokú leányiskolát végzett, majd Zomborban szerb tanítóképzőt. A budapesti Tanárképző Főiskolán természettudományi és matematikai tantárgyak tanítására szerzett oklevelet. Heidelbergben doktorált (1922). 1897-től természettudományi tárgyakat tanított a pancsovai szerb leánynevelőben, majd Šabacban és Belgrádban. Hosszabb időt töltött Angliában, Franciaországban és Norvégiában, tökéletesítette nyelvtudását. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának 1939-ben levelező, 1950-ben rendes tagja lett. Irodalommal 1910-ben kezdett foglalkozni. Esszéket és műfordításokat tett közzé különféle folyóiratokban. Első könyve *Saputnici* címen 1913-ban jelent meg. Skandináviai útjáról írta *Pisma iz Norveške* című művét (1914), mely a szerb útleíró irodalom remeke. Főműve a

Hronika palanačkog groblja (1940). Sokan a legeszesebb szerb nőnek tartják. Belgrádban halt meg.

83. Szeles Mónika (1973–): jugoszláv és amerikai teniszező, egykori világbajnok. Tenisszel hatéves korában kezdett foglalkozni szülővárosában, Újvidéken, apjától, Károlytól tanult. Amikor 1985-ben megnyerte a Miami-ban rendezett bajnokságot, a világ felfigyelt rá, és ezután Nico Pietrangeli híres teniszakadémiáján folytatta karrierjét. Jugoszlávia színeiben nyolc, az USA színeiben egy *Grand Slam* tornán győzött. Ő volt a francia nyílt bajnokság legfiatalabb győztese. Összesen 62 tornán győzött. Hivatalosan 1991-ben és 1992-ben ő állt a világranglista élén, amíg 1993. április 30-án legnagyobb riválisának, Steffi Grafnak a szurkolója a hamburgi tornán késsel meg nem sebesítette. A hosszú kihagyás mély nyomokat hagyott rajta, visszatérése nem sikerült. Nem valósíthatta meg álmát, hogy Wimbledon győztese legyen. Sok jugoszláv fiatalnak ő volt a példaképe.

84. Szenteleky Kornél (1893–1933): író, költő, műfordító és orvos. Pécsen született. Budapesten tanult orvosnak, egy ideig orvosként is dolgozott. Az I. világháború után orvosi magánpraxisba kezdett Szivácon. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után azt hirdette, hogy van külön vajdasági magyar irodalom, amely más, mint az általános magyar irodalom, ugyanis a történelmi körülmények folytán külön utat járt be. Az volt a meggyőződése, hogy a magyar irodalmak nyelvük és kultúrájuk folytán édestestvérek, de az új körülmények miatt mások a céljaik és gondjaik. Debreczeni Józseffel 1928-ban *Bazsalikom – Bosiljak* címen kiadták a modern szerb költészet antológiáját saját fordításukban és szerkesztésükben. Az antológiába 32 szerb, főként szimbolista költő 77 verse került. Szenteleky állította össze a jugoszláviai magyar irodalom első antológiáját is *Akácok alatt* címen (1933). A *Bazsalikom – Bosiljak* című kötet előszavában ezt írta: *...Az a célunk, hogy a magyar olvasóval megismertessük a legújabb szerb szubjektív költészetet. Hogy ismertessük azokat az érzéseket, gondolatokat, vágyakat és könnyeket, amelyek a szerb költők lelkéből pattannak ki...* Szivácon halt meg.

85. Simić, Branislav (1935–): birkózó, olimpiai bajnok. Felsőroglaticán /Gornja Rogatica/ született. A nagybecskereki *Proleter* versenyzője volt, 1952 és 1966 között 11-szer volt jugoszláv bajnok. Három olimpián vett részt, kettőn érmes lett: 1964-ben Tokióban középsúlyban aranyérmes, négy évvel később Mexikóvárosban, szintén középsúlyban, bronzérmes lett. Az 1956-os és 1963-as világbajnokságon ezüstérmes volt.

86. Sremac, Stevan (1855–1906): irodalmár, elbeszélő. Elemi iskolába szülővárosában, Zentán járt, gimnáziumba Belgrádban. Egyetemi végzettséget a belgrádi egyetem filológiai és történelmi tanszakán szerzett. Tanárként dolgozott Nišben, Pirotnban és Belgrádban. Irodalommal niši és piroti évei alatt kezdett foglalkozni, elbeszéléseit közös cím alatt tette közzé (*Iz knjiga staroslavnih*). Humoros és realiztikus műveit negyvenes éveiben írta. Nagy hatással voltak rá a nišiek és szokásaik, s ezt legjobban *Ivkova slava* és *Zona Zamfirova* című műveiben festette meg. Jelentős művei még: *Vukadin*, *Pop Ćira i pop Spira*. A Liberális Párt híve volt. Tanulmányozta a történelmet, ápolta a hagyományokat. Sokobanjában halt meg.

87. Šafárik, Pavel Jozef (1795-1861): filológus, költő, az első szlavisták egyike, irodalomtörténész, történész, etnográfus. Kiszepetepatakon /Kobeliarovo, Szlovákia/ született, apja protestáns lelkész volt. Filozófiát, jogot és teológiát végzett. Életét Szlovákiában, Németországban, Dél-Magyarországon és Csehországban élte le. 1819 és 1833 között az újvidéki szerb gimnázium tanára és igazgatója volt. Hatalmas tudományos munkásságából

kiemeljük: *Slovanské starožitnosti (Szláv régiségek)*, *Monumenta Illyrica (Illír emlékek)*, *Slovanský národopis (Szláv néprajz)*, *Písňě světské lidu slovenského v Uhřích (A magyarországi szlovák nép világi dalai)*, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů (A délszlávok korai írásbeliségének emlékei)*, *Geschichte der südslavischen Literatur (A délszláv irodalom története)*. (A szerb szöveg említi egy *Narodne pesme Slovaka u Mađarskoj* című művet is, de erről a Világirodalmi Lexikon nem tud. A fordító megjegyzése) Prágában halt meg.

88. Şaguna, Andrei (1809–1873): metropolita. Miskolcon született. Jogi és filozófiai tanulmányait Pesten, a teológiát Versecen végezte. Teológiai tanárként működött Versecen és Karlócán /Sremski Karlovci/. Az erdélyi ortodox egyház vikáriusa, majd püspöke lett. Jelentős mértékben hozzájárult a román iskolaügy és publicisztika fejlődéséhez. 1861-ben az ő kezdeményezésére alakult meg az erdélyi román irodalmi és művelődési egyesület, az *Astra*. Ennek az igen jelentős román kulturális és nemzeti egyesületnek, mely Bánátban is tevékenykedett, ő lett az első elnöke. Döntő jelentősége volt abban, hogy a román egyház a Habsburg Birodalomban elszakadhatott a szerb egyházi fennhatóságtól (1864), és ő lett ennek a metropolitája. A román akadémia tiszteletbeli tagja volt.

89. Şarčević, Ambrozije (Boza) (1820–1899): a bácskai bunyevácok megújításának elindítója, jogász. Szabadkán született, ott járt gimnáziumba, jogot pedig Nagyváradon /Oradea, Románia/ és Pécsen hallgatott. 1842-ben lett ügyvéd. Ebben az évben az erdélyi országgyűlés gyorsírója, 1843/44-ben a pozsonyi magyar országgyűlés jegyzőkönyvvezetője volt. Ő volt az első nem nemesi származású jogász, akit 1845-ben megyei ügyészhelyettesé válassztottak. Mivel a hallása nagyon meggyengült, a 19. század hatvanas éveiben, 1867-ben való nyugdíjaztatásáig, a szabadkai városi közigazgatásban dolgozott. A magyar nemzetiségi törvény meghozatalát követően kezdett a bunyevácok megújításán ténykedni. 1869-ben Szabadkán jelent meg *Zbirka mudrih i poučnih izrekah c.* műve, melyet Benjamin Franklinnak ajánlott. A következő év termése: *Mađarsko-jugoslovenski politični i pravosudni riečnik* és *Tolmač izvornih književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči*. Élete végéig arra törekedett, hogy a bunyevác gyermekek anyanyelvükön tanulhassanak. Szabadkán adta ki 1893-ban *Mađarsko–bunjevačko–şokački rečnik za osnovne škole*, 1894-ben *Mađarsko–srpsko-hrvatski–bunjevačko–şokački književni rečnik* című szótárát. Szabadkán halt meg.

90. Şumanović, Sava (1896–1942): az egyik legjelentősebb 20. századi szerb festő. Vinkovciban született. Elemi iskolába Sidben, gimnáziumba Zimonyban járt. Már 1911-ben beiratkozott Isidor Jung gimnáziumi tanár festőkurzusára. Művészeti és kisipari főiskolai végzettséget Zágrábban szerzett (1914–1918). 1920 és 1930 között három ízben volt Párizsban, és André Lot műtermében tanult. Művészete a párizsi időkben érte el teljes fényét és erejét, figurális kompozíciókat festett idilli tájban, kubista szerkezetben: *Slikar u ateljeu*, *Vijadukt*, *Pejzaž iz Šida*, *Mornar na molu*, *Žene kraj vode*. Vannak expresszionista vonásokat mutató képei is, pl. a *Pijana lađa*, idővel azonban neoklasszicista lett. Betegsége miatt visszament Sidbe, és ott hozta létre az ún. *Sidi ciklust*. Ismertek a képzőművészetről írt könyvei: *Slikar o slikarstvu* és *Zašto volim Pusenovo slikarstvo*. Ismert képei: *Doručak na travi*, *Pijana lađa*, *Crveni ćilim*, *Most na Seni*, *Šidijanke* (ez a sisi platánfákról készült ciklus) 1942-ben Mitrovicán agyonlőtték. Anyja 1953-ban Sidnek ajándékozta festői hagyatékát és házát, s ezzel lehetővé tette a *Sava Şumanović Képtár* létrehozását.

91. Tamas, Julijan (1950–): egyetemi tanár, akadémikus. Verbászon született, irodalomból diplomázott, magisztrált és doktorált. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar

ruszinisztikai tanszékének rendes tanáráként ruszin és ukrán irodalmat tanít. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia tagja (1997), a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia tagja (2004). Legjelentősebb művei: *Nebo na koljenoh (Térdeplő ég, Újvidék, 1972)*, *Balada panonszkohe lagyara (A pannon tengerész balladája, Újvidék, 1974)*, *Pesme o prahu (Kruševac, 1975)*, *Spitalyszke svetlo (Kórházi fény, Újvidék, 1980)*, *O rosi (Újvidék, 1981)*, *Rusinska književnost (Újvidék, 1984)*, *Pesak i doba (Újvidék, 1986)*, *Zlatna hmara (Aranyfelhő, Újvidék, 1990)*, *Silazak u dan (Újvidék, 2002)*, *Isztorija ruszkej literaturi (A ruszin irodalom története, Belgrád, 1997)* és *Antologija ruszkej poezii (A ruszin költészet antológiája, Újvidék, 2005)*.

92. Tapavica, Momčilo (1882–1949): sportoló, olimpiai érmes, műépítész. A bácskai Nádaljón született. Az első athéni nyári olimpiai játékokon Magyarországot képviselte, mert Vajdaság akkor az Osztrák–Magyar Monarchia része volt, s Ausztriának és Magyarországnak külön csapata volt. Ő az első szerb olimpiai érmes. Athénban, 1896-ban Magyarország számára bronzérmes szerzett teniszben. Ezenkívül birkózásban és súlyemelésben is versenyzett, és ötödik lett. Nagyszerű építészként is emlékezetes. Jelentősebb művei: a Szerb Matica újvidéki épülete, a német képviselő belgrádi épülete, a cetinjei Állami Bank épülete. Pulában halt meg.

93. Teleki Pál (1879–1941): magyar politikus, geográfus, egyetemi tanár, földbirtokos. 1920-ban külügyminiszter, 1938-ban közoktatásügyi miniszter. A II. világháború előtt, amikor Magyarország Németországra támaszkodva revizionista céljainak a valóra váltását tűzte ki célul, miniszterelnök. Angolpárti politikusnak tartották, aki arra figyelmeztetett, hogy a német politika követése katasztrófához vezet. A balkáni és a Duna menti együttműködést szorgalmazta, így érthető, hogy 1940 decemberében síkraszállt a jugoszláv–magyar „örök barátsági” szerződés aláírásáért. Az 1941. március 17-i tüntetések után tudatában volt, hogy Németország katonailag beavatkozik Jugoszláviában. Politikája erkölcsi vereségének elismeréseként (bár erről megoszlanak a vélemények) 1941. április 3-án öngyilkos lett. Búcsúlevelében ezt írta Horthynak: „*Szószegek lettünk – gyávaságból – a ... békeszerződéssel szemben... A gazemberek oldalára álltunk... Hullarablók leszünk! A legpocsecsabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.*”

94. Tišma, Aleksandar (1924–2003): szerb költő, prózaíró, esszéíró. Horgoson született, bölcsészettudományi tanulmányainak befejeztével Újvidéken élt és dolgozott, ott is halt meg. A *Letopis Matice srpske* folyóiratnak és a Szerb Matica kiadóvállalatának a szerkesztője volt. Irodalmi munkásságát versekkel kezdte, később teljesen a próza felé fordult. Elbeszélései és regényei a háborús és a háború utáni évekről szólnak, de az erről a témáról írók közül kitűnik sajátos írásmódjával és valóságglátásával. Több kötetet adott ki: *Naseljeni svet, Krčma* (versek); *Krivice, Nasilje, Mrtvi ugao, Povratak miru, Škola bezbožništva* (elbeszélések); *Za crnom devojkom, Knjiga o blamu, Upotreba čoveka, Begunci, Vere i zavere, Kapo, Široka vrata, Koje volimo* (regények); *Drugde* (útleírás); *Pre mita* (esszék és cikkek). Számos elismerésben részesült, közülük megemlíthjük az év könyvéért járó NIN-díjat, az európai irodalomért kapott osztrák állami díjat és a lipcsei könyvvásár díját (az európai megértésért).

95. Várady Tibor (1939–): jogász, egyetemi tanár, akadémikus, író. Az elemi iskolát és a gimnáziumot szülővárosában, Nagybecskereken végezte el, majd a belgrádi Jogtudományi Karon diplomázott (1962). A Harvard Egyetemen doktorált 1970-ben nemzetközi jogból (*Az autonóm külkereskedelmi jog fejlődése a választottbírók révén, különös tekintettel az európai szocialista országokra*). Karrierje: ügyvédbojtár

Nagybecskerekén (1962/63), az újvidéki Jogtudományi Kar tanársegédje (1962/63), docense (1970), rendkívüli tanára (1975), rendes tanára (1980), a jugoszláv kormány igazságügyi minisztere (1992/93), a budapesti Közép-európai Egyetem jogi karának rektora (1993–), a VTMA levelező tagja 1987-től, az *Új Symposion* folyóirat szerkesztője (1969–1971), a *Létünk* fő- és felelős szerkesztője (1991–2000). Számos jogi tankönyv és szakkönyv szerzője.

96. Vaszilyevics, Jov (?): ukrán festő, ő hozta el a barokk stílust a 18. századi szerb festészetbe. IV. Arsenije Šakabenta alkalmazta 1743-ban karlócai egyházi udvari festőként. A Krušedol-kolostor barokk freskóit Stefan Teneckivel együtt festette 1750 és 1756 között. Nikola Nešković és Vasa Ostojić festők az ő karlócai püspöki palotához fűződő festői köréhez tartoztak.

97. Vermes Lajos (1860–1945): tornatanár és vívómester. Szabadkán született tekintélyes nemesi családban. Budapesten orvostan- és filozófiahallgató volt. Testvérével, Nándorral és még néhány más sportbaráttal 1880-ban létrehozták a *Szabadkai Tornász Társaságot*. Házának nagy telkén, közvetlenül a Palicsi-tó partján indult el az ún. *palicsi olimpia*, de csak 16 év múlva folytatódott. Évente úszók, birkózók, atléták, vívók, kerékpározók... versenyeztek. 1888-tól az új sportegyesületben, az *Achilleszben* szerényen csak az alelnöki posztot vállalta. A két egyesület a következő években együtt szervezte a versenyeket. 1892-ben a tó partján megépült Magyarország első elipszis alakú, aszfaltos, 500 m hosszú, 4 m széles kerékpárútja. Vermes a nyári versengésben 1895-ig vett részt, akkor Kolozsvárra /Cluj-Napoca, Románia/ ment az egyetemre, és a következő években ott volt tornatanár. A sajtó rendszeresen megírta, hogy nyaranta Palicsra jött, amikor a versenyek zajlottak. Amikor Athénban elkezdődtek a modern olimpiai játékok (1896), Palicson 400 sportoló versenyzett. Vermes némely eredménye jobb volt, mint az olimpiai érmeseké. 1914-ben tért vissza, és még valamivel több mint három évtizedig ott élt visszavonultan.

98. Vidaković, Milovan (1780–1841): irodalmár, az új szerb irodalom egyik első regényírója. A Belgrádhhoz közeli Nemenikuće faluban született, de 1788-ban a háború miatt a mai Vajdaság területére szökött, és több helyen járt iskolába. Késmárkon /Kežmarok, Szlovákia/ jogot hallgatott. Általában Pesten élt és házitanítóskodott, de egy ideig az újvidéki gimnázium tanára is volt. Regényeit szlaveno-szerb nyelven írta, a szentimentalizmus jegyében fogantak. Habár irodalmilag nem voltak különösebben értékesek, az olvasóközönség szívesen fogadta őket. Ismertebb művei: *Ljubomir u Jelisijumu*, *Velimir i Bosiljka*, *Kasija Carica*, *Usamljeni junosa...* Pesten halt meg.

99. Vitkovics Mihály (1778–1829): szerb származású magyar író, ügyvéd, politikus. Egerben született, s miután befejezte jogi tanulmányait, Pesten lett ügyvéd. Népszerűsítette a szerb nyelvet és irodalmat a magyarok között, hozzájárult a magyarok és a szerbek szellemi közeledéséhez. Tanulmányokat tett közzé az ortodox vallású magyar írókról. Több szerb népdalt és balladát fordított magyarra. Átültette a szerb népköltészet tíz szótagos, trocheusos verslábát (*deseterac*) a magyar költészetbe, ezért Vörösmarty és Petőfi költeményeiben is találkozhatunk vele. Pesten halt meg.

100. Vuia, Ignatie (1809–1852): tanügyi munkás, forradalmár. A Versec közeli Vajdalakon /Vojvodinci/ született paraszti családban, itt járt iskolába. Tanulmányait Oravicabányán /Oravița/ és Temesváron folytatta, filozófiai tanulmányait Pesten fejezte be. A verseci klerikális tanintézetben 1829 és 1832 között tanult, majd 1835-től a tanára lett. 1848-ig maradt Versecen. A bánáti románok lugosi /Lugoj/ nagygyűlése 1848. június 27-én őt javasolta a verseci eparchia adminisztrátorának, s ezt a magyar országgyűlés és forradalmi

kormány is megerősítette. A forradalom bukása az ő sorsát is megpecsételte. 1849. augusztus 13-án kénytelen volt elhagyni az országot. Havasalföldön és Bulgárián át Negotinba ment, és a közelben elvállalt egy parókiát. Negotinban halt meg.

101. Weifert, Georg (Dorđe Vajfert) (1850–1937): gyáros, bankár, filantróp. Pancsován született, német származású volt, ősei Felső-Ausztriából jöttek. Az elemi iskolát és az alsó fokú reáliskolát Pancsován, a kereskedelmi iskolát Budapesten végezte el, majd a weyhenstephani bajor királyi gazdasági akadémia serfőzőképző tagozatán tanult. 1871-ben telepedett le Belgrádban, és sörgyártásba kezdett. Szerbiában elsőként foglalkozott érc kutatással. Neki köszönhető jó néhány bánya megnyitása, pl. a kostolaci szénbányáé (1873), az avalai higanybányáé (1886), a bori rézbányáé (1903) stb. Ő a Jugoszláv Nemzeti Bank egyik alapítója, első kormányzóhelyettese (1884) és kormányzója (1890), 1926-tól pedig életfogytiglani tiszteletbeli kormányzója. Filantróp volt, számos társaságot, alapítványt hozott létre. Gazdag érme gyűjteménye volt, középkori és antik pénzek is. Csak az antik gyűjtemény maradt meg, azt a Belgrádi Egyetemnek ajándékozta (1923). Több kitüntetést kapott.